

УДК 811.161.3
ББК 81.2 Бел-3
Б 43

Аўтар-складальнік К. Р. Федарцова, канд. філал. навук, ст. выкладчык

Рэцэнзенты: З. У. Шведава, канд. філал. навук, дацэнт
кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага
універсітэта імя Ф. Скарыны;
Г. А. Якубенка, канд. экан. навук, дацэнт
кафедры фінансаў і крэдыту Беларускага
гандлёва-эканамічнага універсітэта
спажывецкай кааперацыі

Рэкамендаваны да выдання навукова-метадычным саветам устано-
вы адукацыі “Беларускі гандлёва-эканамічны універсітэт спажывец-
кай кааперацыі”. Пратакол № 1 ад 10 кастрычніка 2006 г.

**Беларуская мова. Прафесійная лексіка : практыкум для студэ-
нтаў спецыяльнасцей 1-25 01 08 “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт”,
Б 43 1-25 01 04 “Фінансы і крэдыт” / аўт.-склад. К. Р. Федарцова. – Го-
мель : установа адукацыі “Беларускі гандлёва-эканамічны універ-
сітэт спажывецкай кааперацыі”, 2007. – 128 с.
ISBN 978-985-461-504-2**

УДК 811.161.3
ББК 81.2Бел-3

ISBN 978-985-461-504-2

© Установа адукацыі “Беларускі гандлёва-
эканамічны універсітэт спажывецкай
кааперацыі”, 2007

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Практыкум “Беларуская мова. Прафесійная лексіка” для студэнтаў спецыяльнасцей “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт” і “Фінансы і крэдыт” створаны ў адпаведнасці з тыпавай праграмай “Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Вучэбная праграма для вышэйшых навучальных устаноў” (Мінск, 2001), часткова абапіраецца на тэарэтычны матэрыял вучэбнага дапаможніка “Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка” В. А. Ляшчынскай (Мінск, 2001) і з’яўляецца вынікам шматгадовай працы аўтара са студэнтамі вышэйназваных спецыяльнасцей.

Практыкум аб’ядноўвае практыкаванні да акрэсленых вучэбнай праграмай тэм і тэксты для перакладу з рускай мовы на беларускую з улікам спецыяльнасцей. Мэта дапаможніка – сістэматызацыя і абагульненне практычнага матэрыялу для студэнтаў-бухгалтараў і студэнтаў-фінансістаў з паўтарэннем, замацаваннем, паглыбленнем тэарэтычных ведаў і выпрацоўкай навыкаў і ўменняў карыстацца моўнымі сродкамі беларускай мовы ў практычнай дзейнасці. Вывучэнне беларускай мовы, у тым ліку прафесійнай лексікі, з дапамогай практыкума паспрыяе больш плённай працы выкладчыка і студэнтаў, паколькі ўвесь практычны матэрыял сабраны ў адной кнізе. Тут разглядаюцца пытанні розных сфер маўленчай дзейнасці: навучальна-прафесійнай, афіцыйна-справавых зносін, агульнаадукацыйнай, пазнавальнай.

Фактычны матэрыял падаецца ў выглядзе асобных слоў, словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў, афіцыйна-справавых дакументаў, табліц, узятых з падручнікаў, манаграфій, слоўнікаў, энцыклапедычных выданняў, часопісаў, газет і інш. Умовы практыкаванняў уключаюць у сябе патрабаванні адказаць на пэўнае тэарэтычнае пытанне, выканаць заданне і выказаць сваю пазіцыю наконт пытання, узнятага ў практыкаванні. У практыкум уключана значная колькасць практыкаванняў, якія спрыяюць узнікненню дыскусій на занятках, творчай атмасферы, а ў выніку – лепшаму засваенню матэрыялу.

Прыведзеныя практыкаванні розныя па характары, аб’ёме і ступені цяжкасці, што вельмі важна пры рабоце з рознай па ўзроўні ведаў студэнцкай аўдыторыяй. Пры гэтым выкладчыку не абавязкова заўсёды прытрымлівацца чарговасці практыкаванняў, паколькі некаторыя заданні можна выконваць пры разглядзе іншых тэм. Такім чынам, выкладчыку даецца магчымасць творча падыходзіць да адбору тых ці іншых практыкаванняў і выкарыстоўваць матэрыял пры індывідуальным і групавым навучанні, а таксама для бягучага кантролю ведаў. Ад студэнтаў практыкаванні патрабуюць таксама шмат самастойнай

працы як на занятках, так і дома: праца са слоўнікамі (тэрміналагічнымі, перакладнымі, тлумачальнымі), складанне тэкстаў, дакументаў, напісанне рэцэнзій, рэфератаў і г. д. У дапаможніку шмат практыкаванняў (асабліва па тэмах “Мова і соцыум” і “Фар-міраванне і развіццё беларускай мовы”), якія спрыяюць абуджэнню нацыянальнай самасвядомасці і гонару за Радзіму.

Практыкум прызначаны ў першую чаргу студэнтам дзённай формы навучання спецыяльнасцей “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт” і “Фінансы і крэдыт”, аднак выбарчна матэрыял можа выкарыстоўвацца і для студэнтаў гэтых спецыяльнасцей завочнай формы навучання. Таксама практыкаванні з дапаможніка будуць карысны студэнтам іншых эканамічных спецыяльнасцей і ўвогуле студэнтам нефілалагічных факультэтаў, дзе выкладаецца практычны курс “Беларуская мова. Прафесійная лексіка”.

МОВА І СОЦЫУМ

1. Прачытайце тэкст. Якія штучныя мовы згаданы ў тэксце? Успомніце пра неназваныя штучныя мовы і прывядзіце прыклады да любых 5-ці. Знайдзіце ў тэксце 2 аднакаранёвыя словы з аднолькавым лексічным значэннем, але з розным наборам суфіксаў. Якое са слоў Вы лічыце правільным?

Асабліва сцю чалавечай мовы з'яўляецца яе здольнасць да самапісання і апісання іншых знакавых сістэм, а таксама да іх канстрування. Цяпер у свеце налічваецца больш як 3 тыс. натуральных моў, якія стыхійна ўзніклі ў ходзе гістарычнага развіцця чалавецтва і выкарыстоўваюцца ў паўсядзённым жыцці. У 2-й палове XIX ст. варшаўскі ўрач Людвік Заменгоф стварыў штучную міжнародную мову – эсперанто, карані слоў якой узяты з найбольш пашыраных еўрапейскіх моў. Існуюць і спецыяльна створаныя штучныя мовы з пэўнай сукупнасцю знакаў (алфавітам), правіламі іх спалучэння і выкарыстання. Гэта мова матэматычнай сімволікі, мова фізічных тэорый, мова і коды праграмавання для ЭВМ, розныя сістэмы сігналізацыі (азбука Морзе, дарожныя знакі) і г. д. У сувязі з узростаннем ролі навукі ў жыцці грамадства павысілася цікавасць да вывучэння заканамернасцей штучных (фармалізаваных) моў, якія аналізуюцца ў рамках навукі семіётыкі. Працэс камп'ютэрызацыі вытворчай і бытавой сфер жыцця зрабіў актуальнай задачу масавага авалодання мовай праграмавання.

(Чалавек і грамадства. Энцыкл. даведнік)

2. Прачытайце тэкст. Ці згодны Вы з меркаваннем аўтара? Паспрабуйце назваць мовы, якія адрозніваюцца найменнем ад назвы краіны, дзе выкарыстоўваюцца.

Сёння рэальна ў маўленні беларусаў выкарыстоўваюцца паралельна два найменні: 1) руская мова і 2) расейская (расійская) мова, якое найбольш дакладна перадае сутнасць адпаведнага паняцця.

У царскай Расійскай імперыі была адзіная дзяржаўная мова – руская (*русский язык*). Але ж гэта найменне – ад *Русь*, і яно не дае сапраўднага акрэслення сутнасці таго паняцця, якое абазначае. Найчасцей мова атрымлівае сваё найменне ад назвы краіны (з пераважным карэнным насельніцтвам): *Беларусь* – *беларуская*, *Балгарыя* – *балгарская*, *Іспанія* – *іспанская*, *Македонія* – *македонская*... і пад. Таму натуральна і *Расія* – *расійская*.

Паралельнае ўжыванне абедзвюх формаў (*рускі* і *расійскі*) знайшло свой адбітак і ў акадэмічным аднатомавым “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” (Мінск, 1996. С. 550): “*Расійскі, -ая, -ае. Тое што і рускі, які адносіцца да Расіі*”. Параўнаем дэфініцыю тэрміна *рускія*, што даецца тут на с. 568, з іншымі адэкватнымі дэфініцыямі і пераканаемся ў яго штучнасці: “*Рускія... Усходнеславянскі народ, які складае асноўнае насельніцтва Расіі...*” і на с. 86: “*Беларусы... Усходнеславянскі народ, які складае асноўнае насельніцтва Рэспублікі Беларусь*”. З дэфініцыі... “*Народ, які складае асноўнае насельніцтва Расіі*”, натуральна вынікае – *расій-цы* (як і *ўкраін-цы*), і мова яго – *расійская*.

(Паводле П. Сцяцко)

3. Прачытайце тэкст. Пра якія функцыі мовы непасрэдна і ўскосна згадвае аўтар? Падмацуйце свой адказ словамі з тэксту.

У любой сферы чалавечага жыцця найважнейшай умовай асэнсавання і паспяховай дзейнасці з’яўляюцца зносіны людзей, у ходзе якіх набываюцца веды, адбываецца абмен вопытам, навыкамі, перадаецца сацыяльна важная інфармацыя і г. д. Разумець адзін аднаго людзям дапамагае мова. Яе паходжанне звязана са станаўленнем чалавека як сацыяльнай істоты. Па меры вылучэння першабытных людзей з прыроднага асяроддзя, гукавыя сігналы са сродку выказвання эмоцый і інстынктаў ператварыліся ў інструмент абазначэння рэчаў, іх уласцівасцей і адносін, сталі сродкамі перадачы наўмыснага паведамлення.

Мова – найважнейшы фактар духоўнага прагрэсу чалавецтва. Неаддзельная ад шматвяковага вопыту народаў, мова адлюстроўвае ў сваім строі, нормах, лексіцы своеасаблівае гістарычнае шляху, устойлівыя рысы грамадскай свядомасці і народнай псіхалогіі, звычаі, навыкі, вераванні людзей, нацыянальную спецыфіку іх культуры, светаўспрымання, жыццёвых каштоўнасцей і г.д. Многамернасць свету мовы, непарыўная сувязь з рознымі формамі чалавечага быцця зрабілі яе прадметам вывучэння як гуманітарных, так і прыродазнаўчых навук. Як складаная знакавая сістэма, падпарадкаваная спецыфічным законам функцыянавання, мова цесна звязана з мысленнем. Праз мову акумулююцца, фіксуюцца, зберагаюцца для будучых пакаленняў і становяцца ўсеагульным здабыткам вынікі пазнавальнай дзейнасці, дасягненні культуры і сацыяльны вопыт чалавецтва.

(Чалавек і грамадства. Энцыкл. даведнік)

4. Прачытайце тэкст. Які аспект камунікатыўнай функцыі ў ім разглядаецца? Як Вы разумееце сэнс апошняга сказа?

Як вядома, псіхічная прырода чалавека наогул часта робіць уплыў на яго прыроду фізіялагічную. Не прадстаўляе выключэнне ў гэтым выпадку і галіна мовы. У гэтай апошняй псіхалагічныя законы робяць уплыў і на прадстаўленні гукавыя, як і на ўсякія іншыя. Апошнія ўваходзяць у асацыяцыі з прадстаўленнямі зрокавымі, графічнымі і ўсякімі іншымі, якія ў сваю чаргу асацыіруюцца адны з другімі. Як гукавыя, так і зрокавыя прадстаўленні, звязаныя паміж сабою па законах сумежнасці і падобнасці, асацыіруюцца яшчэ з прадстаўленнямі значэнняў слоў. Гэтыя асацыяцыі, пры напружанай мысліцельнай дзейнасці, робяцца ўсе больш і больш моцнымі; пры гэтым вобразныя (зрокавыя) прадстаўленні паступова адпадаюць альбо, ва ўсякім разе, адыходзяць на задні план, і астаюцца толькі асацыяцыі гукавых альбо зрокава-графічных прадстаўленняў з прадстаўленнямі значэння. Чым больш развіваецца культура дадзенага народу, а значыць, і неразлучны яе спадарожнік – думка, тым зрокавыя прадстаўленні становяцца ўсё больш туманнымі, і мова становіцца больш і больш адцягнёнай.

(О. Воўк-Левановіч)

5. У “Слоўніку сінонімаў і блізказначных слоў” (Мінск, 1993) М. К. Клышка падае 73 назвы-сінонімы да слова *гаварыць* і 49 – да слова *вялікі*. Паспрабуйце самі падабраць да гэтых слоў як мага больш сінонімаў, пераканаўшыся ў наяўнасці намінатыўнай функцыі мовы.

6. Прачытайце тэкст. Прыкладам да якой функцыі мовы з’яўляецца яго змест? Прывядзіце 5 прыкладаў-слоў, якія адпавядаюць характарыстыцы “празрыста-матываваныя”.

У беларускай мове ўсе назвы месяцаў – свае, празрыста-матываваныя, славянскія, толькі пяты месяц мае дзве назвы: славянскую *травень* і пазычаную *май*. Як даводзяць этымалагі, слова *май* прыйшло сюды з лацінскай праз грэцкую мову...

Слова *май* замацавалі ў савецкіх слоўніках, каб не было розніцы ў назве гэтага месяца з усесаюзным стандартам. Але ж у расійскай мове ўсе назвы месяцаў – іншамоўныя, пазычаныя, тымчасам як у беларускай (і ў іншых славянскіх мовах) уласныя, славянскія. Таму ў неза-

лежнай Рэспубліцы Беларусь сталі выкарыстоўваць на месцы пазычанага слова *май* уласнае ўтварэнне *травень*.

Ужыванне слова *травень* (на месцы *май*) аднаўляе ранейшую традыцыю карыстання сваімі, зразумелымі назвамі месяцаў, у якіх (назвах) адбіўся шматвяковы досвед беларусаў, іх пільная ўвага да адметнасці прыроднага цыкла пораў году. *Травень* – *травяністы, багаты на траву*, апошні месяц вясны, пара сенакосу. Структура яго (з суфіксам *-ень*) тая сама, што і ў астатніх 6 назвах: *студзень, чэрвень, ліпень, жнівень, верасень, снежань*.

(Паводле П. Сцяцко)

7. Вусна перакладзіце тэкст на беларускую мову. Што адрознівае мову ад маўлення? Якому віду маўлення характэрна даходлівасць? Складзіце тэкст выступлення на пэўную тэму, выкарыстоўваючы парады вучонага П. Сопера для прамоўцы.

Для кожнага выступаюшага вельмі важна, каб яго разумелі. Доходлівасць – гэта асноўнае якасць рэчы. Для таго, каб зрабіць сваю рэч больш доходлівай, вядомы амерыканскі вучоны П. Сопер у сваёй кнізе “Асновы мастацтва рэчы” рэкамендуе выкарыстоўваць дапаможны матэрыял рэчы: вызначэнні, параўнанні, прыклады.

Вызначэнні патрэбны для слоў, значэння якіх аўдыторыя не ведае, і для тэрмінаў, маючых асаблівы сэнс.

Вельмі важныя ў рэчы параўнанні. Параўнанні служат адной мэце – зрабіць больш яснымі і пераконнымі тэ высказаныя думкі, да якіх яны маюць непасрэднае адносіны.

Прыклад – найбольш эфектыўны і доходлівы прыём рэчы. С яго дапамогай атрымаецца як бы прыблізіць прадмет да слухача. Асаблівае якасць прыкладу – канкретнасць.

Краткія прыклады неадменны, калі трэба ўмовіць у ўмовах абмежаванага часу тлумачыць масу дэталей.

Шуточныя прыклады таксама вельмі эфектыўныя. Шутка ці смешная гісторыя змушчае слухачаў засмяцца ці хаця б усміхнуцца.

(Сямейны календар)

8. Прачытайце тэкст, вызначце яго кампаненты (тэма, падтэма, мікратэма). Да якога тыпу маўлення належыць тэкст? Растлумачце значэнне слоў *кантакт, інтэнсіўны, пазнанне, камунікацыя*; правядзеце сваю версію па тлумачальным слоўніку.

Жыццё чалавека ў грамадстве – гэта не толькі праца, але і мноства сустрэч, дыялогаў, кантактаў.

Зносіны паміж людзьмі становяцца ўсё больш інтэнсіўнымі. Наш век ужо сталі называць векам зносін. Падставу для гэтага дало бурнае развіццё сродкаў масавай камунікацыі. Але гэта не толькі радыё, тэлебачанне, газеты, часопісы, кнігі і г. д. Вялікае месца ў жыцці чалавека займаюць жывыя кантакты з рознымі людзьмі.

Зносіны ёсць найперш маўленчае ўзаемадзеянне людзей, змест якога, дарэчы, бязмежны, як бязмежнае само чалавечае пазнанне.

(В. Дзьячэнка)

9. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Назавіце форму маўлення, па якой даюцца практычныя парады. Запомніце іх.

Дадим несколько чисто практических советов предпринимателям:

- Следите за правильным употреблением слов, их произношением, ударениями (договор, обеспечение, одновременно, созвонимся, валовой, оптовый и др.)

- Избегайте многословия и канцеляризма. Не употребляйте таких слов, как “подналечь”, “подмахнуть”, “подроботать”, “болванка” и т. п.

- Не употребляйте вместо “помогли” – “организовали и провели определенную работу по оказанию помощи”, вместо “уверен” – “можно с уверенностью сказать, что...” и т. п.

- Не употребляйте оборотов, содержащих лишние слова (например, “абсолютно новый” вместо “новый”, “предварительное планирование” – “планирование”, “необходимо иметь” – “необходимо” и др.)

- Не используйте без необходимости иностранные слова (вместо “определить” – “детерминировать”, вместо “разнообразие” – “диверсификация”, вместо “особенный” – “экстраординарный” и т. д.)

- Избавляйтесь от слов-паразитов: “так сказать”, “понимаете”, “значит”, “вот”. Такие слова не украшают речь, а только вызывают раздражение слушателей.

(Семейный календарь)

10. На працягу стагоддзяў народам выпрацоўваецца маўленчы этыкет: прывітанне, развітанне, прабачэнне, згода, адмова, падзяка, просьба, пажаданне і г. д. Сярод прыведзеных выразаў знайдзіце і выпішыце развітанні, а астатнія выразы ахарактарызуйце.

Як справы? Да пабачэння! Да спаткання! Даруйце, калі ласка. З за-
давальненнем. Бывай(-це)! Чалом Вам! Да сустрэчы! Непажадана. За-
ставайцеся здаровы! Зрабіце ласку. Ну, пакуль. За поспехі, за здароўе!
Усяго добрага! Трымайся(-цеся)! Наперад удзячны. Пospехаў, шча-
сця! Усяго найлепшага! Дабранач! (Добрай ночы!) Мацуйся
(-цеся)! Шкада, вельмі шкада. У добры шлях (час)! Шчаслівай (глад-
кай) дарогі! Маё шанаванне.

(Па матэрыялах “Русско-белорусского разговорника”)

ФАРМИРАВАННЕ І РАЗВІЦЦЁ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

11. Прачытайце тэкст. Якія фактычныя дадзеныя Вас найбольш
уразілі? Раскажыце пра тое адметнае, чым могуць ганарыцца жыхары
вашай мясцовасці.

БЕЛАРУСЬ НА 13-м МЕСЦЫ Ё ЕЎРОПЕ ПА ТЭРЫТОРЫІ І НА 5-м У СНД ПА НАСЕЛЬНІЦТВУ

Рэспубліка Беларусь займае 13-е месца сярод еўрапейскіх дзяржаў
па тэрыторыі і 5-е месца сярод краін СНД пасля Расіі, Украіны, Уз-
бекістана і Казахстана па колькасці насельніцтва. Яно на 1 студзеня
2001 года складала 9990,2 тысячы чалавек. У сталіцы рэспублікі –
Мінску – пражывае 1 мільён 699 тысяч чалавек. У цэлым жа колькасць
гарадскіх жыхароў складае 70,2 працэнта. Такія звесткі прадаставілі
БЕЛТА ў Міністэрстве статыстыкі і аналізу Рэспублікі Беларусь.

Паводле даных статыстыкі, Беларусь размешчана на тэрыторыі
207,6 тысячы квадратных кіламетраў. 3 іх 36 працэнтаў займаюць
лясы, 45 працэнтаў – сельскагаспадарчыя ўгоддзі, 17 працэнтаў –
іншыя землі, 2 працэнты – вада. Самымі доўгімі рэкамі ў межах рэс-
публікі з’яўляюцца Днепр, Бярэзіна, Прыпяць, Сож, Нёман і Пціч.

Найбольшая вышыня над узроўнем мора складае 345 метраў
і знаходзіцца ў Дзяржынскім раёне Мінскай вобласці. Гэта гара
Дзяржынская. А самая нізкая мясцовасць – у даліне Нёмана ў
Гродзенскай вобласці.

У беларусаў – самы высокі каэфіцыент інтэлекту сярод краін СНД –
127. Такія даныя былі атрыманы ў ходзе даследаванняў амерыканскіх
вучоных з Цэнтра статыстыкі ў Нью-Йорку. На працягу некалькіх га-
доў яны вывучалі інтэлект народаў Еўропы і Азіі і высветлілі, што ў
Аўстрыі такі ж узровень “ай-кю”, як у Беларусі. У Кітаі, Ізраілі і

Швецыні ён павысіўся да 128, у Аўстраліі – да 130. А самы высокі сярэдні каэфіцыент інтэлекту (140) быў зафіксаваны ў Індыі.
(“Гомельская праўда”)

12. Прачытайце тэкст. Якія назвы мела беларуская мова ў сваёй гісторыі? Раствлумачце, з якой пазіцыяй вучоных Вы можаце пагадзіцца, а з якой поўнасьцю не згаджаецеся. Звярніце ўвагу на стылістыку тэксту 1927 г.

Да XVII ст. у самой Літ-Беларускай дзяржаве тэрміны “Беларусь”, “беларускі” не ўжываюцца; да гэтага часу яны ўжываюцца толькі чужаземцамі. Калі возьмем старыя беларускія граматы, акты, статуты, таксама творы старых беларускіх пісьменнікаў, дык у іх наша мова завецца “рускай”. Некаторыя пісьменнікі да слова “рускі” дадаюць яшчэ “просты”.

Побач з такімі назвамі мовы старых беларускіх кніг і рукапісаў сустракаем і назву “Літоўскі” ў Лаўрэна Зізанія і Памвы Бярынды. У Маскоўскай Русі нашу старую мову завуць ужо ў XVII ст. беларускай. Уласна ўжо пры Іване III, які, далучыўшы ў канцы XV ст. частку беларускіх зямель, заве сябе князем “Белай Русі”.

Больш уважна пачалі адносіцца да стар. белар. мовы з пачатку XIX ст. Чуць не першым звярнуў увагу на стар. белар. мову аўтар “Опыта российской библиографии” (1813 г.) Вас. Сопікаў, які пад беларускай мовай разумеў “наречие живших в Белоруссии и Польше благочестивых греческого исповедания людей”.

Большасць польскіх пісьменнікаў у першай палавіне XIX ст. называлі нашу мову “крывіцкай”, “крывічаскім” дыялектам (Ярашэвіч, Рагальскі, Чачот), вачавідна прылічаючы яго да польскай мовы. Толькі Ельскі і Вішнеўскі лічаць белар. мову самароднай, вытворанай з праславянскай мовы. Вядомы філолаг-славіст Ф. Міклошыч адносіў белар. мову да ўкраінскай... Знаходзіліся таксама вучоныя, адмаўляўшыя само быццё беларускай мовы ў мінулым, мусібыць на падставе штучнасці яе ў граматах і кнігах, галоўным вобразам XVII ст.

Такая нязгода ў поглядах вучоных аб’ясняецца, апрача ўсяго іншага, яшчэ і агульным палажэннем філалагічнай навукі ў той жа час. Тагачасныя філолагі ў сваіх меркаваннях адыходзілі не ад сістэматызаваных метадаў навук. распрацоўкі фактаў, але больш ад сваіх суб’ектыўных поглядаў – сімпатыі і антыпатыі. Да таго ж і гістарычны метадаў зусім яшчэ не быў вядомы.

(О. Воўк-Левановіч)

13. Прачытайце тэкст. Вусна перакладзіце на рускую мову першы абзац. Выпішыце словы, якія выклікалі цяжкасці пры перакладзе, укажыце іх рускія адпаведнікі, запомніце гэтыя пары. Раствлумачце значэнне слова *кадыфікацыя*. Успомніце, якія значныя факты (накшталт зацвярджэння Статута) даюць падставы называць перыяд ВКЛ “залатым векам” у гісторыі беларускай культуры і мовы.

Жыгімонт III 28 студзеня 1588 года зацвердзіў “Статут права Вялікага княства Літоўскага...”. Статут абараняў інтарэсы не толькі дзяржавы, але і кожнай прыватнай асобы, даваў магчымасць чалавеку рознага паходжання шукаць паратунку ў судзе. Статут утрымліваў цэлы шэраг прагрэсіўных з’яў: прэзумпцыя невінаватасці, прынцып асабістай адказнасці, падзел правамоцтваў, ідэя верацярпімасці, забарона перадаваць вольнага чалавека за даўгі і злачынства ў няволлю, непрымяненне смяротнай кары да цяжарных жанчын, непрыцягненне да судовай адказнасці дзяцей і падлеткаў да 16 гадоў... Г. Калантай, вядомы дзеяч Рэчы Паспалітай, назваў Статут 1588 года на сойме 1791 года “самай дасканалай кнігай законаў у Еўропе”.

Нездарма наш Статут перакладаўся з беларускай мовы на расійскую, украінскую, нямецкую і ажно сем разоў на польскую. Выкарыстоўваўся пры кадыфікацыі прускага права, многія яго артыкулы цалкам увайшлі ў Саборнае ўлажэнне 1649 года Маскоўскага княства. Ужываўся ў судах Польшчы, Латвіі, Эстоніі. На Беларусі дзейнічаў да 1840 года, нават пасля далучэння яе да Расійскай імперыі.

“Душа і сэрца напісання і выдання Статута”, падканцлер Вялікага княства Літоўскага і чалавек самабытнага розуму і бліскучай адукацыі Леў Іванавіч Сапега слухна назваў яго “скарбам, які не мае цаны”. Асабліва ён ганарыўся тым, што народ “не чужой якой мовай, а сваёй уласнае права пісанае мае”.

(С. Цярохін)

14. У беларускай мове існуе шмат слоў, якія не маюць слоў-адпаведнікаў у рускай мове. Іх можна растлумачыць толькі апісальна. Паспрабуйце гэта зрабіць з прыкладамі, прыведзенымі са слоўніка І. Шкрабы “Самабытнае слова” (Мінск, 1994).

Узор: *Кампанавец* – быць у сяброўскіх адносінах, вадзіць кампанію; *пачатковец* – той, хто пачынае займацца якой-небудзь дзейнасцю.

Бацькаўшчына, брама, гмах, глей, енчыць, знерваваць, зняпраўдзіць, конаўка, поплаў, прынамсі, сцізорык, талака, тыдняваць, шыба.

15. Шчырыя словы пра беларускую мову, яе багацце і прыгажосць казалі вядомыя пісьменнікі, дзеячы нашай культуры. Запішыце пяць выказванняў пра родную мову, тры з якіх вывучце на памяць. На чым акцэнтуюць увагу аўтары?

16. Прачытайце тэкст. Выкажыце Вашу пазіцыю наконт аднаўлення мяккага знака пасля [с’], [з’], [ц’], [дз’]. Дайце абгрунтаваны адказ.

Найчасцей акцэнтаванай праблемаю сучасных правапісных дыскусіяў застаецца функцыянальнасць у беларускім правапісе мяккага знака. Як вядома, мяккія зычныя – [с’], [з’], [ц’], [дз’] – становяць сабою адну з найярчэйшых рысаў фанетычнага ладу беларускай мовы (маюць спецыфічнае адценне “шапялявасці”, якое ўспрымаецца як асаблівая мяккасць). Адметны характар названых гукаў атрымаў спачатку стыхійнае, а пасля і нармалізаванае адлюстраванне на пісьме: *сьнедаць, прозьвішча, цьвік, дзьверы*.

Устойлівасць беларускага вымаўлення дала, аднак, падставы паасобным удзельнікам моватворчага працэсу 1920-х гг. у БССР (Язэпу Лёсіку, Пятру Бузуку і інш.) выступіць супраць перадачы на пісьме асіміляцыйнага змякчэння зычных, матывуючы гэта патрэбамі спрашчэння правапісу. Такі падыход выклікаў рэзкі пратэст Сцяпана Некрашэвіча (пры пэўнай згодзе з ім Янкі Купалы): “Асаблівасьць адменна мяккага... вымаўленьня беларускіх сьвісьцячых **з, с, ц, дз** перад мяккімі зычнымі і ётаванымі галоснымі катэгарычна вымагае, каб гэтыя гукі, як **гукі асобныя**, знайшлі на пісьме свой адбітак... Зусімжа не азначаць іх на пісьме – гэта значыць сьцерці адну з характэрных асаблівасьцяў беларускай мовы”.

Як паказаў час, адмена рэформаю 1933 г. абазначэння мяккасці характэрных беларускіх зычных мела вынікам вымаўленчыя зрухі – палітарнае вымаўленне (перш за ўсё ў карыстальнікаў з кніжным засваеннем мовы) прыводзіць да рэгулярных скажэнняў і непраяўленасці асаблівага характару мяккіх гукаў. Можна фактычна гаварыць пра сціранне асаблівасьцяў беларускага вымаўлення ў варунках звужэння прасторы беларускай мовы.

Імкненнем паўплываць на вымаўленчыя дэфармацыі і аднавіць пры гэтым “знакавае” (“сімвалічнае”) устанаўленне новакласічнага правапісу тлумачацца рэгулярныя прапановы пашырыць напісанне мяккага знака. На нашу думку, для развязання “праблемы мяккага знака” варта нармалізаваць ужыванне **ь** на абазначэнне асіміляцыйнай мяккасці **з, с, ц, дз** у межах слова і ў прыназоўніках, але пры гэтым не аднаўляць напісанне **ь** пры абазначэнні мяккіх падоўжаных

зычных: *зь вераю, празь яго, у масьле, зьехаць, але скіраваць, раз-гінаць, схіліць, ззяць, заданне, суддзя.*

(Ю. Бушлякоў)

17. Прачытайце тэкст. Што, на Вашу думку, можа ўплываць на змены ў правапісе і лексіцы мовы на працягу яе развіцця? Складзіце 4 сказы, каб у кожным сказе дзеяслоў *абвясціць* быў ужыты ў адным з чатырох значэнняў, згаданых у тэксце.

Слоўнікі 20-х гадоў не падавалі словаў *аб'ява, аб'явіць*. Пасля рэформы беларускай мовы 1933 года дзеля “збліжэння моваў” у беларускі слоўнік былі ўціснутыя і расійскія словы. Так, у “Русско-белорусском словаре” 1953 года чытаем: “*Объявление* ср. 1 (действие) *аб'яўленне, абвяшчэнне*; 2. (извещение) *аб'ява, абвестка; абъявлять* несов. *аб'яўляць, абвяшчаць*” (с. 346).

“Беларуска-рускі слоўнік” 1962 года слова *абвясціць* фіксуе з 4 значэннямі: “*Абвясціць* сов. 1. *Объявить; провозгласить; возвестить; абвясціць перапынак – абъявить перерыв; абвясціць вайну – абъявить войну; абвясціць незалежнасць краіны – провозгласить (объявить) независимость страны*; 2. (каму) *оповестить* (кого); 3. *Объявить, огласить, произнести* (приговор); *абвясціць парадак дня – абъявить (огласить) повестку дня*; 4. (признать кем-либо) *объявить; провозгласить, абвясціць імператарам*” (с. 23). Тыя сама 4 значэнні маюць і словы *абвяшчаць* і *абвяшчэнне* (Тамсама. С. 23–24).

А вось у маўленчай практыцы на адметнабеларускія словы (з каранем *-вест-*) было накладзена табу: іх у перыядычным друку 50–80-х гадоў амаль нідзе не выкарыстоўвалі, а толькі расійскамоўныя (з каранем *-яв-*). Гэтая традыцыя працягваецца з рэдкім выняткам і сёння ў сродках масавай інфармацыі. У выкарыстанні згаданых словаў адбылося поўнае “зліццё моваў”, дакладней – паглыннанне адметнабеларускага.

Недзяржаўныя газеты, а таксама нацыянальныя часопісы і газеты (“ЛіМ”, “Полымя”, “Роднае слова”, “Наша слова” ды інш.) сталі карыстацца сваімі словамі.

(П. Сцяцко)

18. Прачытайце і скажыце, ці ёсць сярод прыведзеных назваў словы, якія ўжываюцца ў Вашай мясцовасці і Вамі самімі. Чым тлумачыцца ўзнікненне розных назваў аднаго і таго ж прадмета? Дапоўніце гэтыя рады назваў іншымі вядомымі Вам словамі.

1. Агародчык: гародчык, кветнік, квятнік, цвятнік, палісаднік...
2. Булка хлеба: бохан, буханка, буката, кулідка...
3. Вадаварот: вір, буркун, бурча...
4. Верабей: арабей, гарабей, гарабец, канаплюк, прасянік...
5. Кладка: лаўка, памосніца...
6. Падасінавік: асавік, савяк, краснагаловік, краснюк...
7. Палонка: панаўка, паніўка, пелька, пролуб, пролубка...
8. Топкае балота: дрыгво, дыхавіца, здухавіна, трасіна, трасенне...

19. З прыведзеных сказаў мінска-маладзечанскіх гаворак выпішыце дыялектныя словы і прывядзіце да іх літаратурныя адпаведнікі з указаннем моўных і маўленчых адрозненняў у парах слоў.

1. Во мядзьвець¹ сёння на славу ўдаўся. 2. Цяпер ужо ведаю, дзе масьленікі растуць. 3. Выкінь махнашку² сь печы і закрой печ, а та ўчадзець можна. 4. Гэты мяшок цукру роўна метар³ важыць. 5. Многа ты вась загрэхаў⁴ робіш. 6. На жаўтачку хварэюць, калі с печанем што ні ў паратку ці з жоўцам. 7. У калявіну прама трупкі ат калёс хаваліся, такая дарога граская і няроўная. 8. Такая была замёта, і сьнех, і вецяр, я прамёрзла. 9. Гуркі ўжо прарасьлі, а тут так маразяна стала, што ўсё і прапала.

Адпаведнікі некаторых дыялектных слоў: ¹бульбяная каша; ²галавешка; ³цэнтнер; ⁴агрэх.

20. Прыведзеныя словы і выразы парушаюць літаратурныя нормы. Напішыце літаратурныя адпаведнікі і ўкажыце, якія літаратурныя нормы беларускай мовы былі парушаны ў першапачатковых прыкладах.

Кілометр, сьгоднішні, гаражане, слова згубіла значэнне, дзякую вам, няма двух студэнтак, нясла, ажаніцца на Свеце, крэдзіт, студэнт страціў аловак, выканаць заданьня, кіло, даруйце мяне, інтэрв'ю пра бухгалтара, дакумент, насміхацца над гультаямі, дзвер, рыхтуюсь, наўта, спрытнейшы брата, яблыка.

БЕЛАРУСКА-РУСКАЯ ІНТЭРФЭРЭНЦЫЯ

Фанетыка і правапіс

21. Вызначце і ахарактарызуйце гукі, якія адрозніваюць пары слоў.

Маразы – маразі, воз – вёз, кот – код, цэлы – целы, лес – лёс, маса – мяса, казка – каска, баец – барэц, ліў – леў, сад – сядзь, мір – Рым, суды – сюды, маяк – марак, быў – біў, рэдка – рэдзька.

22. Вымавіце словы наадварот і запішыце новыя, якія атрымаюцца.

Кот, муж, яр, соль, люк, тля, норд, лёд.

23. Прачытайце тэкст. Выпішыце спачатку словы, якім уласцівы фанетычныя асаблівасці беларускай мовы, а потым словы, у якіх назіраюцца фанетычныя працэсы. Раствлумачце фанетычныя асаблівасці і працэсы, якія сустрэліся ў выпісаных словах.

Слова *бюджэт* літаральна перакладаецца з англійскай мовы *budget* як сумка. А ў сумку, вядома, спачатку нешта кладуць, а потым бяруць. Штосьці падобнае адбываецца з грашовымі сродкамі краіны пры распрацоўцы дзяржаўнага бюджэту: каб ведаць свае магчымасці на наступны год, дзяржаўныя органы падлічваюць, колькі і з якіх крыніц паступіць грашовых сродкаў, і распісваюць, на якія мэты і ў якіх аб'ёмах іх накіраваць. Штогодні расклад паступлення грашовых сродкаў і расходаў краіны і ёсць дзяржаўны бюджэт. Інакш кажучы, гэта генеральны фінансавы план дзяржавы.

(Чалавек і грамадства. Энцыкл. даведнік)

24. Затранскрыбіруйце словы. Параўнайце іх вымаўленне і напісанне. Ахарактарызуйце фанетычныя працэсы ў словах.

Бярозка, расчасаць, просьба, радасць, падкормка, зжываць, лічба, вакзал, у лодцы, барацьба, снег, адчуванне, езджу, дождж, сцежка, раз'езд, бяссілле.

25. Прачытайце тэкст. Якія існуюць спосабы перадачы слоў з мовы-крыніцы ў іншыя мовы? Ці заўсёды запазычаныя словы падпарадкоўваюцца фанетычным асаблівасцям і працэсам беларускай мовы? Адказ падмацуйце прыкладамі.

Словы *кампутар* і *камп'ютэр* выкарыстоўваюцца ў беларускім друку і з'яўляюцца вынікам рознай рэалізацыі англ. *computer*: 1) транслітараванні (палітарнай перадачы) і 2) транскрыпцыі (вымаўленчае формы). Форма, якая ўлічвае вымаўленне англійскага, – *камп'ютэр* трапіла праз расійскую мову (компьютер). Яна прарэчыць фанетычнаму закону аканання і цяжкая для вымаўлення (спалучэнне зычных *mpj*). Форма *кампутар* – адаптаваная беларускаю моваю, падпарадкоўваецца і беларускаму правапісу (ненаціскныя *o, э* пераходзяць у *a*). Так што ўсе перавагі за формаю *кампутар* і вытворнымі *кампутарны, кампутарызацыя* ды пад.

Слова *кампутар* (вытворны ад яго) фіксуецца і тэрміналагічнымі слоўнікамі. Так, у даведніку Міколы Савіцкага “Руска-беларуска-англійскі слоўнік па інфарматыцы і вылічальнай тэхніцы” (Мінск, 1992) бачым: *компьютер – кампутар*. Тое сама і ў “Руска-беларускім фізічным слоўніку” 1999 г.: *компьютер – кампутар* (С. 133). Параўн. *клуб* і англ. *club*, якое па-англійску вымаўляецца [*klab*].

(П. Сцяцко)

26. Дакажыце з дапамогай фанетыкі, што прыведзеныя словы з'яўляюцца запазычанымі з іншых моў.

1) Ода, опера, оптам, опытка, ордэн; 2) рэлігія, рэформа, прэзідыум, рэвалюцыя, рэкорд; 3) метал, легенда, кефір, македонец; 4) трыо, Антоніо, сальфеджыо, Токіо.

27. Прачытайце тэкст. Выкарыстоўваючы “Слоўнік націску ў беларускай мове” М. Бірылы (Мінск, 1992) ці “Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы” (Мінск, 1999), выпішыце пары слоў (10–15) з варыянтным месцам націску. Які з акцэнталагічных варыянтаў Вы ўжываеце ў сваім маўленні?

Дзяя □ *ч* ці *дзэяч*? Назоўнікі на *-ач* маюць націск на гэтым суфіксе: *глядач, уцякач, слухач, чытач, рухач, галавач, гарлач, лабач, лупач, пузач, брыкач* ды інш. Дарэчы, у старажытнай беларускай мове фіксаваліся і іншыя словы на *-ач*: *выкладач, даглядач, дыспутач, змысляч* (гл. “Старабеларускі лексікон”, Мінск, 1997). Пра натуральнасць акцэнтавання *дзяя* □ *ч* сведчыць і форма жаночага роду *дзяячка*. Але ж у слоўніку трапіла *дзэяч* – супольнае акцэнтаванне з рас. *дэятель*.

Сучасны нацыянальны друк вяртаецца да сваіх вытокаў. У ім бачым: *дзяяч* (як і *дзяячка*).

(П. Сцяцко)

28. Перакладзіце словы на беларускую мову і пастаўце ў іх націск. Адзначце разыходжанні ў акцэнтаванні аднакаранёвых слоў у беларускай і рускай мовах.

I. Крапива, ворота, волосы, землю, верба, воду, шофер, стену, фарфор, под гору, на ногу, на печи, арбуз.

II. Возраст, заранее, каталог, кредит, магазин, маркетинг, вес, процент, обеспечение, временный, ссудный, учетный, учтенный.

29. Знайдзіце і выпраўце памылкі ў некаторых прыкладах. Размяркуюць словы па групам (слупках) згодна з правіламі правапісу галосных *о, э* ў ненаціскных складах.

Сардэчны, адроджанне, дылегат, рэмонт, сакратар, паштовы, інжэнер, хараство, літэратура, канцылярыя, сакрэт, рэформа, цэрамонія, майстар, дрыготкі, крашыць, дыманстрацыя, маўленне, воблачны, этыкет.

30. Падбярыце аднакаранёвыя словы, каб літары *е, ё* сталі не пад націскам. Раствлумачце правапіс.

Адзел, паездка, вяселле, мёд, агент, падземны, дзесяць, далёкі, нацёк, адвезці, васьмёра, вечар, меншы, праект, азелянёны, палёгка, верас, дзверы, адлёт, баец, падмёрзнуць, дыялектыка, заезд.

31. Спішыце словы, устаўляючы прапушчаныя літары. Раствлумачце правапіс спалучэнняў галосных.

Аксі...ма, рады...ла, патры...тызм, гені...льны, перы...д, стады...н, рацы...налізатар, алімпі...да, сацы...льны, ма...р, ды...пазон, трыль...н, спецы...ліст, міліцы...нер, ра...ніраванне, фа..., гігі...на, нацы...нальны, ра...н, ажы...таж, абітуры...нт, фе...рверк, акі...н, ды...грама.

32. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Раствлумачце арфаграфію. Якія Вы можаце назваць іншыя крытэрыі ацэнкі таленту бухгалтара?

– А почему не может быть талантливых бухгалтеров? В каждой профессии есть специалисты от Бога, а есть и ремесленники. В каждом виде творчества есть свои радости: все дело в том, чтобы уметь брать свое добро там, где его находишь.

Что же касается критериев оценки таланта бухгалтера... Это вера в себя, в свою силу и труд. Без труда таланта не бывает. Понимаете, приемам творчества не научишься, у всякого профессионала есть свои приемы, например, мгновенно сориентироваться в бурном потоке нормативных документов.

(“Бухгалтерская газета”)

33. Спішыце словы, устаўляючы прапушчаныя літары. Раствлумачце правапіс галосных у складаных словах.

Кар...ткачасовы, д...браякасны, в...страдэфіцытны, д...брадзей, ш...сцігоддзе, д...бразычлівы, пр...цілегласць, земл...капалка, зерн...сховішча, д...ўгавечны, жыцц...сцвярджалны, земл...рыйка, зерн...пагрузчык, п...літэхнічны, в...льнадумства, в...гнеўстойлівы, глыб...капаважаны, выс...кагатунковы, жыцц...здольны, ільн...валакно, сяр...дн...месячны, ф...тахроніка, шт...дзень.

Словаўтварэнне і правапіс

34. Перакладзіце на беларускую мову прыведзеныя рады слоў. Параўнайце словаўтваральныя і формаўтваральныя (адзначце, дзе якія) сродкі ў беларускіх і рускіх адпаведніках. Пры неабходнасці растлумачце правапіс слоў.

1) Мужество, творчество, содружество; 2) чтец, беглец, певец; 3) сотрудничество, посредничество, пророчество; 4) черника, костяника, брусника; 5) секретарша, контролерша, кондукторша; 6) озерко, гнездышко; 7) березонька, рученька, ноженька.

35. Прачытайце вытрымкі з трох лінгвістычных нататкаў П. Сцяцко. Што іх аб’ядноўвае, а што адрознівае? Запомніце больш правільныя з лінгвістычнага пункту гледжання варыянты слоў для ўжывання.

I. Беларускае слова *мова* мае шмат вытворных: *адмовіць, адмовіца, дамовіцца, дамаўляцца, вымавіць, вымаўляць, вымаўляцца, размаўляць, прамовіць, умовіцца* ды інш. Ад гэтых прыстаўкавых дзеясловаў і ўтварыліся (нульсуфіксавым спосабам) назоўнікі *вымова, прамова, размова, умова, перамовы, дамова*. Ад слова *дамовіцца* (праз ступень *дамоўлены*) утварыўся назоўнік *дамоўленасць* як эквівалент рас. *договоренность*. Ад таго ж дзеяслова ўзнікла і слова *дамова*, якое апошнім часам досыць шырока выкарыстоўваецца на месцы ранейшага *дагавор*. Стала актыўным і ўласнае ўтварэнне – *перамовы* замест былога ўсесаюзнага *перагаворы*. Гэта пацвярджаюць і тэрміналагічныя даведнікі. Так, у “Расейска-беларускім вайсковым слоўніку” С. Судніка і С. Чыслава (Мінск, 1997. С. 54–55) чытаем: “*Договор – дамова; договор о ненападении – дамова пра ненапад; мирный договор – мірная дамова*”. Або: “*Переговоры – перамовы; мирные переговоры – мірныя перамовы*” (Тамсама. С. 137). Мяркую, што гэта натуральны працэс, калі актывізуюцца ўласныя моўныя рэсурсы замест ранейшага бяздумнага пазычання, асабліва ў грамадска-палітычнай тэрміналогіі.

II. Апошнім часам у інструкцыйных лістах Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь стала выкарыстоўвацца побач са словам *экзамен* адпаведнік *іспыты*: “*Неабходны змены ў структуры і формах вядзення ўступных іспытаў*”.

Іспыт(ы) – гэта нульсуфіксавое ўтварэнне ад *іспытваць* (яно ўласцівае расійскай мове). Сучасная мовазнаўчая практыка рэдка карыстаецца гэтым словам, замяніўшы яго лексемай *экзамен*, якая мае багатае лексічнае гняздо – з 7 адзінак: *экзамен, экзаменаваны, экзаменавацца, экзаменаваць, экзаменатар, экзаменатарскі, экзаменацыйны, экзаменацыйнік*.

На сёння няма патрэбы аднаўляць гэтае небеларускае структуры (з прыстаўкаю *іс-* слова. Яно застарэлае і не мае ў літаратурнай мове сваіх аднакаранёвых суродзічаў, а расійскім словам з гэтым каранем у сучаснай беларускай літаратурнай мове адпавядаюць адмысловыя іншакаранёвыя словы (*выпрабаваць, выпрабаванне, праверка, проба*).

III. **Абавязанне (забавязанне) – а не абавязацельства.** Ад словаў *абавязваць* і *абавязаць* натуральныя ўтварэнні ў беларускай мове *абавязак* і *(з)абавязанне*. Слова *абавязацельства* – штучная структура, бо беларускай мове неўласцівы суфікс *-тельство*. Параўн.: *доказ* і рас. *доказательство, здзек* і *издевательство, лаянка* і *ругательство...*

(Паводле П. Сцяцко)

36. Перакладзіце словы на беларускую мову. Раствлумачце правапіс спалучэнняў зычных.

Шмидт, контрастно, устный, отдаленный, счастливый, немило-сердно, проездной, Кронштадт, аванпостный, бессердечный, расщеп-ленный, бессмертный, балластный, поздно, солнце, шестнадцатый, беззаконие, рассадить, областной, безвыездно, скоростной, рассло-иться, разосланный, крепостной.

37. Ад назоўнікаў утварыце прыметнікі з суфісам *-ск-*. Раствлу-мачце правапіс спалучэнняў зычных на стыку караня і суфікса.

I. Прэзідэнт, завод, паляшук, студэнт, беларус, горад, латыш, універсітэт, таджык, казах, казак, таварыш, дэпутат, князь, даследчык, тунгус, адвакат.

II. Нясвіж, Хойнікі, Добруш, Баранавічы, Ліда, Гомель, Адэса, Та-ганрог, Глыбокае, Канада, Калінкавічы, Прага, Лепель, Беласток, Па-лессе, Слаўгарад, Нью-Йорк, Санкт-Пецярбург, Жыткавічы, Уладзі-васток, Вільнюс.

38. Перакладзіце словы на беларускую мову і растлумачце іх пра-вапіс.

Поставь, семья, голубь, любовь, познакомься, накупь, семьдесят, до-бавьте, бьются, сыпь, кровь, верфь, бью, степь, поставьте, восемьсот.

39. Спішыце словы, устаўляючы, дзе неабходна, мяккі знак ці апо-страф. Раствлумачце правапіс слоў.

I. Ціхен...ка, соцен...ка, дз...веры, ледз...ве, разан...скі, сядз...це, дз...ме, аген...чык, дзевяц...сот, восен...скі, дзец...мі, кудыс...ці, будз...це, здарэн...не, восем...дзсят, фантан...чык, хатын...скі, ц...мяны, чац...вёрты, радас...ці, рэж..., гомел...скі, мядз...ведз..., пра-мен...чык, шэсц...сот, гул...ня, с...вята.

II. Салаў...ёў, трыл...ён, кур...ёзны, двух...ярусны, мыш..., бул...ён, аб...ектыўны, Іл...я, п...еса, шампін...ён, камп...ютэр, салаў...і, сен...ёр, нал...ю, раз...юшаны, н...юанс, п...ю, вераб...і, абаў...е, пер...е, п...едэстал, павіл...ён, шчаў...е.

Марфалогія і правапіс

40. Выпішыце з тэксту словы, размяжоўваючы іх па асобных часцінах мовы. Што аб'ядноўвае словы адной групы і адрознівае ад слоў іншых груп?

Міжнароднымі стандартамі прадугледжваецца пераацэнка ў канцы справаздачнага года матэрыялаў зыходзячы з рынковых цэн у выпадках, калі апошнія ніжэй за іх ацэнку, зафіксаваную ў бягучым уліку. Калі рахункавыя цэны ніжэй за бягучыя рынковыя цэны, кошт матэрыялаў у гадавым балансе застаецца нязменным. Неабходнасць у штогадовай пераацэнцы матэрыялаў абавязвае кіраўніцтва прадпрыемства вызначаць на справаздачны момант рынковыя цэны ў адпаведнасці з кан'юнктурай рынку.

Прызнанне страт ад паніжэння бягучых рынковых цэн і адлюстраванне іх на канце пераацэнкі матэрыяльных каштоўнасцей не змяняе рахункавай вартасці вытворчых запасаў, паколькі змяненне цэн на шматлікія найменні каштоўнасцей з'яўляецца вельмі працаёмкай работай, якую немэтазгодна рабіць пасля кожнай пераацэнкі.

(А. Шаўлюкоў)

41. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Вызначце род назоўнікаў у рускай і беларускай мовах.

Оптовая торговля, юридическое лицо, третья перепись, образцовое хозяйство, активное участие, неразборчивая подпись, отраслевая себестоимость, полная пачка, выгодная продажа, инвентаризационная опись, круглогодная безработица, просторный зал, избирательный округ, ежемесячная прибыль, недвижимое имущество, четвертая неделя, бюджетная статья, важное заявление.

42. Запішыце беларускія адпаведнікі да прыведзеных слоў. Параўнайце формы ліку даных назоўнікаў у рускай і беларускай мовах.

Отношение, черника, дверь, конопля, хлопоты, чернила, дрова, брусника, грудь, хитрость, крупа, обручение, смотрины, поведение.

43. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Растлумачце правапіс канчаткаў назоўнікаў.

Защита мира, насыпать песка, капли дождя, шум мотора, порывы ветра, сугроб снега, уборка урожая, копия документа, посев ячменя, в конце мая, килограмм крахмала, сила удара, цистерна бензина, черты лица, участники похода, плитка шоколада, линия рта, дни недели, край леса.

44. Пастаўце назоўнікі ў месным склоне адзіночнага ліку. Вусна перакладзіце словазлучэнні на рускую мову. Адзначце асаблівасці беларускай мовы.

Высушыць на (сонца), працаваць на (двор), сядзець на (бераг), хадзіць па (лес), знаходзіцца ў (адпачынак), крочыць па (праспект), спяваць у (гай), гаварыць па (тэлефон), сядзець на самым (верх), быць у (гушчар), ехаць на (алень), расказваць аб (здарэнне), выступаць на (кангрэс), убачыць на (здымак), жыць у (Мінск), сустрэцца на тым (тыдзень), прынесці ў (вадро), знаходзіцца ў (выгнанне), убачыць па (тэлевізар).

45. Запішыце назоўнікі ў форме роднага і меснага склонаў адзіночнага ліку. Складзіце звязны тэкст з 7–10 сказаў, выкарыстоўваючы словы з практыкавання.

Бухгалтар, менеджмент, улік, гандаль, бізнес, нарматыў, падатак, каштарыс, тавар, вэксаль, маркетынг, фінансіст, указ, акрэдытыў, мараторый, план, рынак, бюджэт, універмаг, месяц, узровень, саюз, крэдыт, нумар, прыбытак, штэмпель, загад, аркуш, працэнт, рахунак, даход, памер, попыт, закон.

46. Значэнне якой ступені параўнання маюць у рускай мове формы тыпу *сильнейшие, ближайшие*? Перакладзіце сказы на беларускую мову і запішыце іх. Параўнайце ўтварэнне формаў ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай і рускай мовах.

1. Бывает так, что нечаянному спутнику открывают то, что не открыл бы и лучшему другу (Г. Николаева). 2. В детстве все было другим... Ярче было солнце, сильнее пахли поля, громче был гром, выше трава (К. Паустовский). 3. Сережа видел ближайшую к окнам часть

пола в первом этаже (А. Фадеев). 4. Видишь, что другие люди не боятся, и сам станешь посмелее (А. Куприн). 5. Чем угрюмее были тучи, чем холоднее дожди, тем свежее становилось на сердце, тем легче, как бы сами по себе, ложились на бумагу слова (К. Паустовский). 6. Воспользовавшись жаркими прениями, где каждый считал себя умнее других и никого не слушал, Левинсон подменил план Метелицы своим – более простым и осторожным (А. Фадеев).

47. Знайдзіце памылкі ва ўтварэнні і ўжыванні формаў ступеней параўнання прыметнікаў. Запішыце выпраўленьня сказы.

1. Для яго даражэй за ўсё на свеце – родны бацькоўскі кут. 2. Сёння надвор’е лепш, чым учора. 3. Жнівеньскія росы ярчэй серабра. 4. Дзядзька Марцін выглядае маладзей за свае гады. 5. Гул-гром, страшней ад кананады, пачулі мы за трыццаць вёрст. 6. Старэйшая сястра прыгажэй малодшай. 7. Што можа быць вышэй і даражэй за гэтыя шчырыя словы ўдзячнасці? 8. Служэнне Радзіме – вышэйшая мэта чалавека!

48. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. У тэксце запішыце лічэбнікі словамі, а затым праскланяйце іх.

До конца XVI века основной единицей длины в России служил локоть. Его длина составляла около 457 миллиметров. Затем локоть заменили аршином, который равнялся примерно 686 миллиметрам. В начале XVIII века аршин равнялся 711 миллиметрам. Единицей длины в России была также сажень. До XVII столетия она была равна трем локтям. В 1649 году сажень приравняли к трем аршинам. Помимо трехлокотной и трехаршинной сажени применялись косая и маховая сажени. Косая сажень равнялась расстоянию от подошвы левой ноги до конца большого пальца вытянутой вверх правой руки. Маховая сажень была равна расстоянию между концами средних пальцев распрямленных рук. В нашей стране метрическая система мер была введена в 1918 году декретом Совета Народных Комиссаров. К 1927 году она полностью вытеснила систему старых русских мер.

(Знаете ли вы?..)

49. Прачытайце тэкст. Як часта ў штодзённым жыцці Вы сустракаеце формы лічэбніка, пра якія вядзецца апавед у тэксце? Паразважай-

це над правільнасцю такіх формаў і перспектывай замацавання іх у літаратурнай мове.

У беларускай мове пры ўтварэнні парадкавых лічэбнікаў колькасны лічэбнік можа брацца ў яго пачатковай форме (назоўным склоне) не толькі пры ўтварэнні простых (аднакаранёвых) лічэбнікаў, але і складаных (двухкаранёвых): *пяць – пяты; дзесяць – дзесяты і пяцьдзесят – пяцьдзесяты; семдзесят – семдзесяты.*

Такія формы бытуюць не толькі ў жывой народнай мове (прыкладам, на Гарадзеншчыне), але і ў літаратурнай. Іх бачым у слоўніках 20-х гадоў.

Пры ўтварэнні прыметнікаў ад складаных лічэбнікаў і назоўнікаў таксама можа брацца пачатковая форма ў першай частцы складанага лічэбніка: *дзвесце гадоў – дзвесцегадовы, пяцьсот метраў – пяцьсотметровы.* І пры выкарыстанні простых лічэбнікаў як часткі складаных слоў таксама нярэдка бярэцца форма назоўнага склону (а не роднага): *трыцён і трыцэнак – рас. трехгранник, трыцённы – рас. трехстенный.*

На жаль, пазнейшыя беларускія слоўнікі і акадэмічныя граматыкі скасавалі гэтыя адмысловыя беларускія нацыянальныя формы на карысць агульнасаюзных з формаю роднага склону ў першай частцы ўтваральных складаных лічэбнікаў: *сямідзесяты* (рас. *семидесятый*).

(П. Сцяцко)

50. Перакладзіце сказы на беларускую мову. Адзначце розніцу ва ўжыванні і ўтварэнні адпаведных займеннікаў у рускай і беларускай мовах.

1. Мне не на кого пеняць – сам виноват. 2. Чьи-то нервы не выдержали: женщина заплакала. 3. А ведь, пожалуй, кое в чем он прав. 4. Не с кем было слово перемолвить. 5. Моего друга зовут Андрей, а твоего? 6. Кое-кто из дачников вышел за калитку. 7. Может быть, я тебе чем-нибудь помогу? 8. Сергей успел кое с кем поспориться. 9. Кто-то вошел в соседнюю комнату.

51. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову і запішыце іх. Растворыце правапіс суфіксаў дзеясловаў. Ад выдзеленых дзеясловаў утварыце яшчэ формы 3-й асобы адзіночнага ліку ў рускай і беларускай мовах. Што можна адзначыць пра ўжыванне суфіксаў і канчаткаў у гэтых формах?

Оценивать товар, получать гонорар, *гарантировать* оплату, *исследовать* проблему, выписывать журналы, удваивать счет, *реагировать* на слова, доказывать правоту, показывать пример, проветривать помещение, развивать память, *рекламировать* продукцию, отказывать в сотрудничестве, что-то *комбинировать*, *овладевать* знаниями, *договариваться* о партнерстве, предупреждать о банкротстве.

52. Ад дзеясловаў утварыце ўсе магчымыя формы дзеепрыметнікаў і дзеепрыслоўяў.

Надрукаваць, падпісаць, кіраваць, купіць, займацца, аднавіць, выключыць, дзяліць, купляць, есці, берагчы, увайсці, перамагчы, падзяліць, клапаціцца, адымаць, адрамантаваць, даследаваць, сінтэзаваць, практыкавацца.

53. Прачытайце тэкст. Па аналогіі з разважаннямі аўтара параўнайце ўтварэнне адпаведных тэрмінаў рускай і беларускай моў – *деепричастный* і *дзеепрыслоўны*.

Які з гэтых двух варыянтаў – *дзеепрыметнікавы* ці *дзеепрыметны* – трэба лічыць нармаваным? Каб адказаць на гэтае пытанне, трэба прааналізаваць іх словаўтваральную будову, вызначыць заканамернасці ўтварэння кожнага з гэтых варыянтаў.

Так, ад слова *прыметнік* утварыўся тэрмін *прыметнікавы*. У “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (Мінск, 1980. Т. 4. С. 451) чытаем: “*Прыметнікавы, -ая, -ае*. Які мае адносіны да *прыметніка*”. Таму і ад слова *дзеепрыметнік* натуральным, заканамерным ёсць утварэнне *дзеепрыметнікавы*, бо “*дзеепрыметнік – гэта дзеяслоўны прыметнік*” (Б. Тарашкевіч). Форма ж *дзеепрыметны* матывуецца іншаю ўтваральнаю базаю – *дзеяслоўная прымета*.

Як бачым, варыянт *дзеепрыметны* не стасуецца з тэрмінам *дзеепрыметнік*, тым часам як утварэнне *дзеепрыметнікавы* дакладна і выразна матывуецца ўтваральным для яго словам *дзеепрыметнік*.

Структура тэрміна *дзеепрыметнікавы* якраз паказвае, што ён належыць да таго самага словаўтваральнага тыпу, што і астатнія тэрміны-прыметнікі, утвораныя ад назоўнікаў з фінальнаю часткай **-нік**:

назоўнік – назоўнікавы, лічэбнік – лічэбнікавы, злучнік – злучнікавы і інш... Калі *дзеепрыметнік – гэта дзеяслоўны прыметнік*, то вытворны ад яго тэрмін мусіць мець тую будову, што і ўтварэнне ад слова *пры-*

метнік: прыметнік – прыметнікавы і дзеепрыметнік – дзеепрыметнікавы.

Гэтую літаратурную норму і засведчыў “Русско-белорусский словарь лингвистических терминов” (Минск, 1988).

(П. Сцяцко)

54. Прааналізуйце пераклады сказаў рускіх пісьменнікаў, зробленыя беларускімі літаратарамі. Як бы Вы самі пераклалі ўжытыя формы дзеепрыметнікаў?

Арыгінал	Пераклад
1. – Вы мыслящий и вдумчивый человек (А. Чехов)	1. – Вы ўдумлівы і здольны мысліць чалавек (пер. К. Крапівы)
2. Дымные тени от недавно распустившихся берез шевелились под ногами (К. Паустовский)	2. Дымныя цені ад бяроз, якія нядаўна распусціліся, варушыліся пад нагамі (пер. А. Марціновіча)
3. Это были истории, слышанные им от других людей в чайных, в поездах, на пароходах... (Ю. Нагибин)	3. Гэта былі гісторыі, пачутыя ім ад людзей у чайных, у вагонах, на параходах... (пер. Ф. Янкоўскага)
4. Николай бегло оглядел знакомые, осунувшиеся и почерневшие лица (М. Шолохов)	4. Мікалай бегла агледзеў знаёмыя, знябытыя і пачарнелыя твары (пер. М. Лужаніна)
5. Неисповедимы пути, по которым доходит до правды ревнующий человек (И. Бунин)	5. Невядомыя шляхі, па якіх даходзіць да праўды, раўнуючы, чалавек (пер. Я. Скрыгана)
6. – Неправда! – выговорила она тихо и умоляющим голосом (А. Чехов)	6. – Няпраўда! – вымавіла яна ціха, з мальбой у голасе (пер. І. Грамовіча)
7. Разбежавшийся пароход с мягким стуком ударился в тускло освещенную пристань... (И. Бунин)	7. З разгону параход з мяккім стукам ударыўся ў цьмяна асветленую прыстань... (пер. Я. Скрыгана)

55. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Параўнайце формы дзеепрыслоўяў у рускай і беларускай мовах.

Читайте, читайте и читайте! Читайте не торопясь, чтобы не терять ни одной капли драгоценного содержания книг. Заставляйте себя читать медленно, запоминая, обдумывая, представляя самого себя в гуще тех событий и той обстановки, какими наполнена книга, делая себя как бы их непосредственным свидетелем и даже участником. Только тогда перед вами до конца откроется созданный писателем большой и прекрасный мир.

Читайте, но умеете сдерживать себя, если чтение отрывает Вас от учения, от работы... Сначала учение, потом чтение. Это – закон!

(По К. Паустовскому)

Сінтаксіс і пунктуацыя

56. Запішыце 10 тэрмінаў па сваёй спецыяльнасці, якія маюць сінтаксічную структуру словазлучэнняў, напрыклад: *абарачальнасць валюты, безнаяўныя разлікі, выдаткі вытворчасці, каштоўныя паперы, свабодна канверсаваная валюта* і г. д.

57. Прачытайце тэкст. Выпішыце з яго словазлучэнні і ахарактарызуйце іх у залежнасці ад будовы, ад галоўнага слова і ад віду сувязі.

Вэксалетрымальнік або ўпаўнаважаныя ім асобы павінны прад’явіць вэксалі да пратэсту не пазней за два працоўныя дні пасля атрымання неаплачанага вэксалю ад банка плацельшчыка. Пад вэксальным пратэстам разумеецца натарыяльна засведчаны па заяве вэксалетрымальніка або ўпаўнаважанай ім асобы акт аб адмове плацельшчыка ад аплаты вэксалю. Пры наяўнасці дагавора паміж банкамі і вэксалетрымальнікам абавязкі па пратэсту вэксалю можа ўзяць на сябе банк. Для пратэсту вэксалі перадаюцца натарыусу пры вопісу...

(А. Шаўлюкоў)

58. Дапішыце канчаткі і вызначце формы залежных слоў. Укажыце прычыны рознага афармлення сувязі паміж словамі пры сэнсавым падабенстве ў беларускай і рускай мовах.

Разборлів... подпіс, дзесятков... дроб, залат... медаль, сін... чарніла, моцн... боль, ячн... крупы, спел... суніцы, прыгож... цюль, балюч... ма-

золь, горк... палын, снегав... коўдра, малад... гусь, пакаёв... сабака, нов... шынель, шырок... стэп.

59. Звярніце ўвагу на прыназоўнікавае і склонавае адрозненне адпаведных словазлучэнняў у беларускай і рускай мовах.

I. Прачытайце і запомніце формы слоў у словазлучэннях.

Спазнацца з бядою	Испытать беду
страціць спакой	лишиться (потерять) покой
паслаць па даведку	послать за справкой
клапаціцца пра бацькоў	заботиться о родителях
сем у восем	семью восемь
прыгажэйшая за суседку	красивее соседки
пісаць на новы адрас	писать по новому адресу
хварэць на грып	болеть гриппом

II. Запішыце прыведзеныя словазлучэнні па-беларуску.

Вне конкуренции, подготовиться к поступлению, по одноименному роману Ивана Мележа, из зависти к другу, зайти за отчетом, небольшой по размеру, ухаживать за девушкой, из желания отомстить, по моему суждению, пишите по адресу, начало в семь часов вечера, обратиться к детям, по возвращении на родину, дом в три этажа, обращаться за помощью, апеллировать к общественной мысли.

60. Перакладзіце словазлучэнні на рускую мову. Звярніце ўвагу на граматычныя асаблівасці, звязаныя з лічэбнікамі, гэтых словазлучэнняў і падобных да іх.

А дванаццатай гадзіне, дзён тры таму, палова на пятую гадзіну, два мае таварышы, дзве шостыя гектара, на дзён тры хопіць, за паўсотні ці болей вёрст, трыццаць два здаровыя зубы, разоў са тры ці чатыры, больш за сто тысяч, тры пятыя насельніцтва, паўсотні год прамінула, кіламетры за тры ад вёскі, менш за дзвесце год, дзве трэція поля – бульба, тыдні са два не было яго, тры невялікія пакоі, чалавек з пяць не прыйшло, за тры крокі ад дома, гадоў яму за пяцьдзсят ужо, чатыры прыватызацыйныя чэкі, разы два бачыў, не больш.

61. Перакладзіце на беларускую мову словазлучэнні з дзеяслоўным кіраваннем.

Поехаты к кансультанту, чытаць пра сябя, раскажываць друг о друге, жыць с родзіцелямі, пойдзі за ягадамі, шутыць над ім, ехаты по полям, гаворыць о сваіх планах, прастыць мяня, смеяцься над неудахамі.

62. Знайдзіце і выпраўце памылкі ў кіраванні і дапасаванні. Запішыце выпраўленыя сказы.

1. Кожнаму хацелася паціснуць руку высокага госця. 2. Тоні было няёмка за свой страх, яна смяялася над сабой. 3. Рашэнне можа быць прынята не пазней двух месяцаў са дня выяўлення правапарушэння. 4. Дзякуем Вас за ўдзел у рэалізацыі нашай прадукцыі. 5. Тры апошніх дня перад ад'ездам Машу я не бачыў. 6. Валін брат працуе загадчыкам кафедрай. 7. Тэрмін падачы гадавой рахунковай справаздачы для прадпрыемстваў устаноўлены не пазней 1 красавіка наступнага за справаздачным года. 8. Аб'ём работ павялічыўся ў два з палавінай раза. 9. Косця не паспеў падрыхтавацца к заняткам. 10. Больш дзесяці год Віктар займаецца справаводствам. 11. Сумы фінансавых санкцый павінны быць заплачаны плацельшчыкам у бюджэт Рэспублікі Беларусь у дзесяцідзённы тэрмін з дня атрымання ім прапаноў па акту праверкі. 12. Выбачайце мяне, што так атрымалася. 13. Ніна смялейшая ўсіх у групе. 14. Як жа маглі дазволіць, каб Анатоль жаніўся на гэтай спешчанай дзяўчыне? 15. Алену Сямёнаўну паслалі за галоўным бухгалтарам. 16. За няправільнае вядзенне бухгалтарскага ўліку фінансавая санкцыя прымяняецца ў памеры 10% сумы даналічаных падаткаў.

63. Перакладзіце пыталыныя сказы на беларускую мову. Якія асаблівасці будовы пыталыных сказаў рускай і беларускай моў Вы заўважылі?

1. О чем речь? 2. Вы к кому? 3. Чего желаете? 4. Есть ли кто-нибудь здесь? 5. Вам понятно? 6. Нельзя ли погромче? 7. Не хотите ли Вы посмотреть это место? 8. Я ль не говорил? 9. Нужно ли это делать? 10. Скоро ли прибудет поезд? 11. Который час?

64. Перакладзіце на беларускую мову афарызмы менеджменту. Ці з усімі выказваннямі Вы згодны? Вызначце тыпы сказаў і растлумачце знакі прыпынку.

Не делай своим ближним то, что желаешь самому себе! А вдруг у них другие вкусы? (Б. Шоу).

Отбросьте свое мнение – и с Вами сразу согласятся (Т. Бер).

Не ставьте себя на пьедестал – некуда будет падать (Кришнамурти).

Мы охотнее общаемся с теми, кто нам нравится, чем с теми, кого мы уважаем (Кребийон-сын).

Высшее благоразумие – это принять трудное решение оставить сей мир в таком виде, в каком мы его застали (Б. Грасиан).

Верность фирме – это не профессия: надо еще и работать (П. Таранов).

Если можешь, будь умнее других, но не показывай этого (Ф. Честерфильд).

Никогда не доверяйте тем подчиненным, которые не находят у начальства никаких изъянов (У. Коллинз).

Верная мысль, если ее слишком часто повторять, теряет силу (А. Моруа).

Когда о Вас говорят, то хуже этого может быть только одно – когда о Вас не говорят (О. Уайльд).

После того, как Вы организовались, следует выбросить организационную схему (Т. Питерс, Р. Уотмен).

Все управление в конечном счете сводится к стимулированию активности других людей (Л. Якокка).

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

65. Па варыянтах у аўдыторыі складзіце і запішыце сказы з наступнымі словамі ва ўсіх іх значэннях: I варыянт – са словамі 1 і 6; II варыянт – са словамі 2 і 3; III варыянт – са словамі 4 і 5.

1. *Літаральны* – а) дакладны, даслоўны; б) прамы, не пераносны.
2. *Буйны* – а) які складаецца з часцінак вялікага памеру; б) вялікі памерамі, па велічыні; в) вялікі па значэнні ўплыву.
3. *Лад* – а) сістэма дзяржаўных або грамадзянскіх парадкаў; б) згода, спакой, парадак; в) узор, спосаб; г) сістэма гучання музычнага інструмента, якая ствараецца суадносінамі тонаў па вышыні; д) папярочнае дзяленне на грыфе струнных інструментаў; е) сістэма мовы.
4. *Скараціць* – а) зрабіць ка-

рацейшым; б) зменшыць колькасць або велічыню; в) звольніць (з работы, службы); г) падзяліўшы на які-небудзь лік, выразіць у меншых ліках. 5. *Трывалы* – а) моцны, які з цяжкасцю паддаецца разбурэнню; б) надзейны, устойлівы; в) стойкі, загартаваны; г) сытны, спажывуны. 6. *Свет* – а) зямля з усім тым, што на ёй існуе; б) усё жывое, усё навакольнае; в) сусвет; г) чалавечае грамадства, аб'яднанае пэўным грамадскім ладам, культурнымі і грамадска-гістарычнымі адзнакамі; д) якая-небудзь сфера жыцця ці з'яў у прыродзе; е) сфера, галіна дзейнасці людзей; ж) кола людзей, аб'яднаных агульнай прафесіяй, прыналежнасцю да якога-небудзь асяроддзя.

66. Растлумачце значэнне прыметнікаў, ужытых у словазлучэннях. Вызначце, якія прыметнікі выкарыстаны ў прамым значэнні, а якія – у пераносным. Са словазлучэннямі, што ўжываюцца для апісання чалавека, складзіце звязны тэкст.

Мяккі хлеб, мяккі голас, мяккі знак, мяккая падушка, мяккі характар; яркае святло, яркія фарбы, яркі талент; востры нож, востры зрок, востры пах, востры аловак, востры боль, востры смак, востры язык, востры вугал; лёгкі чамадан, лёгкая задача, лёгкая паходка; залаты гадзіннік, залатыя рукі, залатое сэрца, залатыя валасы; глыбокія каналы, глыбокія веды, глыбокія кішэні.

67. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Паразважайце, у прамым ці пераносным значэнні ўжыты ў тэксце выраз “глыбокія кішэні”.

Выражение *глубокие карманы* применяется для описания концепции, согласно которой крупные фирмы или конгломераты способны пойти на пожертвование значительных финансовых и иных ресурсов для продажи продукции по цене ниже себестоимости в течение продолжительного времени.

Таким образом, *глубокие карманы* предоставляют подобной фирме несправедливое преимущество по отношению к конкурентам, в особенности там, где речь идет о продаже по цене ниже себестоимости, так как не все могут понести подобные убытки. Результатом может быть выход конкурентов из бизнеса. Другие предполагают, что фирма с глубокими карманами в состоянии найти источник финансирования, который поможет им пережить трудный период.

(Словарь терминов)

68. Вызначце і запішыце словы, значэнні якіх прыводзяцца. Укажыце, якія словы з'яўляюцца амонімамі, а якія выяўляюць сэнсавыя адценні аднаго з амонімаў. Назавіце сярод амонімаў тэрміналагічныя словы. Пры неабходнасці карыстайцеся тлумачальным слоўнікам.

Орган паветранага жыўлення і газаабмену раслін у выглядзе тонкай, звычайна зялёнай пласцінкі на чаранку. Дакумент, якім што-небудзь пацвярджаецца або забараняецца. Тонкі пласт якога-небудзь матэрыялу (паперы, металу, фанеры і пад.). Бланк для занясення якіх-небудзь звестак.

Цэнная папера, якая сведчыць пра ўнясенне пэўнага паю ў прадпрыемства і дае права яе ўладальніку на ўдзел у справах і прыбытках гэтага прадпрыемства. Дзеянне, накіраванае на дасягненне пэўнай мэты.

Адзінка вымярэння ціску. Невялікі рэстаран або частка рэстарана, дзе наведвальнікаў абслугоўваюць ля высокай стойкі. Падводная наносная пясчаная мель у прыбярэжнай паласе мора перад вусцем ракі. Невялікае аддзяленне ў шафе, буфет для він.

Напрамак руху, шлях. Сістэматычны выклад якой-небудзь дысцыпліны. Навучальны год у пэўных установах. Цыкл лячэбных працэдур. Вартасць каштоўных папер.

Негустое скразное вязанне (вышыванне, разьба). Правядзенне бухгалтарскіх запісаў у дзень завяршэння якой-небудзь аперацыі.

Устаноўлены парадак, спосаб жыцця, побыту. Тып гаспадаркі. Грашовая сума, паложаная ў ашчадны банк.

69. Растлумачце, якія моўныя сродкі выкарыстаны ў сказах (лексічныя амонімы, амафоны, амаформы, амографы, мнагазначныя словы).

1. Такая варта пахвалы не варта. 2. У калгас прывезлі мінеральныя ўгнаенні для ўгнаення палёў пад бульбу. 3. Нягледзячы на наступленне асенніх дажджоў, наступленне войск не прыпынялася. 4. Белае пакрывала снегу пакрывала і палі, і лясы, і лугі. 5. Дэталі машыны сталі вырабляць з найлепшай сталі. 6. У вучоных запісках інстытута змешчаны артыкулы і маладых вучоных. 7. Кпіла пляма з мыла: ты мяне не змыла! 8. Стары казак ведаў многа казак. 9. Ты галавешку падымі ды навокал падымі – камары і разляцяцца. 10. Роўна ў дзевяць гадзін раніцы мы прыехалі ў Роўна.

70. Прачытайце тэкст. Запомніце правільнае выкарыстанне слоў *балавы* і *бальны*. Будзьце асцярожныя пры ўжыванні міжмоўных амонімаў, каб пазбегнуць парушэння лексічных нормаў. Прывядзіце прыклады 5-ці міжмоўных амонімаў і складзіце з імі сказы на беларускай і рускай мовах.

Балавы (паказчык) – а не бальны. Слова *бальны* стасуецца з назоўнікам *баль* “вечар з танцамі і забавамі”, “вялікі званы абед”, “нястомны разгул чаго-небудзь” (рэакцыі, ваеншчыны). Напрыклад, *бальныя танцы*. Ад слова *бал* “адзінка вымярэння сілы або ступені прыроднай з’явы”, “лічбавая ацэнка поспехаў у навучальнай установе, дасягненняў у спорце” – натуральным ёсць прыметнік *балавы*: “*Былая п’яцібалавая сістэма ацэнкі ведаў навучэнцаў цяпер ужо заменена на дзесяцібалавую*”.

(“Настаўніцкая газета”).

Але каб не разыходзіцца з усесаюзным стандартам, дзе розным беларускім утварэнням – *бальны* і *балавы* – адпавядае аманімічная ў вымаўленні форма расійскай мовы [бальный], нашыя слоўнікі (“Беларуска-рускі слоўнік”, 1988; “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”, 1977; новы “Тлумачальны слоўнік”, 1996) бяздумна пайшлі таксама на гэтую аманімію: *бальны танец* і *бальная сістэма ацэнкі ведаў*. Аднак жа *бал* у беларускай мове не ўтварае аманімічнай пары, бо мы маем два словы, якія розняцца фінальнымі гукамі: *бал* (з [л]) і *баль* (з [л’]). А ў расійскай мове тое, што перадаецца прыметнікам *бальны*, мае рознае напісанне: *бальный* (ад *бал*) і *балльный* (ад *балл*).

Такім чынам, у беларускай мове нарматыўнымі мусяць быць: *балавы* (да *бал*) і *бальны* (да *баль*). Гэтае нормы трэба трымацца і пры выкарыстанні слова *балавы* як часткі складаных слоў: *пяцібалавы*, *сямібалавы* *землятрус*.

(П. Сцяцко)

71. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Як у лінгвістыцы называюцца ўзаемазамяняльныя словы, якія могуць быць і тэрмінамі? Прывядзіце 5 прыкладаў гэтых тэрмінаў.

Заговор – это тайное или секретное соглашение между конкурирующими фирмами, направленное на получение более высоких прибылей путем фиксирования цен и ограничивающее выпуск продукции. Термины “комбинация”, “заговор”, “сговор” и “соглашение” часто взаимозаменяемы.

(Словарь терминов)

72. Прачытайце слоўнік артыкул са “Слоўніка сінонімаў і блізказначных слоў” М. Клышкі (Мінск, 1993). Складзіце сказы з кожным словам і выразам з сінанімічнага рада. У якой маўленчай сітуацыі Вы выкарыстаеце той ці іншы сказ?

Паведаміць, перадаць, данесці, наказаць, аб’явіць, апавясціць, інфармаваць, апублікаваць, адрапартаваць / у пісьмовай форме: напісаць; падказаць, падцюкнуць (разм.); раззваніць (перан.) ♦ давесці да ведама, даць ведаць, даць знаць, падаць знаць, увесці ў вушы, даць вестку, даць сігнал.

73. Прачытайце тэкст. Запомніце дапушчальнае сінанімічнае выкарыстанне слоў *водгук* і *водзыў*. Якому з сінонімаў Вы аддалі б перавагу ва ўжыванні ў сваім маўленні?

Нашыя перакладныя расійска-беларускія слоўнікі рас. *отзыв* са значэннем “ацэнка” падавалі без перакладу, а толькі напісанае па-беларуску: “*Отзыв* 1. (отклик) *водгалас*, *водгук*; 2. (оценка) *водзыў*; 3. воен. *водзыў*” (РБС-82; РБС-93). Між тым беларускае слова *водгук* шматзначнае. У тлумачальным слоўніку засведчаныя 4 яго значэнні: 1. *Водгулле, рэха; слабы гук, які даносіцца здалёк*; 2. перан. *Спачувальныя адносіны, салідарнасць з чым-н.*; 3. перан. *Тое, што з’яўляецца вынікам чаго-н., адказам на якія-н. падзеі, з’явы*. 4. Разм. *Тое, што і водзыў* (у 1 знач.) (ТСБМ, 1977). Памета “размоўнае” засцерагала складальнікаў ад ідэалагічных цэнзараў. А двухтомавы “Беларуска-рускі слоўнік” (1988) справядліва здымае гэтае абмежаванне і фіксуе лексему *водгук* і са значэннем (высказанное мнение, оценка чего-л., рецензия) *отзыв, отклик*.

Такім чынам, слова *водгук* мае ўсе падставы для выкарыстання з значэннем “ацэнка, рэцэнзія”. Гэта засведчыла і сучасная моўная практыка.

(П. Сцяцко)

74. Вызначце, чым адрозніваюцца словы аднаго сінанімічнага рада: адценнем значэння, рознай ступенню прыметы, стылістычнай афарбоўкай, сферай ужывання.

Таварыства – саюз – аб’яднанне – карпарацыя; ацэнка – характарыстыка – атэстацыя; недахоп – брак – дэфект; добры – варты – пры-

стойны – хоць куды; штучны – фальшывы – ненатуральны; настойлівы – упарты – валявы; абыякавы – індыверэнтны – раўнадушны; антаганістычны – варожы – альтэрнатыўны – супрацьлеглы – неаднолькавы; аўтэнтнычны – сапраўдны – арыгінальны; прыстойна – тактоўна – карэктна; узяць – атрымаць – хапнуць – садраць – вырваць з рук.

75. Спішыце прыказкі, устаўляючы замест кропак патрэбныя антонімы. Раствлумачце сэнс прыказак.

1. Што аднаму цяжка даецца, тое калектывам ... бярэцца. 2. Новых сяброў набывай, а ... не забывай. 3. Не адкладвай на заўтра тое, што паспееш зрабіць 4. Гаварыць трэба паасобку, а спяваць – 5. Хто не бачыў вялікага, той з ... дзівіцца. 6. Схлусіш сёння, не павераць і 7. Шчырыя сябры аднолькавыя ў радасці і ў 8. Птушка малая, а карысьць ад яе 9. За чужымі і ... не відаць. 10. Менш гавары – ... рабі. 11. Лёгка пасварыцца, 12. Здароўе лёгка страціць, ды

76. Прыдумайце для пяці газетных артыкулаў загаловкі, выкарыстоўваючы антонімы.

77. Прачытайце і запомніце значэнне слоў-паронімаў. Складзіце сказы з прыведзенымі паронімамі.

Эфектны “які прыцягвае ўвагу, кідаецца ў вочы”; *эфектыўны* “дзежны”.

Арганізатарскі “ўласцівы арганізатарам”; *арганізацыйны* “звязаны з арганізацыяй, з падрыхтоўкай чаго-небудзь”.

Абагуліць “зрабіць індывідуальнае, уласнае калектыўным, грамадскім”; *абагульніць* “выразіць у агульным палажэнні вынікі назіранняў над асобнымі фактамі, з’явамі”.

Асабісты “які належыць пэўнай асобе, прызначаны для яе ці звязаны з ёю”; *асаблівы* “незвычайны, выключны”; *асабовы* “склад асоб (рабочых, служачых), якой-небудзь установы, прадпрыемства, вайскавой часці і г. д.”

78. Раствлумачце значэнне слоў (пры неабходнасці выкарыстайце тлумачальны слоўнік). Перакладзіце паронімы на рускую мову, вызначце і растлумачце адрозненні ў іх напісанні.

Абанент – абанемент, адрас – адрасат, арэал – арэол, вытрываць – вытрымаць, дапытванне – дапытлівасць – допыт, дыпламат – дыпламант, кантынент – кантынгент, памета – паметка, ператварыць – пераўтварыць, праблемны – праблематычны, практык – практыкант, працэс – працэсія, рэклама – рэкламацыя, транзіт – транзістар, транспарт – транспарант, факт – фактар, эфект – дэфект.

ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫЯ СТЫЛІ

79. Размяркуйце выразы па наступных групам: 1) маюць кніжную афарбоўку; 2) стылістычна нейтральныя; 3) маюць размоўна-гутарковы характар.

Важкі аргумент, абраць правільны накірунак, пускацца ў вандроўку, волат мастацкага слова, агульначалавечыя каштоўнасці, ускладаць надзеі, падупасці здароўем, стаўленне да жыцця, сядзець на дыеце, шуснуць у гушчар, арэол славы, несці страты, прыняць да свайго хаўрусу.

80. Назавіце сітуацыйныя жанры, прыведзеныя ў практыкаванні, у якіх увасабляецца размоўны стыль, стыль мастацкай літаратуры, публіцыстычны, афіцыйна-справавы і навуковы стылі. У якіх з названых жанраў размоўныя сродкі а) складаюць аснову маўлення; б) недапушчальныя; в) могуць як ужывацца, так і не ўжывацца?

Рэклама, лекцыя-гутарка выкладчыка, дарожныя нататкі, лірычны верш, рэпартаж, дысертацыя, справаздача, міжнароднае камюніке, службовая характарыстыка, дыпламатычная нота, прамова на мітынг, манаграфія, даклад, фельетон, вучоныя запіскі, паэма, угалоўны кодэкс, дагавор, нарыс, аб'ява, судовы іск, тэлеінтэрв'ю, палітычны памфлет, вайсковая прысяга, рэцэнзія на спектакль, тэлефонная размова, студэнцкае сачыненне.

Размоўны стыль

81. Прачытайце тэкст. Па якіх прыметах яго можна аднесці да размоўнага стылю? Паспрабуйце працягнуць спробы аўтара, выкарыстоўваючы знаёмыя Вам прымаўкі, прыказкі, устойлівыя выразы.

Мікалай Пятровіч пачакаў, пакуль мы пасмяяліся, прапанаваў новы раздзел са сваёй кнігі. Раствлумачыў:

– Мала збіраць жарты, запісваць іх ды раскадваць. Трэба самому ўмець прыдумляць. Вось і я паспрабаваў з погляду аўцюка пераасэнсаваць некаторыя прымаўкі, лозунгі, крылатыя думкі. Слухайце:

“Без працы не выцягнеш рыбку з ракі. А калі яе там няма?”

“Далей у лес – болей дроў. А лесу – меней”.

“У кальца няма канца. Кругавая парака”.

“Жаніцца, дык і ноч кароткая. Едзь на поўнач, там ноч – паўгода”.

“Зямля поўніцца слухамі і несабраным ураджаем”.

“Хлеб еш, а праўду – рэж. Рэж, калі наеўся, а то галодны застанешся.”

“Не нашага поля ягадка. А як яна тут вырасла?”

“Век жыві, век вучыся. А калі працаваць?”

“Ад смерці і цар не адкупіцца. А кажуць, няма справядлівасці”.

“Ад яблыні – яблык, ад елкі – шышка. Ад начальніка – што хочаш, пакуль ён начальнік”.

“Куды чалавек – туды і ногі. Вось чаму яны баляць”.

(У. Ліпскі)

82. Параўнайце два дыялогі і вызначце, да якіх разнавіднасцей размоўнага стылю яны адносяцца. Назавіце агульныя і адметныя прыметы гэтых тэкстаў.

I. ІДЭЯ ФЁДАРАВА

...Раман Барысавіч гаворыць спакойна і ціха. Як сам з сабою разважае...

– Вот, напрыклад, Вы чулі што-небудзь пра работы Фёдарова?

– Не. А хто гэта такі? – Эма Міхайлаўна зусім перастае друкаваць.

– А пра Вярнадскага?

– Чакайце, пра гэтага я нешта чула. Здаецца, у Маскве ці то праспект такі ёсць, ці то станцыя метро...

– Ну-у, Эма Міхайлаўна, што-што, а гэта Вам пара ведаць, даўно пара. У Маскве, дарэчы, усе больш-менш адукаваныя людзі пра іх работы ведаюць, а мы – правінцыя...

– Дык што ж у іх за работы такія?

– Ладна, я коратка... Адна з асноўных ідэй Фёдарова зводзіцца да таго, што мы, чалавецтва, павінны ажывіць сваіх бацькоў. Мы вінава-

ты перад імі. Мы, калі гаварыць грубавата, жывём за іх кошт. Пра гэта, дарэчы, і той жа Вярнадскі гаварыў у сваіх работах. Усё, па чым мы ходзім, што ядзім, – у той ці іншай меры рэшткі некалі жывога...

(В. Гігевіч)

II. ЦЯЖКАЕ ЭР

Перачакаўшы ў душным ванным пакоі, пакуль пройдуць рабочыя, хлопцы заходзяць у прадымленую кухню...

– Яны не ваззлююцца? – пачынае меншы.

– А чаго ім злаваць?

– Мы папсавалі сцяну.

– Рабочыя заклеяць сцяну шпалерамі, і надпісаў не будзе відаць.

– Дык нашто мы тады пісалі?

– Мы пісалі, каб ты навучыўся вымаўляць эр.

– У слове Вова няма в-в-в.

– Чаго няма?

– Няма в-в-в.

– У слове Вова ёсць в-в-в. Ты хочаш сказаць, што ў ім няма эр.

– Так, – уздыхае меншы і дадае: – Я не навучыўся вымаўляць гэта.

Дык нашто мы пісалі?

– Мы пісалі, – большы паглядае на столь, нібы на белай столі напісаны адказ. – Мы пісалі... Каб ты... Каб ты пар-р-р-разумнеў. Зразумела?

– Не-е-еа.

– Паразумнеў, паразумнеў. Паўтарай.

– Пав-в-вазумнеў, пав-в-вазумнеў...

– Стоп. І гэтае слова не тое, і яно не падыходзіць.

– Не падыходзіць, – уздыхнуўшы, згаджаецца меншы.

(А. Глобус)

83. Прачытайце тэкст і прааналізуйце яго мову. Ахарактарызуйце лексіка-фразеалагічныя асаблівасці размоўнага стылю. Назавіце сферу выкарыстання і мэту зносін прыведзенага тэксту.

ШТО ТАКОЕ РАЙ?

Аўцюковец:

– Рай – гэта вялізны сад. У ім жратвы, што твая душа пажадае. Ляжыш пад вішняй, а генерал есці падносіць, чарачку налівае. Не ўсё ж ім шыкаваць, каласок. Так вот, на дурня пад'ясі, а тады спі колькі

хочаш. І баба цябе не гоніць на працу. А падыдзе ды ціхенька прыгорнецца пад бок. Паняў, што такое рай па-нашаму?

Аўцюкоўка:

– Рай – гэта калі мужык цвярозы, жонку шкадуе і дзяцей усяму чалавечаму вучыць. А яшчэ глядзіць, каб у кубле скварка вялася, каб у хляве жыўнасць сытая была, каб у агародзе ўсё расло. Каб так было, дак не трэба аніякага большага раю. Не хачу, каб каўбасы раслі на дубе, каб варэнікі самі ў рот скакалі, каб рэчкаю смятана плыла. Усё гэта, каласок, калі здабудзеш сваімі рукамі, то яно смачнейшае і больш на здароўе ідзе, чым на чэрава.

(У. Ліпскі)

84. Прачытайце дыялог. Ахарактарызуйце моўныя сродкі гэтага тэксту. Якія з іх маюць эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку? Падумайце, да якога эпічнага жанру можна аднесці гэты тэкст (байка, фельетон, нарыс, анекдот...).

– Хто такі эскімос?

– Шчасліўчык, які купіў эскімо.

– Хто такі пясец?

– Дробны пясок.

– Хто такі сівуч?

– Самагоншчык.

– Дзе можна купіць саджанцы ананасаў?

– У любым магазіне, дзе прадаюць насенне какосаў.

– Хто такі фінансавы геній?

– Гэта чалавек, які ўмудраецца зарабіць больш, чым паспявае траціць яго сям'я.

(“Гомельская праўда”)

85. Прачытайце тэкст. Знайдзіце ў ім асаблівасці сінтаксісу размоўнага стылю. Перарабіце некаторыя сказы так, каб яны набылі тыя сінтаксічныя рысы ў адпаведнасці са стылем, якія не сустрэліся ў тэксце.

– Дзядулечка, раскажыце, калі ласка, як жаніліся і замуж выходзілі раней.

– Гэта было вельмі не проста. Усё рабілася па волі бацькоў. Не любіліся, не заляцаліся перад вячаннем доўга – некалі было. А сваталі дзеўку, і ўсё там. Калі ўдала трапляла, пасля ўжо прывыкалі,

пачыналі любіць адзін аднаго, муж і жонка, а вельмі многа жылі не па любові – гэта ўжо не жыццё, а мучэнне адно!

– Цяпер такога і ў паміне няма, хлопец і дзяўчына самі знаёмяцца, выбіраюць адзін аднаго па сэрцу, дружаць і вырашаюць самі: жаніцца ці не. Умовы для гэтага ўсе ёсць, ды й закон на іх баку.

– Да, лацвей цяпер жыць, асабліва моладзі. Для вас, маладых, зараз усе ўмовы створаны, толькі вучыся, любіся, жаніся, ды красуйся сабе. У нашым калгасе, напрыклад, ёсць усё, што трэба для маладых людзей: і Дом культуры, паказваюць кіно, у кожнага тэлевізар, ёсць добрая школа. Кожнаму можна выбраць работу па душы ў калгасе, хочаш вучыцца – вучыся колькі хочаш і на каго хочаш, не тое што за царом, як быў малы. Адна ўцеха была царква, вечарынкi ды самагон і работа з цёмнага да цёмнага.

...Дык вось, заручыны па народнаму звычаю адбываліся ў доме нявесты. Галоўны кіраўнік быў сват. Хлопца і дзяўчыну спачатку садзяць паасобку, і толькі пасля таго, як прысутныя выслухалі іх намер ажаніцца, ім тады дазвалялі садзіцца разам. Маладыя прыгублялі чаркі, і толькі затым іх аб’яўлялі жаніхом і нявестай.

(Н. Мажэйка, А. Супрун)

Мастацкі стыль

86. Прачытайце верш П. Панчанкі “Родная мова”. Якую мэту ставіў перад сабой аўтар пры складанні гэтага твора? Назавіце вобразна-выяўленчыя сродкі, якія ўжыты аўтарам у вершы.

Кажуць, мова мая аджывае.
Век свой ціхі: ёй знікнуць пара.
Для мяне ж яна вечна жывая.
Як раса, як сляза, як зара.
Гэта ластавак шчабятанне,
Звон світальны палескіх крыніц,
Сінь чабору, і барвы зарніц,
І буслінае клекатанне.

Калі ж хто загадае: “Не трэба!” –
Адрачэцца ад мовы народ, –
Папрашу я і сонца, і неба:
Мне не трэба ні славы, ні хлеба,

Асудзіце на безліч нягод.
Толькі месяцаў назвы пакіньце,
Назвы родныя роднай зямлі,
Пра якія з маленства ў блакіце
Бор шуміць і пяюць жураўлі:
Студзень – з казкамі снежных аблокаў,
Люты – шчодры на сіні мароз,
Сакавік – з сакаваннем і сокам
Непаўторных вясновых бяроз,
Красавік – час маланак і ліўняў,
Травень – з першым каханнем, сяўбой,
Чэрвень – з ягаднаю зарой,
Ліпень – з мёдам,
З пшаніцаю – жнівень,
Спелы яблычны верасень,
Светлы кастрычнік
У празрыстасці ціхай, крынічнай,
Лістапад – залаты лістапад,
Снежань – першы густы снегапад...

Ці плачу я, ці пяю,
Ці размаўляю з матуляю –
Песню сваю, мову сваю
Я да грудзей прытульваю.

87. Параўнайце два тэксты мастацкага стылю. Назавіце ў іх агульныя для тэкстаў гэтага стылю лексічныя, марфалагічныя і сінтаксічныя асаблівасці і тыя, якія адрозніваюць тэксты паміж сабой.

І. ПЕРАД ЯЕ КРАСОЙ

Румяны ранак над возерам. Пад соснамі, у кустах ядлоўцу, выбегшы з вады, выціраецца маладзенькая, стройная, загарэлая студэнтка. Ажно спыніўся я на сцежцы, каб не спалохаць...

Пасля, пад вечар, убачыў яе – не такая прыгожая.

Хлебна-сасновая цішыня. Над цішынёй – ад возера – ляціць варона. Пчаліным гулам гудзе вялікая паляна грэчкі. У белай духмянай кашы – высокая, самотная сасна і нізкі, каржакаваты дуб, здалёк – нібыта груша-дзічка.

Здымаў гэта, стоячы на каленях у роснай, высокай грэчцы.

Каля бярозак трохі верасу. Расцвіў у сонцы.

Зірнуў угару. Багатая лістота і пярэстыя ствалы пошумам ціха пяюць у блакіт.

Краса прыроды кліча да чысціні душы.

Гэта не думка, а такое адчуванне.

Пасля адлігі – мароз і вецер. Снег прыкарэў на ялінах і соснах, і вецер яго не абтрэсвае.

І неяк дзіўна, ледзь не да лёгкай сцішнаты, што яліны і сосны бездапаможна гайдаюцца. Такія моцныя, непарушныя, калі ціха.

(Я. Брыль)

II. ДРЫГВА

...Спакойна і павольна, як у зачараваным сне, утуліўшыся ў балоты, нясе Прыпяць сухадоламу Дняпру сваю багатую даніну. Не спяшаецца яна выносіць дабро палескіх балот. А яго так многа, што ўсё роўна, спяшайся не спяшайся, а гэтай работы ёй хопіць на доўгія гады. Можна і надзею страціла яна вынесці хоць калі-небудзь гэта мора цёмна-ружовай вады з неабсяжных балот Палесся, і з гэтай прычыны яна такая павольная і флегматычная. Вось толькі тады, калі разгуляецца вецер над зялёнаю шчэццю лясоў, над круглымі купамі-шапкамi кучаравай лазы, над бародаўкамі-купінамі жорсткай асакі, тады яна няветла пахмурнее, задрыжыць, затрасецца тысячамі хваль і сярдзіта шпурляе чаўны і чайкі-душагубкі ды голасна ўсхліпвае ў прыбярэжных чаратах, як маці ўскрай магілы, дзе пахаваны яе дзеці. І дзед Талаш не адважыцца тады ад'язджаць на сваім чоўне на сярэдзіну Прыпяці.

Затое ж як лагодна і ўтульна разлягацца яна ў мяккіх берагах, калі супакоіцца вецер, а над Палессем рассыплецца сонца мільярдамі залатых крупак святла! Спакой і цішыня пануюць тады над зялёнымі аксамітамі балот і лясоў. Бліскачаю сталёваю стужкаю ззяе Прыпяць, і толькі ў глыбозных чорных буктах яе плёскаюцца самы, узнімаючы срэбныя кругі-абручы. А дзед Талаш, пазіраючы на гэтыя забаўкі са-

моў, ссуне з ілба на патыліцу саламяны капялюш, скажа сам сабе: “О, згінь твая маты! Осць падчапіць бы цябе, завалу!”

Спакойна і павольна, як у зачараваным сне, цякло і само жыццё на Палессі, а водгулле ўсяго таго, што дзеялася на свеце, далятала сюды ў прыглушаных прасторах Палесся тонах або з такімі напластаванымі людскай фантазіі, што ўжо трудна было вылушчыць з іх зерне праўды...

(Я. Колас)

88. Прачытайце ўрывак з камедыі М. Арахоўскага “Ку-ку”. Назавіце адметнасці драматычнага твора ў параўнанні з іншымі разнавіднасцямі мастацкага стылю. Што аб’ядноўвае прозу, паэзію і драматургію ў адным стылі? Прывядзіце пераканаўчыя прыклады гэтага на ўзоры прыведзенага тэксту.

Вадзім: Я, Алена, мабыць, скоро паеду адсюль.

Алена: Назаўсім?

Вадзім: Мабыць, назаўсім. Не склалася ў мяне тут. Ні работа, ні сям’я... Алена, паедзем разам? Вам тут таксама дрэнна, я ж бачу. У Сібір куды-небудзь, падалей ад яго і ад усіх.

Алена: Туман усюды, Вадзім. Распоўзся па вуліцах, запоўніў дамы ад падвалаў да гарышчаў, сцелецца між гарадамі і селішчамі. Ад яго нідзе не схавацца. Вы не адсюль, Вы ад сябе хочаце з’ехаць. Толькі, па-мойму, гэта немагчыма.

Вадзім: З Вамі я змог бы. Адкінуць нікчэмнае, подлае, паскуднае, нібы не са мною гэта было, а з некім іншым. Так, менавіта з іншым, а забываць не трэба, не. Няхай будзе як веданне, як напамін, чаго больш не павінна быць. З Вамі я здолеў бы. Я Вас кахаю, Алена...

Алена: (стрымліваючы смех). Не, Вадзім, Вы герой не майго рамана. Ну не крыўдуйце Вы на мяне: надзьмуліся, нібы пакрыўджанае дзіця. Хіба я вінаватая, што не кахаю Вас? Сядзьце, калі ласка.

Вадзім сеў на лаўку

Трэба Вам прывесці сябе ў парадак, Вадзім. Гэта як мінімум. Ну паглядзіце Вы на сябе... калені блішчаць, спіна дугою, а валасы... Калі Вы апошні раз мылі галаву? Я разумею, усё ў Вас зараз наперакасяк, ну дык што з таго? Тым горш для вас. Жанчыны, Вадзім, любяць маладых, здаровых, дужых і ўдачлівых. А выключэнні, яны і ёсць выключэнні.

89. Прачытайце тэкст. Да якой разнавіднасці мастацкага стылю ён адносіцца? Абгрунтуйце адказ. Якія сродкі гукапісу і стылявыя рысы выразна праяўляюцца ў тэксце? Выпішыце іх.

ДОЖДЖ

Дождж доўгачаканы, доўгажаданы. Ён “доіцца” з неба і дагаджае траве, дрэвам, усёй зямлі.

Дождж прыходзіць як боскі адказ на стараславянскую – “старасялянскую” – малітву: “Хлеб наш насущный даждь нам днесь”.

Дождж добры, калі ён у меру – у “досыць” – і калі ў пару – у сяўбу, а не ў жніво і ў дажынкі.

Дождж падарожнічае ўдоўжкі і ўшыркі, без сцежак і без дарог, і там, дзе ён пабывае, жыццё адраджаецца нават з прысаку, нават з жуды.

(А. Разанаў)

Публіцыстычны стиль

90. Параўнайце мову трох тэкстаў публіцыстычнага стылю. Да якой сферы выкарыстання яны адносяцца? Назавіце мэту, пастаўленую аўтарам пры напісанні свайго тэксту.

I. Сёння, калі вырашаецца лёс многіх народаў і дзяржаў, шмат якія сацыяльныя ідэі канца XIX – пачатку XX ст. перажываюць дэвальвацыю. Выявілася, што самыя прагрэсіўныя ідэі на паверку аказаліся неажыццявімымі, далёкімі ад рэальнасці. Мы бачым на прыкладзе ўсходнееўрапейскіх краін, што працэс дэмакратызацыі, які там зараз паспяхова ідзе, у многім грунтуецца на нацыянальнай ідэі, ідэі нацыянальнага адраджэння. Працэс адраджэння перажывае цяпер і беларуская культура. Гэта нічым не пагражае іншым народам, у прыватнасці прадстаўнікам розных нацыянальнасцяў, якія жывуць на Беларусі. Патрыятызм народа не мае нічога агульнага з нацыяналізмам, які заўсёды грунтуецца на нянавісці да іншых нацый.

(В. Быкаў)

II. ...Мова – гэта душа чалавека, краса і аздоба. Мова, як чалавек, павінна шанавацца, паважацца і прыбірацца з кожным разам у лепшыя, багацейшыя і зграбнейшыя ўбранні. Кожнае адметнае слова,

кожны асабісты выраз нашых беларускіх гаворак мы павінны з пашанай страчаць і з вялікай любасцю, як надзвычайную вартасць, далучаць у агульную скарбніцу нашай літаратурнай мовы, а не хавацца за паветалізм, не цурацца і не казаць неабачна, што ў нас гэтак не кажучь. Калі, скажам для прыкладу, у адным месцы кажучь *яха*, а ў другім *рэха*, калі адзін кажа *маланка*, а другі *бліскавіца*, *марыць* і *летуцець* – дык і хвала яму, абы яно было наша роднае, беларускае. Наша мова так багатая, пекная і гучная, што часам, дапраўды, не ведаеш, якое слова, які выраз лепей ужыць – ажно вочы разбягаюцца. Ужо адно наша кароткае і доўгае у чаго варта, ёсць чаму пазаздросціць. А гэтыя кароткія і доўгія канчукі ў словах *ідзе – ідзець*, *спявае – пяець* – гэта цэлы скарб для нашых пісьменнікаў і паэтаў! Усё гэта разам злучанае, разумна і датэпна ўжытае, дадае багацця, красы, гучнай ёмкасці і далікатства ў літаратуру і людскую размову. А парт гэтага, мова так узгадаваная, усімі гаворкамі выпешчаная, робіцца здатнай, сардэчнай, усім любай і лёгкая зразумелай кожнаму, хто хоць крошку падвучыцца...

(Я. Лёсік)

Р. С. Знайдзіце ў гэтым урыўку парушэнні сучасных літаратурных нормаў, паколькі тэкст напісаны ў пачатку XX ст.

III. Наша мова – адна з многіх у свеце, і для нас, яе носьбітаў, і для яе, нашай выказніцы, шчасце, што на зямлі ёсць цудоўны славянскі абсяг, ёсць мова Шэкспіра і мова Мальера, мова Сервантэса і мова Дантэ, мова Тагора і мова Лу Сіня, мова вялікіх даўніх цывілізацый і мова маленькіх афрыканскіх плямёнаў. Сучасны інтэлігентны беларус павінен валодаць і вялікай рускай мовай – мовай, што стала надзейным сувязным з усімі народамі савецкай краіны і дапамагае нашай літаратуры і культуры расчыніць дарогі да агульначалавечых духоўных багаццяў, і валодаць адной з замежных моў. Але перш за ўсё і больш за ўсё ён павінен валодаць сваёй роднай беларускай мовай. І абавязак дзяржавы – забяспечыць сваім грамадзянам такую магчымасць.

(Г. Бураўкін)

91. Прачытайце тэкст. Прааналізуйце мову ўрыўка. Выпішыце моўныя асаблівасці: а) што збліжаюць стыль тэксту з іншымі стылямі, б) спецыфічна публіцыстычныя.

Дарогу сістэматызацыі права па сутнасці працерабіў гандаль, бо выкліканае ім пашырэнне грашова-крэдытных адносін патрабавала аднолькавага тлумачэння законаў ва ўсёй дзяржаве, асабліва тых, якія рэгулявалі забеспячэнне крэдыту залогам маёмасці. Бадай, найбольш за ўсіх у прававой стабільнасці было зацікаўлена купецтва – купцоў скублі ўсе, хто не ленаваўся. З усіх бакоў неслася: дай, дай, дай! А калі не давалі, рабавалі. Па дарогах гойсалі купы падпітых шляхціцаў, якія рабавалі купцоў, разганялі кірмашы і таргі. З усіх гарадоў да караля неаднаразова звярталіся купцы з просьбай абараніць іх ад нападаў і забойстваў.

...Неабходныя для развіцця гандлю юрыдычныя гарантыі атрымалі толькі ў выніку зацвярджэння Статута ВКЛ 1588 г. Купцы пазбавіліся ад падсуднасці і ўлады вялікакняскай і мясцовай адміністрацыі, вызваліліся ад некаторых пабораў (валачэбнага, кунічнага). Цяпер яны выплочвалі заканадаўча фіксаваны падатак. Заканадаўцы ведалі, якое месца займае гандаль у эканоміцы краіны, пра гэта яскрава сведчылі статыстычныя дадзеныя: у 1511–1514 гг., напрыклад, калі штогадовы прыбытак казны Вялікага княства Літоўскага быў роўны 14575 коп, дык у 1578–1579 гг. адна толькі гандлёвая пошліна, як сведчаць скарбовыя кнігі, прынесла казне каля 29000 коп грошаў. Правое спрыянне прынесла добры плён, значна ўзрос аб’ём крэдытных аперацый на суму 1100 коп, за адпаведны перыяд 1642 года, нягледзячы на нядаўнія войны, зафіксавана ў кнігах таго ж магілёўскага магістра-та
315 аналагічных запісаў на ашаламляльную па тым часе суму звыш 12500 коп грошаў. І гэта толькі ў адным горадзе...

(С. Цярохін)

92. Параўнайце два тэксты публіцыстычнага стылю, прысвечаныя адной тэме. У якім з тэкстаў сустракаюцца моўныя рысы іншых кніжных стыляў? Назавіце іх. Знайдзіце ў тэкстах лексічныя (асабліва экспрэсіўныя і эмацыянальна-вобразныя), марфалагічныя і сінтаксічныя сродкі публіцыстычнага стылю.

I. Вось што такое Хатынь, беларускія Хатыні! Як Лідзіцы, Арадур, яны сімвал нацысцкіх зверстваў. Але і нешта большае. Гэта ўжо – сапраўдны выскал фашызму, які ад многіх краін Еўропы да часу быў схаваны. Такіх, як Лідзіцы, Арадур – вёсак з часткова знішчаным насельніцтвам, – на Беларусі некалькі тысяч. А вёсак “проста” спаленых – 9000.

Хатыні ж, 432 Хатыні – гэта штосьці яшчэ больш злавеснае, што людзям планеты нялёгка да канца ўсвядоміць і да канца адчуць нават пасля Асвенцімаў і Бухенвальдаў. Беларускія Хатыні – гэта тая рэальнасць, практыка, якую фашызм рыхтаваў цэлым краінам і кантынентам, але распачаць паспеў толькі тут.

Велізарнымі ахвярамі савецкі народ заплаціў за тое, каб свет, каб іншыя народы не зазналі сотняў і тысяч сваіх Хатыняў. Сваімі Хатынямі заплаціў.

Гэта павінны разумець, ведаць тыя, хто прыязджае, прыходзіць у Хатынь. Пра гэта нема крычыць рэзкая, цёмная фігура старога з такім каменным і такім мяккім целам мёртвага хлопчыка, пра гэта крычаць назвы былых вёсак на страшным “магільніку вёсак”, здаецца, адзіным на Зямлі.

Пра гэта звоніць вечная медзь Хатыні...

(А. Адамовіч)

II. Госці Мінска – артысты Омскага тэатра музычнай камедыі – едуць у Хатынь.

Тысячы кіламетраў раздзяляюць Беларусь і далёкі сібірскі горад, але трагедыя Хатыні, трагедыя сотняў загінуўшых добра вядома амічам.

Спыняюцца машыны. Вакол лясы, і празрыстае, настоенае на травах, кветках і глебе паветра ціха дрыжыць ад трывожных і жахлівых галасоў званоў: “Бом-м-м, бом-бом...”

“Калі ты не загінуў на вайне, дык ты павінен жыць...” – не выходзіць з галавы, і ўсё.

Артысты ідуць вакол фігуры чалавека, які трымае на руках мёртвага хлапчука... Знізу здаецца, што чалавек гэты ўпіраецца галавой у блакіт неба... Сапраўды. На такіх мужных, няскораных трымаюцца і зямля, і неба.

Загучалі ўдарныя. Аркестр Омскага тэатра выконвае музыку з аперэты А. Сандлера “На досвітку”. Гэта плач па загінуўшых.

Расце гара кветак ля магільы, дзе пахаваны рэшткі спаленых жыхароў Хатыні.

Людзі добрыя, помніце!

Мы любілі жыццё і Радзіму нашу, і вас, дарагія.

Мы згарэлі жывымі ў агні.

Наша просьба да ўсіх:

Хай жальба і смутак абернуцца ў мужнасць і сілу.
Каб змаглі ўвекавечыць Вы мір і спакой на зямлі.
Каб нідзе і ніколі ў віхуры пажараў жыццё не ўмірала!
(“Літаратура і мастацтва”)

93. Перакладзіце тэкст публіцыстычнага стылю на беларускую мову. Прааналізуйце формы дзеясловаў, выкарыстаныя ў гэтым тэксце. Адзначце выпадкі ўжывання гутарковай і прастамоўнай лексікі. Які стылістычны эфект надаюць гэтыя сродкі мовы тэксту?

На наши головы под разными предлогами вываливается огромное количество совершенно ненужных сведений. Голова – не помойка, лучше пусть она будет чистой, нежели в ней будет гнить всякий хлам. Поменьше уделяйте внимание телевизору, различным “правдивым” газетам и чужим сплетням. Больше верьте тому, что Вы видите и чувствуете. Зачастую информация с момента своего возникновения и до поступления потребителю через средства массовой информации претерпевает столь значительные изменения, что кроме вреда никакого практического смысла не имеет.

Для наглядности приведем пример: на захудалом гидролизном заводе изготовили из опилок и сучков стандартный технический спирт. После чего его отправили в Польшу, где разлили в литровые емкости и наклеили этикетки “ROYAL”. Затем привезли назад, где наши умельцы разбавили его водой из-под крана и разлили в пол-литровые емкости с этикетками “Водка”, которую мы с вами купили и выпили, а на другой день сильно удивились, отчего это у нас болит голова? Хотя удивляться надо, почему мы вообще остались живы.

Нам могут возразить, что лишнюю водку можно выbleвать, а лишние знания позабыть. Насчет водки, может быть, и верно, но вот процессом забывания мы управлять не можем. И, может статься, забудем то, что нужно, а что не нужно зарубим на носу аж до самого позвоночника. Самое страшное, что, заполучив ненужные, неполные или извращенные факты, мы начинаем над ними размышлять, что в лучшем случае ведет к идиотизму, а в худшем – к физической гибели.
(“Гастроном”)

94. Прачытайце тэкст. Да якой разнавіднасці публіцыстычнага стылю ён адносіцца? Абгрунтуйце свой адказ.

Паважаныя ўдзельнікі канферэнцыі! Шаноўныя госці!

Дарагія сябры!

Гасцінна вітаю Вас ад імя жыхароў горада на нашай маладзечанскай зямлі! Сёння я нязвычайна ўзрушаны і ўсхваляваны, і такія ўзрушанасць і ўсхваляванасць адпавядаюць таму ўзроўню падзей, якія нас аб'ядналі сёння ў гэтай зале. Па сутнасці справы будуць тут гаварыць спецыялісты. Я ж не магу не адзначыць, што гэта сапраўды вялікая падзея ў нашым культурным жыцці. Я разглядаю і як знак вялікай пашаны тое, што гэтая канферэнцыя праходзіць у горадзе Маладзечна, горадзе, які славіцца сваім унікальным культурным асяроддзем, цудоўнымі ўзорамі нацыянальнай культуры. Журналісты насмешліва-іранічна назвалі наш горад "горадам сонца". Сёння, калі на маладзечанскім небасхіле па-сапраўднаму зіхаць зоркі нашых буйнейшых навукоўцаў, дзеячаў культуры, я не лічу, што такое параўнанне з'яўляецца перабольшаннем.

Хачу шчыра пажадаць плёнай працы, творчых поспехаў усім удзельнікам канферэнцыі.

(В. Ганчар)

95. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Па якіх моўных паказчыках яго можна аднесці да публіцыстычнага стылю? Назавіце разнавіднасць публіцыстычнага стылю, да якой належыць гэты тэкст.

Костюм для бизнесмена – дело не последней важности: встречаются по одежке. Рекомендации, касающиеся стиля и моды, – дело рискованное, но попробуем отметить несколько бесспорных моментов.

Самое главное в образе мужчины, как это ни странно, – чистые ботинки. Это единственное, за что он безоговорочно несет личную ответственность, не деля ее ни с портным, ни с женой, ни с мамой.

В обычной деловой обстановке не принято носить светлые костюмы. Мужской одежде необходима универсальность, и темно-серый костюм в тонкую полоску подойдет для любой ситуации. Деловой человек, уходя на работу утром, не всегда знает, где окажется днем или вечером – на совещании или банкете. Для первого "выхода в свет" оптимально подходит темно-синий костюм: в нем Вы всегда произведете впечатление. А вот откровенно черный костюм надевать не стоит – он уместнее для похорон.

Не рекомендуется надевать пестрые либо слишком темные сорочки. Рубашка должна быть белой или светлой, в тонкую полоску или мелкую клетку.

(Деловой календарь)

АСАБЛІВАСЦІ НАВУКОВАГА СТЫЛЮ

96. Растлумачце значэнне агульнапрынятых скарачаных слоў і вызначце стыль мовы, дзе яны ўжываюцца найбольш часта.

С.-г.; т. ч.; дыс.; канф.; ін-т; выд-ва; друк. арк.; гг.; аблана; зб. тв.; экз.; да н. э.; р-н; ф-т; і г. д.; Р. S.; т-ва; мм. рт. сл.; ст.

97. Прачытайце тэкст. Назавіце разнавіднасць навуковага стылю, да якой адносіцца тэкст. Выпішыце з прыведзенага тэксту: 1) спецыяльныя тэрміны; 2) словы агульнанавуковага ўжывання; 3) тэрміналагічныя словазлучэнні фразеалагічнага тыпу.

КІБЕРНЭТЫКА [ад грэч. *kybernētika* (*teche*) – мастацтва кіравання], **навука аб агульных рысах працэсаў і сістэм кіравання ў тэхнічных прыладах, жывых арганізмах і чалавечых арганізмах.** Як асобная галіна міждысцыплінарнага характару яна сфарміравалася ў сярэдзіне ХХ ст. Прынцыпы кібернетыкі ўпершыню выкладзены ў працах амерыканскага матэматыка Н. Вінера (1894–1964). Узнікненне кібернетыкі падрыхтавана шэрагам тэхнічных і прыродазнаўчых дасягненняў у галіне тэорыі аўтаматычнага рэгулявання: радыёэлектронікі, якая дазволіла сканструяваць хуткадзеючыя назіральныя і праграмна-кіроўныя вылічальныя прылады; матэматычнай логікі і тэорыі алгарытмаў; фізіялогіі нервовай дзейнасці і інш. У адрозненне ад прылад, якія пераўтвараюць энергію або рэчыва, для кібернетычных сістэм характэрны працэсы перапрацоўкі інфармацыі. Інфармацыйна-рэгулятыўныя працэсы ўзніклі разам з арганічным жыццём на Зямлі: аднаклетачныя арганізмы – гэта першыя кібернетычныя сістэмы прыроднага паходжання, якія валодаюць асаблівай функцыянальнай уласцівасцю, што не можа быць выяўлена з дапамогай органаў пачуццяў і прыбораў і праяўляецца ў інфармацыйна-рэгулятыўных працэсах. Займаючы прамежкавае становішча паміж філасофіяй і матэматыкай, з аднаго боку, і прыватнымі навукамі – з другога, агульная тэорыя сістэм і тэхнічная кібернетыка ствараюць асаблівы міждысцыплінарны блок навуковых ведаў, які нельга аднесці ні да гуманітарных, ні да тэхнічных, ні да прыродазнаўчых навук і які дапамагае філасофіі і матэматыцы інтэграваць у сучасную навуку. Такім чынам, эпоха навукова-тэхнічнай рэвалюцыі прынесла агульную тэорыю сістэм і кібернетыку, якія радыкальным чынам змянілі навуковую карціну свету і стыль мыслення сучаснага вучонага.

(Чалавек і грамадства. Энцыкл. даведнік)

98. Прачытайце тэксты. Для каго яны прызначаны? Па якіх лексічных прыметах гэтыя тэксты можна аднесці да навуковых? Чым адрозніваецца мова навукова-папулярнага ці навукова-публіцыстычнага падстылю ад навукова-вучэбнага.

I. Інфляцыя

Аднойчы вялізная бяда здарылася ў краіне Эканоміцы. Нехта занёс страшны вірус, цэны пачалі “скакаць”, як у вар’яцкім танцы. Быццам на крылах, яны ўздымаліся ўсё вышэй і вышэй. Грошы пераўтварыліся ў пустыя паперкі.

Чаму так здарылася? Справа ў тым, што грошай сталі выпускаць значна больш, чым тавараў. Грошы страцілі сваю вартасць, свой кошт, а цэны на тавары выраслі. За абясцэненыя грошы можна купіць вельмі мала тавараў.

Павышэнне цэн на тавары і паслугі з прычыны абясцэньвання грошай называецца *інфляцыяй*.

(Я. Смірнова)

II. Дзелім справы на чатыры групы

Спытайце ў любога кіраўніка, з якімі цяжкасцямі ён часцей за ўсё сутыкаецца на працы. Адказ, хутчэй за ўсё, будзе такім: катастрофічны недахоп часу. Аднак праблема заключаецца зусім не ў вялізным аб’ёме працы, як лічыць большасць, а ў няздольнасці планаваць працоўны дзень. Вось як прапануюць спраўляцца з гэтай бядой бізнес-трэнеры.

Усе справы неабходна падзяліць на 4 групы: важныя і тэрміновыя; важныя, але нетэрміновыя; няважныя, але тэрміновыя; няважныя і нетэрміновыя. Нельга адкладваць справы першай групы, справы другой варта ўключыць у графік доўгатэрміновых задач, трэцяй – даручыць падначаленым і кантраляваць іх выкананне, тое ж трэба зрабіць са справамі чацвёртай групы і пры гэтым пастарацца ўвогуле забыць пра іх.

Як паказвае вопыт многіх кіраўнікоў, найбольш складана выдзеліць час на важныя, але нетэрміновыя справы. Менавіта іх звычайна адкладваюць на нявызначаны час, што негатыўна адбіваецца на развіцці вашага бізнесу.

(Сямейны календар)

99. Перакладзіце тэксты навуковага стылю на беларускую мову. Якая мэта зносін раскрываецца ў іх? Назавіце марфалагічныя асаблівасці навуковага стылю, якія сустракаюцца ў гэтых тэкстах.

I. Понятие процентной ставки

Процентную ставку можно рассматривать как ренту, которую дебитор должен заплатить за право пользования деньгами, предоставленными ему кредитором. Этой ренте и соответствует понятие *процентной ставки*. Текущая процентная ставка определяется на базе реальной с учетом корректировки в зависимости от степени риска, ожидаемой инфляции и надежности в сравнении с помещением капитала в краткосрочные ценные бумаги. Если владелец капитала предпочитает инвестировать на рынке капитала, а не давать займы, то сможет это сделать, покупая акции. При этом он рассчитывает на компенсацию в форме дивиденда, на рост стоимости акции или на оба эти фактора одновременно. Эта компенсация получила название *требуемого дохода*, но в действительности он соответствует ожидаемому доходу.

Необходимо заметить, что капитал может накапливаться и в виде ссуды, после получения которой дебитор выплачивает проценты кредитору, а также при продаже акций, когда инвестор получает компенсацию в виде дивиденда и в результате роста курса акций вследствие успешного управления фирмой.

(“Гандлёвая газета”)

II. Финансы – это экономическая категория. Как любая экономическая категория финансы имеют свою сущность.

Сущность есть философская категория, означающая единую основу, общую для однородных явлений, составляющих одно понятие. Сущность характеризуется свойствами, выражающими в единстве внутреннюю природу однородных явлений.

Сущность финансов как экономической категории в том, что финансы всегда имеют денежную форму выражения. *Финансы* отражают процесс движения денег в наличной и в безналичной формах, кроме того, движение всех инвестиционных ценностей, заменяющих в какой-то определенный момент времени денежные средства (ценные бумаги, драгоценные металлы и камни, объекты вложения капитала).

Финансы – это система денежных отношений, возникающих при формировании и использовании денежных фондов и при обороте денежных средств.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

100. Прачытайце два тэксты. Што аб'ядноўвае, а што адрознівае іх паміж сабой у лінгвістычным плане? Абгрунтуйце свой адказ.

I. **Спажывецкі кошык – а не спажывецкая карзінка.** Наш перыядычны друк доўгі час выкарыстоўваў калькаванае *спажывецкая карзінка* (рас. *потребительская корзина*). Але ж слова *карзінка* не фіксуе нашыя акадэмічныя перакладныя слоўнікі. Так, РБС-53 рас. *корзина* перакладае беларускім *кашолка, кошык* (С. 214). Тое сама бачым і ў другім, і ў чацвёртым яго выданнях. Не падае гэтага слова і “Слоўнік беларускай мовы” 1987 года. А вось “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” (Т. 2. Мінск, 1978. С. 642) дае слова *карзіна* як сінонім да *кашолка*. “Беларуска-рускі слоўнік” 1988–1989 гадоў фіксуе слова *карзіна* як адэкватнае рас. *корзина* з усімі яго значэннямі: “*Карзіна* ж. в разн. знач. *Корзина*” (Т. 1. Мінск, 1988. С. 585).

Мусіць, адсюль і пайшла скакаць па старонках перыядычнага друку *спажывецкая карзіна* (*і карзінка*). Але дасведчаныя рэдактары і аўтары артыкулаў адчулі штучнасць гэтай *карзінкі* і справядліва замянілі яе на *кошык*: *спажывецкі кошык*.

(П. Сцяцко)

II. **Спажывецкі кошык – пэўны набор асноўных прадуктаў харчавання, нехарчовых тавараў і паслуг, якія забяспечваюць чалавеку спажыванне на прынятым у грамадстве мінімальна дапушчальным узроўні.** Спажывецкі кошык выкарыстоўваецца ў ацэнках дынамікі кошту жыцця і знаходзіцца пад кантролем дзяржавы. У яго ўваходзяць тавары першай неабходнасці: хлеб і хлебабулачныя вырабы, мясныя і малочныя прадукты, цукар, алей, адзенне, абутак, тавары працяглага карыстання і расходы на сацыяльна-культурныя патрэбы.

(Тлумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў)

101. Прачытайце тэкст. Па якіх прыметах дадзены тэкст можна аднесці да навуковага стылю і да якой яго разнавіднасці?

Выбар метадыкі ўліку аб'ёму рэалізацыі аказвае значны ўплыў на фінансавае становішча прадпрыемства, паколькі ад яго залежыць велічыня дэбіторскай завінавачанасці пакупнікоў, якая для апошніх з'яўляецца камерцыйным крэдытам. Для галоўнага бухгалтара ў працэсе кіравання рахункамі дэбітараў важнае значэнне набываюць

пытанні вызначэння велічыні крэдыту і яго мэтазгоднасці. Для прадпрыемства важна мець у сваім распараджэнні дастатковую велічыню абаротных сродкаў пры падаўжэнні тэрмінаў аплат крэдыторскай запазычанасці і паскораным паступленні завінавачанасці даўжнікоў. Намаганні прадпрыемства ў гэтым накірунку характарызуе паказчык велічыні фінансава-эксплуатацыйных патрэбнасцей, які разлічваецца па формуле

$$\PhiЭП = З + Д - К,$$

дзе $\PhiЭП$ – фінансава-эксплуатацыйныя патрэбнасці;
 $З$ – запасы сыравіны, гатовай прадукцыі і тавараў;
 $Д$ – дэбіторская завінавачанасць;
 $К$ – крэдыторская запазычанасць.

Чым большая велічыня $\PhiЭП$, тым большую няхватку абаротных сродкаў адчувае прадпрыемства. Пры аптымальнай велічыні запасаў, паніжэнні дэбіторскай завінавачанасці і павелічэнні крэдыторскай запазычанасці $\PhiЭП$ могуць быць зведзены да нуля або ператварыцца ў адмоўную велічыню, што сведчыць аб лішках фінансавых рэсурсаў. Аднак ва ўмовах канкурэнтнай барацьбы за рынак збыту прадпрыемствы вымушаны ў выніку адтэрміновак аплаты адгружанай прадукцыі павялічваць дэбіторскую завінавачанасць.

(А. Шаўлюкоў)

102. Перакладзіце два тэксты аднаго аўтара на беларускую мову. На каго яны разлічаны? Да якой разнавіднасці навуковага стылю яны адносяцца? Ці тоесныя гэтыя тэксты паміж сабой па выкарыстанні моўных сродкаў і будове сказаў? Падмацуйце адказ прыкладамі з тэкстаў.

I. В Обменном королевстве правят сестры Деньги. Они очень любят обмениваться на разнообразные товары и всевозможные услуги, но всегда сохраняют свое достоинство (стоимость). Любят сестры также изменять свой внешний вид. На протяжении своего существования они множество раз изменяли свой облик. Выступали в виде животных, разнообразных продуктов питания, тканей, раковинок кауры. Но больше всего сестрам нравилось быть сверкающими монетами – медными, серебряными, золотыми.

Однако богатым купцам, которые торговали с дальними странами, было очень опасно возить с собой большое количество монет. На море их подстерегали и грабили морские пираты, на суше – разбойники. Со временем нашли выход: монеты стали отдавать на хранение в банк, а вместо них брали бумажные расписки. Так появились бумажные деньги.

Деньги – это металлические или бумажные знаки, которые служат мерой стоимости товара при купле-продаже. Деньгами платят за все, что покупается, – товары, услуги. Чтобы страна Экономика процветала, работать должны не только люди, но и деньги. Да, да, деньги тоже работают.

II. За товары и услуги люди рассчитываются деньгами в виде монет, государственных билетов различного достоинства, чеками, магнитными и пластиковыми карточками, которыми выгодно и удобно пользоваться. Откуда люди берут деньги?

За свой труд, работу, которую работающий на предприятии человек выполняет, он получает заработную плату в виде денег. Эти деньги человек тратит на необходимые ему товары и услуги.

Деньги, выступая в роли единой мерки, помогают сравнить стоимость разных товаров. Например, сравнить стоимость скрипки и пианино, подсчитав, сколько покупателю нужно работать, чтобы их приобрести.

Покупая товары, мы отдаем производителю деньги, которые он использует для выплаты зарплаты рабочим и на издержки производства, т. е. на затраты по изготовлению товара: материалы, оборудование и т. д. Кроме того, часть этих денег предприятие выплачивает государству в качестве **налога**. Кстати, налоги государству платят не только предприятия, но и каждый работающий. За счет налогов государство приобретает разнообразные товары, необходимые всей стране, строит железные и шоссейные дороги, школы, библиотеки, детские сады, больницы, выплачивает пенсии и т. д.

Таким образом, деньги не лежат на месте, они все время находятся в обращении, переходят из рук покупателя в руки производителя и наоборот. Одним словом, деньги работают.

Запомни.

Деньги работают по формуле: деньги → товар → деньги.

(Е. Смирнова)

103. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Да якой разнавіднасці навуковага стылю можна аднесці гэты тэкст? Назавіце прыметы іншых стыляў, ужытыя ў тэксце. Дзе можа быць выкарыстаны гэты тэкст?

НИЛЬС БОР (1885–1962) – датский физик. Его полное имя Бор Нильс Хенрик Давид. В детстве и юности больше всего увлекался философией и футболом (его отец Христиан, профессор физиологии, основал один из первых в Дании футбольных клубов). Нильс Бор окончил Копенгагенский университет, работал в Англии и у Э. Резерфорда в Манчестере, а затем преподавал в Копенгагене, где создал институт теоретической физики. Полностью посвятил себя познанию структуры атома и его ядра. Смело отказался от признанных законов электродинамики, предложив новую философию физики микромира. “Атом Бора” построен по законам квантовой механики, предполагающей своеобразные “прыжки” в пространстве-времени, резкие смены “квантовых состояний” электронных орбит-оболочек, окружающих атомное ядро. В 1922 г. его удостоили Нобелевской премии в области физики.

Рассказывают, что один из гостей Бора удивился, увидя над дверями его деревенского дома подкову: “Неужели вы, великий ученый, верите, что подкова приносит счастье?!” – “Конечно, не верю, – рассудительно ответил Бор. – Но говорят, она приносит счастье и тем, кто в это не верит”.

(Семейный календарь)

104. Выпішыце (з газет, часопісаў) урывак з матываваным выкарыстаннем навукова-тэхнічных тэрмінаў і ўрывак, тэрміналагічна перагружаны. Зрабіце вывады.

105. Выпішыце па 7–10 сказаў (з падручнікаў, энцыклапедычных выданняў, перыядычнага друку), у якіх ёсць выразныя прыметы навуковага стылю.

ЛЕКСІЧНЫ СКЛАД НАВУКОВАГА СТЫЛЮ

106. Прачытайце ўрывак з артыкула Б. Плотнікава пра мову навуковых тэкстаў і іх стварэнне. Знайдзіце ў тэксце ўласна агульнаўжывальныя словы і словы ці словазлучэнні з функцыянальнай афарбоўкай.

Назавіце навуковыя выданні на беларускай мове па сваёй спецыяльнасці, якімі Вы карысталіся.

У сучаснай афіцыйна-справавой і навуковай мовах адсутнічаюць дыялектызмы і жарганізмы. Прычым для мовы навуковых тэкстаў характэрны такія рысы, як абстрактнасць, абагульненасць, лагічнасць, дакладнасць, выразнасць. Лексічны склад навуковых тэкстаў абумоўлены канкрэтнай галіной ведаў і можа характарызавацца вялізнай колькасцю тэрмінаў і наменклатурных назваў, якія ў сваёй большасці не ўключаюцца ў агульнаўжывальныя слоўнікі.

Беларускія навуковыя тэксты ў наш час створаны і павялічваюцца найперш у галіне гуманітарных навук (мовазнаўства, літаратуразнаўства, гісторыя і інш.), аднак маюць добра распрацаваныя падставы для сваёй рэалізацыі і ва ўсіх астатніх дысцыплінах, у тым ліку негуманітарных, пра што сведчыць выданне 12-тамавай БелСЭ і публікацыя 18-тамавай Беларускай энцыклапедыі (надрукавана ўжо 14 тамоў), дзе змешчаны веды па ўсіх без выключэння навуках...

(“Роднае слова”)

107. Вусна перакладзіце тэкст на беларускую мову. Выпішыце з яго словы агульнанавуковага выкарыстання, адзначаючы сярод іх іншамоўныя. Вызначце паходжанне іншамоўных слоў з дапамогай слоўнікаў (напрыклад, “Слоўніка іншамоўных слоў” А. М. Булькі). Пералічыце адметныя лексічныя прыметы мовы навукі на прыкладзе аналізуемага тэксту. Якія з лексічных прымет сустракаюцца часцей? Ад чаго гэта залежыць?

Экономико-математическая модель представляет собой описание факторов, характеризующих структуру и закономерности изменения данного экономического явления с помощью математических символов и приемов: уравнений, неравенств, таблиц, графиков и т. д.

В финансовом планировании наиболее часто встречаются модели в виде уравнений и в виде таблиц.

При выборе моделей связь между экономическими явлениями и показателями может быть функциональной и корреляционной.

Функциональная связь означает, что измерение зависимости одного показателя от других сводится к определению значения функций, т. е. выражается уравнением функциональной связи.

В математике *функция* – это зависимая переменная величина, т. е. величина, изменяющаяся по мере изменения другой величины, называемой аргументом:

$$Y = f(x),$$

где Y – функция,
 x – аргумент.

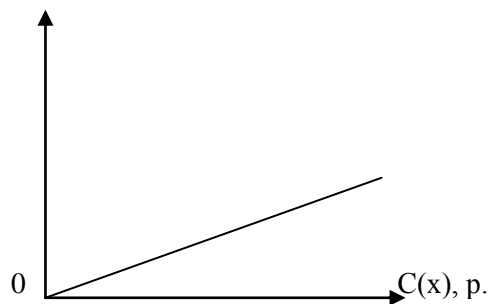
Например, зависимость суммы амортизационных отчислений от стоимости оборудования можно выразить как

$$A = \frac{H \cdot C}{100},$$

где A – сумма амортизационных отчислений, р.;
 H – норма амортизации, законодательно установленная в процентах от первоначальной стоимости оборудования, %;
 C – первоначальная стоимость оборудования, р.;
100 – коэффициент перевода процентов в доли единицы.

Эту функциональную зависимость можно представить в виде следующего графика.

$A(y)$, р.

A – сумма амортизационных отчислений, т.е. $A = y$ (функция);
 C – стоимость оборудования, т.е. $C = x$ (аргумент).

(А. Балабанов, И. Балабанов)

108. Прачытайце тэкст. Якія лексічныя прыметы дазваляюць яго аднесці да ўласна навуковага стылю? Знайдзіце ў тэксце словы, якія ў рускай мове будуць мець іншыя карані, запішыце іх пераклад.

Асноўную частку дзяржаўнага стандарта складаюць тэрміны і дэфініцыі абазначаемых імі паняццяў. Як від спецыяльнай літаратуры стандарты блізкія да тэрміналагічных слоўнікаў тлумачальнага тыпу. Афармленне тэрміналагічных пазіцый у першых знешне адпавядае слоўнікавым артыкулам (слоўнікавым вакабулам) у другіх. Аднак пры больш дэталёвым вывучэнні можна адзначыць пэўныя адрозненні. Параўнаем падачу аднаго і таго ж тэрміна ў дзяржаўным стандарце і тэрміналагічным слоўніку:

“Лізінг: доўгатэрміновы крэдыт маёмасных каштоўнасцей па дагавору арэнды” (Праект стандарта Рэспублікі Беларусь “Крэдытна-фінансавыя паслугі”).

“Лізінг – здача ў арэнду на працяглы тэрмін машын, абсталявання, транспартных сродкаў, вылічальнай тэхнікі, пабудов, збудаванняў вытворчага прызначэння, як правіла, заснаваная на захаванні права ўласнасці.

Лізінгавыя аперацыі могуць ажыццяўляць спецыялізаваныя кампаніі, камерцыйныя банкі, прадпрыемствы.

Для крэдытара лізінгавыя аперацыі – крыніца атрымання даходу, для пазычальніка (арандатара) – эканомія ўласных сродкаў, а галоўнае, Л. дазваляе пазбегнуць страт, звязаных з маральным старэннем машын і абсталявання, і выкарыстоўваць у гаспадарцы навейшыя дасягненні навукова-тэхнічнага прагрэсу. Адрозніваюць наступныя віды Л.: аператыўны, нерухомасці, фінансуючы, міжнародны”.

(Тлумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў)

Як відаць з прыведзеных прыкладаў, слоўніковы варыянт адрозніваецца больш разгорнутым азначэннем паняцця. Статус афіцыйнага дакумента прад’яўляе да дзяржстандарта павышаныя патрабаванні да сцісласці фармуліровак, у той час як для тэрміналагічных слоўнікаў дазволена больш шматслоўная дэфініцыя.

(Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі)

109. Прачытайце два слоўнікавыя артыкулы з “Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў” І. Я. Лепешава. Прыгадайце яшчэ некалькі

кніжных фразеалагізмаў, якія выкарыстоўваюцца па вашай спецыяльнасці, і дайце ім тлумачэнне.

Акцыі падаюць чые, каго. *Паўкалька з франц. м. (ses actions baissent).* Чые-н. шансы на поспехі ці значэнне, уплыў каго-н. зніжаюцца. *Даўно не было сакрэту: калі Барушка ветлівы, фінціць, чакай добрага. Размінуўся, не заўважыў – значыць, акцыі твае падаюць* (У. Карпаў. Сотая маладосць).

Фразеалагізм узнік у выніку метафарызацыі састаўнога тэрміна, звязанага з камерцыяй. *Акцыя* – цэнная папера, якая сведчыць аб удзеле яе ўладальніка ў акцыянерным таварыстве. Курс (цана) акцыі падае, калі зніжаецца прыбытак прадпрыемства.

Скідаць (скідваць, скінуць) з рахунку каго, што. *Недакладная калька з руск. м. (сбрасывать со счетов).* Пераставаць улічваць што-н., пераставаць надаваць значэнне чаму-н. *Была, вядома, яшчэ адна надзвычай важная прычына, якую нельга скідаць з рахунку, калі гаварыць пра папулярнасць Косці на Першамайскай вуліцы* (І. Навуменка. Вайна каля Цітавай копанкі).

Фразеалагізм утварыўся ў выніку пераасэнсавання тэрміналагічнага словазлучэння, якое ўжываецца ў маўленні бухгалтараў, рахунковых работнікаў. Калі падлікі закончаны, то костачкі скідваюць з лічыльнікаў, паварочваючы рамку так, каб костачкі аказаліся справа.

110. Складзіце сказы навуковага зместу, выкарыстоўваючы прыведзеныя фразеалагізмы. Ці з’яўляюцца гэтыя ўстойлівыя выразы функцыянальна замацаванымі за пэўным стылем? Аргументуйце свой адказ.

Высокай пробы, літара закону, мець рацыю, прыняць абавязальствы (пастанову), ставіць (паставіць) кропкі над “і”, уздоўж і ўпоперак, чорным па белым.

111. Паспрабуйце назваць усе значэнні прыведзеных слоў (максімальная колькасць значэнняў указана ў дужках побач са словам). Якія значэнні з’яўляюцца пераноснымі? Зверце свой адказ са “Слоўнікам іншамоўных слоў” А. М. Булькі (Мінск, 1999).

Арэнда (2), гарантыя (3), кааперацыя (2), курс (6), ліцэнзія (2), прадукт (3), сума (3), талон (2), чэк (2).

112. Прачытайце пераклад тэрмінаў з беларускай мовы на рускую з “Беларуска-расійскага слоўніка” М. Байкова і С. Некрашэвіча (Мінск, 1926). Выпішыце ўсе значэнні прыведзеных тэрмінаў з “Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы” (Мінск, 1999) і параўнайце з перакладам, адзначаючы неадпаведнасці. Вызначыце, якія словы могуць быць выкарыстаны ў пераносным значэнні, а якія з’яўляюцца амонімамі.

Вартасьць – 1) стоимость, 2) достоинство;
магазын – 1) магазин, 2) ламповый резервуар;
пажыва – 1) прибыль, 2) пища, прокормление;
скарб – 1) сокровище, 2) государственная казна, 3) имущество;
тавар – 1) товар, 2) скот;
уклад – 1) система, строй, уклад, 2) вклад;
чынш – 1) чинш, 2) вообще земельный налог.

113. У якіх значэннях ужываюцца прыведзеныя словы-амонімы? Пры неабходнасці карыстайцеся тлумачальным слоўнікам. Вызначце разнавіднасці гэтых амонімаў. Якія з амонімаў могуць выконваць ролю тэрмінаў? Складзіце з імі сказы.

Актыў, акцыя, кара, крэдыт, марка, рад, сталы, такса, штат.

114. Даволі часта ў гандлёвай тэрміналогіі XV–XVII стст. сустракаюцца сінанімічныя рады або пары, якія складаюцца са слоў агульнаўсходнеславянскага перыяду, старабеларускіх і запазычаных, напрыклад: *торгъ* – *купецтво* – *гандель*; *товаръ* – *речи* – *рухлядь*; *купля* – *торгъ* – *крамъ*; *агуломъ* – *уздаймомъ*. З улікам сучаснага правапісу прыведзеных слоў паспрабуйце знайсці іх у “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы: У 5-ці т.” (Мінск, 1977–1984), каб даведацца пра значэнне гэтых слоў. Ці з’яўляюцца яны сінонімамі ў сучаснай беларускай мове?

115. Азнаёмцеся са словамі, якія ў “Беларуска-расійскім слоўніку” М. Байкова і С. Некрашэвіча (Мінск, 1926) адпавядаюць аднаму слову. Паспрабуйце вызначыць сэнсавыя адценні і сферу ўжывання прыведзеных сінонімаў. Ці ўсе словы ўжываюцца зараз у сучаснай мове?

Дабытак, зыск, карысьць, набытак, нажытак, пажыва – прыбыль.
Наклад, налог, падатак – налог.
Адсотак, квота, процант – процент.

116. Прачытайце антанімічныя пары са “Слоўніка антонімаў беларускай мовы” У. М. Лазоўскага (Мінск, 1994) і скажыце, якім чынам яны ўтварыліся. Якія часціны мовы тут найбольш прадуктыўныя? Утварыце ад іх антанімічныя словазлучэнні. Якія словазлучэнні выкарыстоўваюцца па вашай спецыяльнасці як тэрміны? Складзіце з імі сказы.

Асабісты – агульны, адказ – пытанне, актыў – пасіў, буйны – дробны, вываз – увоз, выгадны – нявыгадны, грамадскі – прыватны, закон – беззаконне, закрыты – адкрыты, знешні – унутраны, знізіцца – павысіцца, калектыўна – паасобку, лішак – нястача, максімальны – мінімальны, наяўны – безнаяўны, павышэнне – паніжэнне, прыбытак – убытак, расход – даход, сумесны – раздзельны, ускосны – прамы.

117. Перакладзіце на беларускую мову тэрміны-словазлучэнні са “Слоўніка тэрмінаў. Эканоміка вытворчых адносін, канкурэнтнага права і палітыкі, накіраванай на заахвочванне канкурэнцыі” (Мінск., 1994). Ахарактарызуйце кожнае словазлучэнне па наступных паказчыках: 1) колькасць кампанентаў, 2) свабоднае або несвабоднае, 3) часціны мовы апорнага і залежнага(-ых) слоў, 4) наяўнасць уласных назоўнікаў.

Закулисное предложение сделки, ограничение доступа к средствам, поддержание перепродажной цены, индекс Герфиндаля-Гиршмана, ценовая эластичность спроса, права на интеллектуальную собственность, компания-держатель акций, относительная потеря благосостояния, “Кью” (Q) Тобина, контроль над предприятием, ограничительная практика организации сбыта, равновесие Бертрана (Нэша), максимизация общей прибыли, неэффективность-Х, продажа ниже себестоимости, перекрестная эластичность спроса, эффективность

Парето, препятствия к выходу на рынок, невозвратные издержки, эластичность спроса по доходу.

БЕЛАРУСКАЯ НАВУКОВАЯ ТЭРМІНАЛОГІЯ

118. Прачытайце тэкст. Перакажыце яго і дапоўніце змест ужо вядомым Вам матэрыялам па гэтым пытанні. Выпішыце з тэксту ўсе прыклады гандлёвай тэрміналогіі і прааналізуйце іх правапіс з улікам сучаснай беларускай арфаграфіі. Ці ўсе словы Вам знаёмыя? Вызначце семантыку незразумелых слоў па тлумачальным ці этымалагічным слоўніках.

Актыўны працэс фарміравання гандлёвай старабеларускай тэрміналогіі пачаўся ў XV ст., разам з бурным развіццём гарадоў з іх рамеснай і гандлёвай дзейнасцю. На тэрыторыі Беларусі ў Вялікім Княстве Літоўскім у гэты час узніклі буйныя лакальныя рынкі, цэнтрамі якіх былі Мінск, Брэст, Віцебск. У таварна-грашовыя адносіны ўцягвалася таксама і вёска. Узрослыя ўнутраныя гандлёвыя сувязі садзейнічалі дастаткова цесным кантактам насельніцтва, што спрыяла фарміраванню адзінай лексікі, у тым ліку адзінай гандлёвай тэрміналогіі.

Спрыяльны ўплыў на расшырэнне гандлёвай тэрміналогіі аказваў таксама знешні гандаль гарадоў Вялікага Княства Літоўскага з растучымі гарадамі Маскоўскай дзяржавы, а пасля разгрому Тэўтонскага ордэна – з Захадам, праз Прыбалтыку, прычым афіцыйнае афармленне гандлёвых сувязей ажыццяўлялася на старабеларускай мове.

Гандлёвая тэрміналогія старабеларускай мовы як ядро вельмі шырокага і разнастайнага па складу пласта старабеларускай гандлёвай лексікі ўключае тэрміналагічныя назвы арганізацыі гандлёвага працэсу, працэсаў і дзеянняў куплі-продажу, спосабаў куплі-продажу, асоб, занятых у гандлі, таварных якасцей прадметаў куплі-продажу, месц гандлю і гандлёвых збудаванняў, гандлёвых пошлін.

Асноўную частку гандлёвай тэрміналогіі складае спрадвечная лексіка, каля 40% якой адносіцца да агульнаўсходнеславянскага перыяду: *вага, важити, весець, грошъ, золотникъ, купецъ, купити, купля, локоть, мена, мерка, мехъ, мостовое, мыто, перекупъ, номерное, прыбытокъ, продавати, торговля, торговое, цена, чоповое* і інш.

Каля 60% спрадвечнай гандлёвай тэрміналогіі складаюць агульныя тэрміны з украінскай, польскай, чэшскай гандлёвай тэрміналогіяй

XV–XVII стст.: *гандель, глякѣ, жалезнік, клетка, крама, коштѣ, купо-
ванне, речи, рынок, стадола, танний, уздоймом, уторговати* і г.д.д.

Значную частку старабеларускай гандлёвай тэрміналогіі скла-
даюць запазычанні. Многія з іх увайшлі ў старабеларускую тэрмі-
налогію з рускай мовы або праз яе пасрэдніцтва: *алтын, аришин, день-
га, копейка, половинка*, з польскай або праз яе пасрэдніцтва: *барыл,
дукат, кварта, кесяк, левик, монета* і інш. Некаторыя тэрміны былі
запазычаны з літоўскай мовы: *кентвиртайня, воск* (вагавая адзінка),
пундель; з нямецкай: *кипа, лаштѣ, тузинѣ, центнорѣ* і інш.

(Б. Плотнікаў, Л. Антанюк)

119. Прачытайце тэкст. Да якога тыпу сучасных слоўнікаў можна
аднесці глосы XIV–XVII стст., а да якога – глосы XVII ст.? Якім ты-
пам тэрміналагічных слоўнікаў Вы карыстаецеся часцей і чаму?

Ролю тэрміналагічных слоўнікаў XIV–XVII ст. часткова выконвалі
глосы, якія змяшчаліся на палях ці паміж радкамі рукапісу або друка-
ванага выдання. Тлумачэнне “цёмных” (незразумелых чытачу) слоў з
дапамогай глос садзейнічала станаўленню адзінага моўнага і сэнсава-
га ўжывання тэрмінаў, расшырэнню старабеларускай тэрміналагічнай
лексікі. Такім чынам звычайна тлумачылі стараславянскія і запазыча-
ныя словы, аднак у XVII ст. у сувязі з пашырэннем сферы ўжывання
беларускай мовы распаўсюдзілася тлумачэнне беларускіх тэрмінаў з
дапамогай рускіх глос: *выличать – вычитать, грашовые – денежные,
поданья – подати, час – время*. Некаторую частку беларускіх тэрмі-
наў змяшчалі так званыя прыточнікі, або гласарыі, – слоўнікі глосаў,
якія былі пашыраны ў XVI ст.

(Беларуская мова. Энцыклапедыя)

120. Прачытайце ўрыўкі з навуковых артыкулаў, прысвечаных пы-
таннем нармалізацыі беларускай навуковай тэрміналогіі. Ці згодныя Вы
з аўтарскай пазіцыяй? Выкажыце сваё меркаванне па гэтым пытанні.

I. На сучасным этапе беларускага нацыянальнага Адраджэння
важным з’яўляецца фармаванне і нармалізацыя ўласнай навуковай
тэрміналогіі. Гэта абумоўлена тым, што з 30-х гадоў XX ст. развіццё
беларускай навуковай тэрміналогіі адбывалася ў асноўным па законах
і ў рэчышчы рускай граматыкі... На жаль, у беларускай савецкай
тэрміна-будаўнічай практыцы быў праігнараваны самабытна-нацы-

янальны элемент. Ён нібы растварыўся ў мностве новаўтварэнняў і асабліва масавых і не заўсёды апраўданых запазычанняў з рускай мовы.

Асноўнай крыніцай для пошукаў прататыпаў стандартызаванага (ці нестандартызаванага) сучаснага тэрміна і для супастаўляльнага аналізу яго змястоўнага напаўнення мусяць стаць дыялектныя слоўнікі, тэрміналагічныя напрацоўкі 20–30-х гадоў XX ст. Тут зафіксавана нацыянальная тэрміналагічная лексіка, удалая і зразумелая, матываваная і даходлівая, хаця крыху і нязвычайная нашаму слыху. Дыялектная лексіка здольная садзейнічаць нацыяналізацыі тэрміналогіі, увядзенню ў літаратурны ўжытак нацыянальных словатворных мажлівасцей, абагаціўшы іх, і надаць рэгіяналізмам новыя семантычныя адценні...

(Дзм. Паўлавец)

II. Спецыяльны тэрмін павінен перш за ўсё сцісла акрэсліць змест таго ці іншага паняцця. Акрэсленне гэтага зместа можа зрабіць толькі спецыяліст адпаведнай галіны навукі, які, звычайна, ужо даўно не ўжываў беларускай мовы і, можа, нават страціў пачуццё яе. З другога боку, мовазнаўца, які добра адчувае мову, не можа адчуць змест адпаведнага тэрміну. Гэта азначае, што пры распрацоўцы спецыяльнай тэрміналогіі павінны быць аб'яднаны намаганні як мовазнаўцаў, так і спецыялістаў адпаведных дысцыплін...

Хацелася б адзначыць, што далёка недастаткова мець тое ці іншае слова ў слоўніку. Кожнае слова павінна “прыцерціся” да другіх слоў і выказаў. Пагэтаму першыя тэрміналагічныя слоўнікі мэтазгодна рабіць фразеалагічнымі. Яшчэ лепш пісаць падручнікі ці дапаможнікі, каб яны адпавядалі сусветнаму ўзроўню. На маю думку, такія дапаможнікі павінны быць напісаны не толькі на беларускай, але і на адной з міжнародных моў...

Тэрміналогія павінна быць як мага бліжэй да міжнароднай. Не трэба быць вынаходнікамі сваіх “мокраступаў”. Трэба быць вынаходнікамі новых рэчаў, механізмаў, тэорый, назвы якіх і будуць сапраўды беларускімі. У процілеглым выпадку мы нават свае танцы будзем называць “дыскамі”...

(У. Міроненка)

121. Падбярэце да тэрмінаў адпаведнікі з рускай мовы (выкарыстоўвайце словы для даведак), каб атрымалася пара, як у перакладных слоўніках 20-х гг. XX ст. В. Ластоўскага (I), М. Байкова і С. Некрашэвіча (II); а затым прывядзіце тэрмін, які ўжываецца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Узор: Прыкась – претензия (I); прэтэнзія.
Зыск – прыбыль (II); прыбытак.

I. Аснадны, вытвар, дзякло, замоўленьнік, знадабень, паўвытвары, раздробны, рахаўнік, фундзіраваньне.

Для даведак: бухгалтэр, заказчык, полуфабрыкаты, снабженчэскі, вложение, премія, рознічны, прадмет (праіздства), прадукт.

II. Вінавайца, даручнік, дастаўнік, дольны, іста, льга, няхват, разрахоўка, рэчасьпіс.

Для даведак: паевой, расчэт, асновной капітал, поручітель, недастача, паставшык, льгота, реестр ілі каталог, должнік.

122. Некаторая частка тэрмінаў зведала фанетыка-марфалагічныя і словаўтваральныя змены, звязаныя з няпоўнай адпаведнасцю літаратурным нормам або з агульнымі зменамі ў беларускім правапісе. Параўнайце прыведзеныя тэрміны ў фанетыка-словаўтваральным афармленні 20-х гг. XX ст. і ў сучасным.

Абраханьне – падлічэнне, адлічэнне – улік, асыгноўка – асігнаванне, гаспадарскі разлік – гаспадарчы разлік, купоўля – пакупка, магазын – магазін, манэта – манета, падвышэнне – павышэнне, пазычковы – крэдытны, процант – працэнт, прывілей – прывілея, тэрміналогія – тэрміналогія, хунт – фунт.

123. Азнаёмцеся з сучаснымі галіновымі тэрміналагічнымі слоўнікамі. Запішыце і запомніце іх выхадныя даныя. Вызначце агульнае і адметнае ў афармленні і будове слоўнікавых артыкулаў розных слоўнікаў. Адказ падмацуйце прыкладамі.

124. Вызначце словы, значэнні якіх прыводзяцца. У якім значэнні слова будзе з’яўляцца тэрмінам па Вашай спецыяльнасці? Запішыце яго.

• Навуковыя ці публіцыстычны твор невялікага памеру ў зборніку, часопісе або газеце; асобны раздзел, параграф у розных юрыдычных дакументах; раздзел фінансавага плана, каштарыс, які вызначае

крыніцу даходаў або мэту выдаткаў; разрад, від, галіна чаго-небудзь; тып вырабу, умоўнае абазначэнне тавараў.

- Асоба, якая перапісваецца з кім-небудзь; супрацоўнік органаў масавай інфармацыі, які прысылае паведамленні з месцаў; асоба ці ўстанова (фірма, банк), якія выконваюць фінансавыя, камерцыйныя даручэнні для іншай асобы або ўстановы (за кошт апошніх).

- Вызначэнне біржавой цаны каштоўных папер і тавараў; абарачэнне каштоўных папер ці тавараў на біржы; афіцыйная публікацыя пра біржавыя курсы каштоўных папер, замежнай валюты, тавараў.

- Доля, частка, пай, норма; доля ў агульнай вытворчасці або збыце, якая вызначаецца пагадненнем для кожнага з прадпрыемстваў.

- Кіраўнік кампаніі, банка, фінансавай установы, іх структурных падраздзяленняў; асоба, якая арганізоўвае публічныя выступленні артыстаў, спартсменаў.

- Дакумент, які сведчыць аб тым або іншым факце; у знешнім гандлі – дакумент пра гатунковасць, асартымент, цану і пад., якім суправаджаюцца тавары; назва аблігацый спецыяльных дзяржаўных пазык.

- Сталы склад супрацоўнікаў якога-небудзь прадпрыемства, установы; дакумент, што вызначае склад супрацоўнікаў якой-небудзь установы і паказвае іх пасаду, аклад.

Для даведак: менеджэр, квота, штат(-ы), артыкул, каціроўка, карэспандэнт, сертыфікат.

125. Размяркуйце тэрміны па трох слупках у адпаведнасці з паходжаннем слоў: 1) уласныя, 2) часткова ўласныя (дэрываты), 3) іншамоўныя.

Асігнаванне, ліцэнзія, артыкул, дагавор, накапленне, самафінансаванне, прыбытак, асартымент, канверсоўнасць, накладная, улік, дэюрэ, сабекошт, аплата, акцыз, камерцыя, чэкатрымальнік, апека, кватаванне, дэбет, неліквід, уклад, экспартаванне, субсідыя, нета-стаўка, дывідэнт, выдаткі, дэпазіт.

126. Да іншамоўных тэрмінаў падбярыце беларускія адпаведнікі, утварыўшы пары. Вызначце род назоўнікаў. Складзіце са словамі з чатырох пар сказы і скажыце, ці ёсць паміж аналізуемымі словамі розніца ва ўжыванні.

Абанемент, акцыя, акцыянер, альянс, аналогія, ануляваць, арбітраж, аргумент, бал, дырэктыва, дэфект, імпарт.

Для даведак: падабенства, пайшчык, брак, саюз, перадаплата, скасаваць, увоз, пай, ацэнка, пасрэдніцтва, пастанова, перакананне.

127. Прачытайце ўрывак з кандыдацкай дысертацыі, прысвечанай акцэнталогіі іншамоўнай лексікі. З улікам данага правіла пастаўце назоўнікі *бухгалтар, інжынер, партнёр, прафесар, шафёр* у форме множнага ліку і перакладзіце ўтвораныя пары на рускую мову. Параўнайце пары слоў беларускай і рускай моў. Якая граматычная норма беларускай мовы тут адлюстравана?

Заканамернасць месца націску ў іншамоўных словах на *-ер(-ёр, -ор)* са значэннем асобы ў рускай мове адлюстравана ў акцэнталагічна-граматычным правіле. Так, калі ў множным ліку назоўнага склону націск прыпадае на апошні склад, то ў адзіночным ліку назоўнага склону націск адзначаецца на перадапошнім складзе (*бухгалтэра – бухгалтэр*); а калі ў множным ліку назоўнага склону націск фіксуецца на перадапошнім складзе, то ў пачатковай форме націскным з’яўляецца апошні склад...

128. Прачытайце два тэксты пра паходжанне слоў. Да якой разнавіднасці навуковага стылю яны адносяцца?

I. Слова *банк* італьянскага паходжання, у перакладзе на беларускую мову азначае “лаўка”. Чаму банк так названы? У перыяд свайго з’яўлення банкі не мелі спецыяльных памяшканняў. Грашовыя аперацыі агаворваліся ў асноўным у адносна ціхіх, спакойных месцах, часцей за ўсё на лаўках у парках, скверах. Адсюль і назва.

(Паводле Я. Смірновай)

II. *Інфляцыя* (ад лац. *inflatio* – узняцце). Тэрмін “*інфляцыя*” ўпершыню сталі ўжываць у ЗША ў перыяд Грамадзянскай вайны 1861–1865 гг. для вызначэння разбухання папярова-грашовай масы. У Еўропе гэты тэрмін набыў пашырэнне пасля 1-й сусветнай вайны 1914–1918 гг.

(Чалавек і грамадства: Энцыкл. даведнік)

129. Ведаючы значэнне запазычання ў мове-крыніцы па “Слоўніку іншамоўных слоў” А. М. Булыкі (Мінск, 1999), паразважайце над узнікненнем слоў па ўзоры папярэдняга практыкавання: *аблігацыя* (лац. obligatio – абавязацельства); *авуары* (фр. avoir – маёмасць); *актыў* (лац. activus – дзейны); *акцыя* (фр. action, ад лац. actio – дзеянне); *байкот* (англ. boycott, ад С. Boycott – прозвішча адміністратара маёнтка (1832–1897)); *баланс* (фр. balance – вагі); *вэксаль* (ням. Wechsel – абмен); *кантракт* (лац. contractus – здзелка); *кутюра* (фр. coupure, ад couper – рэзаць, адразаць).

130. Паспрабуйце вызначыць мову-крыніцу пэўнай групы запазычаных тэрмінаў. Абгрунтуйце сваё меркаванне. Пры неабходнасці звернецца са “Слоўнікам іншамоўных слоў” А. М. Булыкі (Мінск, 1999). З якой мовы запазычана больш тэрмінаў па Вашай спецыяльнасці? Назавіце прыметы запазычвання слоў кожнай групы. Якім фанетычным асаблівасцям беларускай мовы (хаця б і часткова) падпарадкаваліся іншамоўныя тэрміны?

- Акт, амартызацыя, асігнаванні, дэбет, дэнамінацыя, дэ-факта, індэксацыя, калькуляцыя, ліцэнзія.

- Аванс, акрэдытыў, акцыз, асартымент, боны, бюджэт, тарыф, фінансы.

- Банкноты, бартэр, бізнес, брокер, лізінг, чэк.
- Банкруцтва, бухгалтар, гандаль, прэйскурант.
- Авіза, валюта, сальда, фірма.
- Арэнда, каштарыс, рынак.

131. Прачытайце эканамічныя і бухгалтарскія тэрміны з грэка-лацінскімі словаўтваральнымі элементамі. Ведаючы значэнне тэрмінаэлементаў у мове-крыніцы, прывядзіце яшчэ прыклады па вашай спецыяльнасці да кожнага выдзеленага іншамоўнага элемента. Ахарактарызуйце частату ўжывання тэрмінаў з тым ці іншым словаўтваральным элементам.

Аўтаматызацыя (аўта- з грэч. “сам”).

Дэнацыяналізацыя (дэ- з лац. “з”, “ад”).

Інтэрвалютны курс (інтэр- з лац. “паміж”).

Кансорцыум (-ум з лац. “канчатак назоўнікаў ніякага роду”).

Монаметалічная грашовая сістэма (мона- з грэч. “адзін”).

Рэфінансаванне (рэ- з лац. “супраць”).

Сацыялогія прамысловасці (-логія з грэч. “слова”, “вучэнне”).

Субрахунак (суб- з лац. “негалоўны”).

Экспарт (экс- з лац. “з”).

132. Прыгадайце максімальную колькасць грэка-лацінскіх словаўтваральных элементаў (не паўтарайце з папярэдняга практыкавання). Запішыце іх, размяжоўваючы элементы грэчаскага і лацінскага паходжання (пры неабходнасці выкарыстайце слоўнік). Прывядзіце па 2–3 прыклады (можна болей) з кожным тэрмінаэлементам.

133. Размяркуйце тэрміны па двух слупках. У першы слупок выпішыце словы са славянскімі суфіксамі, а ў другі – з іншамоўнымі. Вызначце суфіксы. Зрабіце вывад.

Калькуляцыя, манапаліст, агенцтва, кваліфікацыя, цэнтралізацыя, фінансаванне, капіталізм, містыфікацыя грошай, крэдытаванне, даатрыманне, кампенсацыя, кааператывізм, карпарацыя, ратыфікацыя дагавора, даручэнне, рэгуляванне, дакументалізацыя, канвенцыяналізм, нуліфікацыя грошай, адтэрміноўка, аблігацыя, спагнанне, пратэкцыянізм, канфіскацыя, дыверсіфікацыя, рэалізацыя цэн, страхаванне, рэгламентацыя.

134. Перакладзіце тэрміны на рускую мову, ведаючы, што ў складзе адпаведных тэрмінаў рускай мовы будуць дзеепрыметнікі ці прыметнікі з суфіксамі *-ац(-яц-)*, *-уц(-юц)*, *-им-*, *-ем-*.

Супастаўныя цэны, бяздзейны капітал, адчувальныя сродкі, зменная цана, рухомая маёмасць, абарачальныя грошы, дарагі, належны тэрмін, хутказносны, залежны, канверсаваны, рухомая вартасць, папраўны брак прадукцыі, пануючы, неабкладны мінімум, непадзельны фонд, дагаворныя бакі, непланаваныя даходы, узрастаючы, абарачальная валюта.

135. Размяркуйце тэрміны па трох слупках. У першы слупок выпішыце словы, утвораныя прыставачным спосабам, у другі – з дапамогай прыстаўкі і суфікса *-асць-*, а ў трэці – з дапамогай прыстаўкі і іншага суфікса. Вызначце афіксы.

Незваротнасць, бязвыплата, выручка, даплата, несапраўдны ўклад, недастача, нестабільнасць, памаёмасны падатак, выпіска, бяспланавасць, неашчадна, неліквідны, усярэднены, нарыхтоўка, нерухомасць, безграшовы, нявыплата, забалансавы, утрыманне, пераразлік, бясплатнасць, нябачны экспарт, перавытворчасць, непрыдатная зямля, безнаяўны, непадведаны.

136. Утварыце тэрміны, далучыўшы да першых асноў складаных слоў другія асновы. Растворыце правапіс слоў разам і праз злучок. Ахарактарызуіце прыведзеныя тэрміны адносна іх будовы.

Добра-, папярова-, бюджэт-, сама-, вэксале-, узаема-, унутры-, справа-, еўра-, закона-, канкурэнта-, цэна-, дробна-, падатка-, нета-, пае-, планава-, сярэдне-, разлікова-, рахунка-, чалавека-, здзельна-, сабе-.

Для даведак: -здольнасць, -акупнасць, -разліковы, -водства, -праект, -чыннасць, -сістэмны, -накапленне, -дзень, -трымальнік, -абкладанне, -галіновы, -здача, -грашовы, -аптovy, -крэдытны, -кошт, -выгадны, -утварэнне, -брута, -валюта, -прэміяльны, -стаўка.

137. Запішыце прыклады тэрмінаў, у якіх выкарыстоўваюцца ў якасці першых слоў ці асноў словы *гандлёвы(-а)*, *грашовы(-а)*, *фінансавы(-а)*, *эканамічны(-а)*.

Да кожнага слова прыкладаў павінна быць не менш за 10.

138. Вызначце ў складанаскарочаных тэрмінах разнавіднасць абрэвіатурнага спосабу ўтварэння. Якія яшчэ тэрміны-абрэвіатуры выкарыстоўваюцца па Вашай спецыяльнасці? Як часта яны ўжываюцца на практыцы?

Мінфін, Белкаапсаюз, ПЭУ (планава-эканамічнае ўпраўленне), Дзяржзнешэканамсувязь, ФПГ (фінансава-прамысловыя групы), разрахункі, МСФС (Міжнародныя стандарты фінансавай справаздачнасці), ТТН (таварна-транспартная накладная), Дзяржзнак, ЕВС (еўрапейская валютная сістэма), МЗП (мінімальная зароботная плата), МВФ (Міжнародны валютны фонд).

139. Прачытайце тэкст. Выпішыце з яго тэрміны і перакладзіце іх на рускую мову. Параўнайце ўтварэнне адпаведных тэрмінаў у беларускай і рускай мовах. Якія з тэрмінаў прыведзенага тэксту маюць сінонімы ў беларускай мове? Запішыце іх і падумайце над прычынай узнікнення.

На асобных прадпрыемствах сістэмы спажывецкай кааперацыі выкарыстоўваюцца элементы журнальна-ордэрнай формы рахункаводства, якая прадугледжвае для вартаснага аналітычнага ўліку руху матэрыялаў прымяненне ведамасці № 10 “Рух матэрыяльных каштоўнасцей у грашовым выражэнні”. Ведамасць № 10 дастасавана таксама і для разліку сум і адсоткаў транспартна-нарыхтоўчых выдаткаў або адхіленняў фактычнага сабекошту матэрыялаў ад іх кошту па ўліковых цэнах. У першым раздзеле ведамасці № 10 “Рух матэрыяльных каштоўнасцей у грашовым выражэнні” адлюстроўваецца рух матэрыялаў у разрэзе агульназавадскіх спіжарняў без разбіўкі па сінтэтычных Kontak або групах матэрыялаў па ўліковых цэнах. На падставе паказчыкаў гэтага раздзелу ажыццяўляецца ўвязка аналітычнага ўліку матэрыялаў у спіжарні з сінтэтычным улікам у рахаўніцтве. У другім раздзеле ведамасці № 10 “Паступленні на агульназавадскія спіжарні і рэшта па прадпрыемству на пачатак месяца – па сінтэтычных Kontak і патрэбных уліковых групах” здзяйснююцца запісы аб паступленні матэрыялаў па ўліковых цэнах у разрэзе суадпаведных Kontak на падставе накапляльных ведамасцей або першасных дакументаў. Пасля падрахунку паступіўшых матэрыялаў па ўліковых цэнах асобным радком указваецца фактычны сабекошт паступіўшых матэрыялаў.

(А. Шаўлюкоў)

НАВУКОВЫ ТЭКСТ: СТРУКТУРА І МОЎНАЕ АФАРМЛЕННЕ

140. Прачытайце тэкст. Назавіце ў ім прыметы навуковага тэксту. Якім спосабам тут выкладзена інфармацыя (апісанне, апавяданне, разважанне, доказ)? Абгрунтуйце свой адказ.

Балансавы метады

Змест балансавага метаду планавання фінансавых паказчыкаў заключаецца ў тым, што шляхам складання балансу дасягаецца ўвязка

існуючых у наяўнасці фінансавых рэсурсаў і фактычнай неабходнасці ў іх.

Балансавая ўвязка па грашовых фондах мае выгляд:

$$An + П = B + Ak,$$

дзе An – астача сродкаў грашовага фонду на пачатак планавага перыяду, р;

$П$ – паступленне грошай у фонд, р.;

B – выдаткаванне сродкаў з грашовага фонду, р.;

Ak – астача сродкаў грашовага фонду на канец планавага перыяду, р.

Склаўшы планавы каштарыс выдаткавання грашовага фонду і ўстанавіўшы рэзерв (астачу) гэтага фонду на канец планавага перыяду, які неабходны для пакрыцця непрадбачанага павелічэння затрат, можна вызначыць планавую велічыню паступлення грошай у гэты фонд:

$$П = B + Ak - An.$$

(А. Балабанаў, І. Балабанаў)

141. Перакладзіце тэксты на беларускую мову. Параўнайце іх, паколькі першы з’яўляецца ўрыўкам з артыкула, змешчанага ў часопісе, а другі – з даклада, агучанага на навуковай канферэнцыі. Ахарактарызуйце кампазіцыйна-структурную арганізацыю гэтых тэкстаў паводле характару зместу (тэма, падтэма) і спосабаў выкладання інфармацыі. Якія сінтаксічныя асаблівасці навуковага стылю назіраюцца ў тэкстах?

І. В современных условиях повышается самостоятельность предприятий в принятии и реализации управленческих решений, их экономическая и юридическая ответственность за результаты хозяйственной деятельности. Объективно возрастает значение финансовой устойчивости хозяйствующих субъектов. Все это повышает роль и значимость финансового анализа в оценке их финансово-коммерческой и другой деятельности и, прежде всего, в наличии, размещении и использовании капитала. Результаты такого анализа необходимы собственникам, кредиторам, инвесторам, поставщикам, налоговым службам, менеджерам и руководителям предприятий. Ключевой целью анализа финансовой устойчивости предприятия является получение определенного числа основных параметров, дающих объектив-

ную и обоснованную характеристику финансовых ресурсов предприятия и их использования.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

II. Взаимоотношения предприятий, организаций и граждан, хозяйствующих субъектов и государства, связанные с формированием государственных финансов, отражают экономическое содержание налогов. С одной стороны, сумма налоговых поступлений должна обеспечивать наполнение государственной казны, а с другой, величина налоговой нагрузки на плательщиков не должна лишать их стимулов к дальнейшему развитию. Таким образом, важнейшей задачей функционирования налоговой системы любой страны мира всегда являлось определение оптимального уровня налогового бремени, позволяющего сочетать интересы государства и интересы хозяйствующего субъекта.

Для решения проблемы выравнивания налогового бремени государство может воспользоваться двумя путями. Во-первых, в момент формирования бюджета уровень налоговых платежей необходимо дифференцировать не только по видам налогов, но и с учетом отраслевого их наполнения, ориентируясь при этом на показатели, характеризующие уровень налоговой нагрузки. Во-вторых, целесообразно расширить налогооблагаемую базу за счет уменьшения количества предоставляемых льгот с соответствующим снижением налоговых ставок.

История показывает, что введение новых налогов или изменение порядка уплаты действующих немедленно вызывает ответную реакцию налогоплательщиков, направленную на снижение налогового бремени. Это стремление имеет под собой объективную основу: чем меньше сумма налогов, тем больше остающийся в собственном распоряжении объем финансовых средств; чем позже налоги уплачены в казну, тем дольше деньги остаются в обороте и приносят доход. Таким образом, снижение налоговой нагрузки оказывает прямое влияние на увеличение чистой прибыли и финансовых ресурсов налогоплательщика. Поэтому каждым предприятием должны активно использоваться законные возможности минимизации налоговых платежей с тем, чтобы обеспечить увеличение размера операционной прибыли, а соответственно и финансовых ресурсов для увеличения темпов развития своей операционной деятельности.

(Е. Чернюк)

142. Параўнайце два тэксты. Якія часціны мовы пераважаюць у кожным з іх? Што можна сказаць пра ўжыванне дзеяслова?

І. **Гуртавы і аптовы (гандаль), гуртавік і аптавік.** Слоўнікі 20-х гадоў з значэннем “аптовы” падавалі слова *гуртавы*: “*Гуртавы – оптовый, обций*” (БРС-26. С. 85); “*Оптовый – агульны, агульніцкі; гуртовы. Агульніцкая крама, у якой прадаюць тавары не ў раздроб, а агулам, гуртам*” (ПРК(Б)С. С. 416). “*Опт. м. прадажа агулам: гурт, гуртам*” (Тамсама).

З значэннем “група якіх-небудзь аднародных прадметаў” слова *гурт* занатаваў і “Тлумачальны слоўнік беларускай мовы” (Т. 2. Мінск, 1978. С. 96). Слова *гурт* мае шмат аднакаранёвых лексемаў: *гуртаванне, гуртавацца, гуртаваць, гуртавы, гуртаўшчык*. Усё гэта робіць яго зразумелым і звычайным і ў спецыялізаваным выкарыстанні (чаго не скажаш пра слова *оптам* і *аптовы*). З гэтае прычыны *гуртавы* і *гуртавік* набываюць актыўнасць у сучасным нацыянальным друку. “*Было размежаванне між гандлярамі краёвымі і заможнымі гуртавікамі*” (Язэп Найдзюк, Іван Касяк. Беларусь учора і сёння. Мінск, 1993. С. 26).

(П. Сцяцко)

ІІ. **Аптовы гандаль** – продаж тавараў народнага спажывання прадпрыемствам і арганізацыям аптовага і рознічнага гандлю з мэтай наступнай іх рэалізацыі насельніцтву, а таксама для прамысловай перапрацоўкі і экспарту. Аптовы гандаль з’яўляецца пасрэднакам паміж вытворцамі і спажыўцамі тавараў.

(Тлумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў)

143. Прачытайце тэкст. Звярніце ўвагу на ўжыванне формаў дзеяслова. Якія з іх пераважаюць? Якую ролю выконвае ў тэксце займеннік “мы”? Назавіце яшчэ выпадкі, пры якіх ён можа выкарыстоўвацца ў навуковых тэкстах.

Адны дакументы (стандартныя, тыпавыя) маюць сталую, абавязковую форму, другія (агульныя) дапускаюць пэўную варыянтнасць. Даючы апісанне асноўных справавых папер і часам прыводзячы іх тэкст, мы ставім мэту выкласці найважнейшыя патрабаванні да іх зместу і формы, падаць моўна-стылёвыя сродкі, што ўжываюцца ў розных відах дакументаў. Гэта павінна дапамагчы работнікам канцылярый, бухгалтэрыяў, устаноў гандлю, прадпрымальнікам весці працу на беларускай мове.

Спынімся больш падрабязна на некаторых рэквізітах, з іншымі пазнаёмімся пры разглядзе асобных дакументаў.

(А. Каўрус)

144. Прачытайце тэкст. Выпішыце з яго дзеясловы, дзеепрыметнікі і аддзяслоўныя назоўнікі. Адзначце суфіксы. Якія афіксы самыя прадуктыўныя?

Улік камерцыйных выдаткаў, мытных пошлін і збораў, звязаных з бартэрнымі аперацыямі, ажыццяўляецца па агульна прынятай метадыцы. Па экспартнай частцы кантракта такога роду выдаткі ўлічваецца на канце 43 “Камерцыйныя выдаткі”. Мытныя пошліны і зборы, выдаткі па дастаўцы імпортных матэрыяльных каштоўнасцей уключаюцца ў сабекошт закупленых матэрыялаў. Калі імпортныя матэрыялы закуплены на ўмовах “вартасць, страхаванне і фрахт” (СІФ), “вартасць і фрахт” (КАФ), “франка-беларуская пагранічная станцыя” (ФРГ), то ўсе выдаткі да порта прызначэння або беларускай пагранічнай станцыі ўключаюцца ў фактычную вартасць імпортнай прадукцыі і не падлягаюць адасобленаму ўліку. Матэрыяльныя каштоўнасці, якія паступаюць па імпарту, афармляюцца таварна-транспартнымі накладнымі міжнароднай формы пры аўтамабільных перавозках, да якіх дадаецца рахунак-фактура замежнай фірмы, сертыфікаты паходжання тавараў, сертыфікаты якасці, ветэрынарныя і іншыя абумоўленыя кантрактам дакументы. Пры чыгуначных перавозках транспартным дакументам з’яўляецца дублікат чыгуначнай накладной міжнароднай формы.

(А. Шаўлюкоў)

145. З папярэдняга тэксту прааналізуйце сказы ў адпаведнасці з іх тыпам. Якія сказы пераважаюць? Якую ролю выконваюць у тэксце аднародныя члены сказа?

146. Прачытайце тэкст. Якімі часцінамі мовы выражаны ў тэксце выказнікі і аднародныя члены сказа? Складзіце невялікі навуковы тэкст (5–7 сказаў) з выкарыстаннем састаўнога іменнага выказніка.

ПРЫБЫТАК, абгульняльны паказчык фінансавых вынікаў гаспадарчай дзейнасці; вызначаецца як розніца паміж выручкай ад гаспадарчай дзейнасці і сумай затрат на гэту дзейнасць. *Прыбытак балансавы* – агульная сума прыбытку за пэўны перыяд, які адлюстроўваецца ў бухгалтарскім балансе. У балансавы прыбытак уключаецца прыбытак ад рэалізацыі рознага роду прадукцыі, работ, паслуг і пазарэалізацыйных аперацый (розніца паміж штрафамі, пе-

нямі, няўстойкамі, атрыманымі і заплачанымі, арэндная плата ад здадзенай у арэнду маёмасці і інш.). *Прыбытак чысты* – частка балансавага прыбытку, які застаецца ў распараджэнні прадпрыемства (фірмы) пасля выплаты падаткаў, рэнтавых і іншых плацяжоў у бюджэт.
(Чалавек і грамадства. Энцыкл. даведнік)

147. Прачытайце тэкст. Выпішыце з яго тэрміны-словы і тэрміны-словазлучэнні. Вызначце, якімі часцінамі мовы выражаны тэрміны-словы і якія віды сувязі паміж словамі ў тэрмінах-словазлучэннях. Зрабіце вывады.

Запісы ў журнал-ордэр робяцца пасля паступлення рахункаў-фактур, таварна-транспартных накладных і іншых дакументаў, якімі аформлена паступленне матэрыялаў. Падрахункі падлічваюцца па кожнаму пастаўшчыку, старонцы і ўвогуле па журналу-ордэру. Вартасць матэрыялаў, паступіўшых без рахункаў пастаўшчыкоў для аплаты, запісваецца ў журнал-ордэр агульным парадкам па рахунковых цэнах, якія часова прымаюцца за фактычныя. Пры гэтым замест нумара плацёжнага дакумента ставіцца літара “Н”, што азначае неадфактураваную пастаўку. Пасля паступлення плацёжных дакументаў запісаную суму па ўмоўнай ацэнцы скасоўваюць і ў адпаведнасці з паступіўшымі дакументамі робяць новы запіс. У выпадку, калі плацёжныя дакументы пастаўшчыкоў аплачаны, а матэрыялы не атрыманы, запісы ў журнал-ордэр робяць асобна па кожнаму дакументу аплаты і акцэпту рахунка толькі ў слупку “Сумы акцэпта па рахунках або сумы за неадфактураванымі пастаўкамі”. Пры паступленні матэрыялаў на працягу бягучага месяца іх запрыбытکوўваюць па тых жа радках, па якіх зроблена адзнака аб аплаце. У выпадку, калі матэрыялы не паступяць да канца месяца, іх вартасць будзе паказана ў слупку “За непрыбыўшы груз”.

(А. Шаўлюкоў)

148. Прачытайце тэкст. Ахарактарызуйце сказы па мэце выказвання. Якую спецыфіку мае пыталны сказ? З якой мэтай аўтар выкарыстоўвае ў тэксце пабочныя словы?

Удасканальваць афармленне, мову, стыль дакумента, у прыватнасці пазбягаць моўных лішнотаў, трэба найперш дзеля павышэння яго эфектыўнасці, па-другое, дзеля эканоміі матэрыяльных сродкаў. Цікавае меркаванне доктара эканамічных навук В. Цярэшчанкі: “Пра што папярэдджаюць работніка, калі, напрыклад, прапануюць: “ста-

ранна праверыць”, “глыбока прааналізаваць”, “уважліва азнаёміцца”? Цяжка сказаць. Усе гэтыя “старанна”, “глыбока”, “уважліва” бескарысныя і ніколі не змусяць да большай “стараннасці” або “ўважлівасці”. Калі б мы патрапілі вызваліць плошчу, якую займае такое слоўнае шалупінне ў мільярдах дакументаў, дык, напэўна, збераглі б колькасць паперы, якой хапіла б для выдання вялікім тыражом поўнага збору твораў многіх нашых класікаў” (Літ. газета. 10.04.1985).

(А. Каўрус)

149. Спішыце тэкст, пастаўце і растлумачце знакі прыпынку. Які з тыпаў складаных сказаў пераважае ў тэксце?

Спосаб дадатковай праводкі выкарыстоўваецца ў тым выпадку калі бухгалтарскі запіс зроблены правільна датычна карэспандэнцыі контаў аднак на меншую суму і такога тыпу памылка паўторана некалькі разоў у рэгістрах сінтэтычнага і аналітычнага ўліку што робіць немэтазгодным або немагчымым выпраўленне карэктурным спосабам. Указаны спосаб выкарыстоўваецца і ў тым выпадку калі памылка выяўлена ў бухгалтарскім рэгістры пасля падліку падрахункаў. Для выпраўлення памылкі спачатку складаецца дакумент бухгалтарскага афармлення ў выглядзе даведкі дзе робіцца дадатковы бухгалтарскі запіс на рознасць паміж патрэбнай сумай і фактычна праведзенай па бухгалтарскіх контах. Пры выкарыстанні журнальна-ордэрнай формы ўліку на падставе даведкі ў журнале-ордэры робіцца дадатковы запіс. У выпадку калі памылка выяўлена пасля падліку ў ім падрахункаў але раней чым былі зроблены запісы ў галоўную кнігу ён робіцца пасля падрахункаў у прадугледжаных для гэтага радках або слупках.

На прадпрыемствах спажывецкай кааперацыі дзе выкарыстоўваецца кніжна-журнальная форма рахункаводства на падставе бухгалтарскай даведкі робяцца патрэбныя запісы ў адпаведным журнале або адразу складаецца дадатковы мемарыяльны ордэр які затым адлюстроўваецца ў галоўнай кнізе. Калі памылка за мінулы месяц выяўлена раней чым быў складзены мемарыяльны ордэр па гэтаму журналу і зроблены запіс у галоўную кнігу памылковы запіс закрэсліваецца а правільны робіцца над закрэсленым і адначасова даецца агаворка за подпісам галоўнага бухгалтара. Калі памылка за справаздачны месяц выяўлена пасля складання мемарыяльнага ордэра па гэтаму журналу папраўка павінна рабіцца на свабодных радках і ў адпаведных графах журнала на падставе дадаткова складзенага мемарыяльнага ордэра.

(А. Шаўлюкоў)

150. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Ці можна гэты тэкст аднесці да навуковага стылю? Аргументуйце свой адказ. Складзіце два тэксты візітных картак сваіх бацькоў.

ВИЗИТНАЯ КАРТОЧКА

Используя визитную карточку, Вы можете значительно расширить свои деловые контакты, но для начала научитесь делать три вещи: правильно составлять визитную карточку, вовремя ее подавать и учитывать правила этикета.

В пяти строчках и двадцати словах уместите всю информацию о себе: имя, фамилию, адрес, номер телефона и факса, название фирмы и должность. Некоторые добавляют адрес своей электронной почты.

Стандартный шаблон карточки – 5×9 см. Ее внешний вид может быть любым – строгие требования к оформлению соблюдают только дипломаты.

Мало иметь корректно составленную визитку, нужно еще правильно ею пользоваться, не нарушая правил, которых придерживаются во всем мире. Соблюдение этикета – это ступенька к вашему совершенству.

Передача карточки – как рукопожатие, поэтому женщина передает ее первой.

Женщина не должна оставлять визитку в доме холостого мужчины.

Если Вы посылаете свою визитку, напишите на ней несколько строк, чтобы никто не мог впоследствии использовать ее в своих целях.

Подпись на визитных карточках никогда не ставят.

Карточка, которую Вы передаете из рук в руки, не может быть сложенной, мятой или разорванной.

(Семейный календарь)

ЖАНРЫ НАВУКОВАЙ ЛІТАРАТУРЫ

151. Спішыце тэксты (можна па варыянтах). Дайце характарыстыку простым сказам (адна- ці двухсастаўныя, развітыя ці неразвітыя, поўныя ці няпоўныя, ускладненыя ці няўскладненыя). Як у гэтых тэкстах адлюстраваны прынцыпы кампрэсіі інфармацыі? Якія тыпы складаных сказаў аўтар трансфармаваў у простыя? Падмацуйце свой адказ некаторымі прыкладамі з практыкавання, вусна перабудаваўшы сказы з простых у складаныя.

I. Бухгалтарская праводка. Афармленне карэспандэнцыі рахункаў. Пры гэтым паказваюцца дэбетаваны і крэдытаваны рахункі і сума падлеглай рэгістрацыі гаспадарчай аперацыі. Бухгалтарскія праводкі часам называюць рахунковымі формуламі, а таксама канціроўкамі. Складаюць бухгалтарскія праводкі на падставе апраўдальных дакументаў. Яны бываюць простыя і складаныя. Пры ўсякай праводцы сума, запісаная па дэбеце аднаго рахунку, павінна раўняцца суме, запісанай па крэдыце другога рахунку. У бухгалтарскай праводцы знаходзіць адлюстраванне падвойны запіс. Спосабы складання бухгалтарскай праводкі залежаць ад выкарыстанай формы бухгалтарскага ўліку.

II. Кантракт. Дагавор, пагадненне з узаемнымі абавязальствамі для дагаворных бакоў. Кантракт ф'ючарсны (біржавы). Дагавор на пастаўку тавару ў будучым. Пры гэтым уніфікаваны практычна ўсе ўмовы: якасць, колькасць, умовы пастаўкі, плацяжы, упакоўка, парадок разгляду спрэчак і г. д. Бакі-удзельнікі пагаднення толькі дамаўляюцца пра цану і тэрмін пастаўкі.

III. Сабекошт. Грашовое выражэнне сукупных затрат прадпрыемства на выраб і рэалізацыю прадукцыі. Адрозніваюць вытворчы і камерцыйны сабекошт. Вытворчы складаецца з цэхавага сабекошту і агульназаводскіх выдаткаў. Камерцыйны (поўны) сабекошт, апрача вытворчага сабекошту, уключае ў сябе затраты, звязаныя з рэалізацыяй прадукцыі і набыццём неабходнай сыравіны, матэрыялаў і інш.

(А. Каўрус)

152. Прачытайце тэксты трох анатацый. Прааналізуйце іх будову і назавіце пытанні, на якія даюцца адказы ў структурных частках. Якія лексіка-граматычныя асаблівасці адрозніваюць тэксты жанру анатацыі і чаму? Адказ падмацуйце прыкладамі з практыкавання.

I. Энцыклапедыя ўключае звесткі пра гісторыю беларускай мовы, яе пісьмовыя і друкаваныя помнікі, яе структуру, граматычны лад, сучасны стан, айчынных і замежных даследчыкаў беларускай мовы.

Выданне прызначана для самых шырокіх колаў насельніцтва рэспублікі, найбольш для школьнай і студэнцкай моладзі, а таксама для ўсіх, хто цікавіцца мовай нашага народа.

(Беларуская мова. Энцыклапедыя)

II. Кніга знаёміць з паняццем дакумента і яго асноўнымі элементамі. Яна змяшчае таксама кароткае апісанне і прыкладныя тэксты тых дакументаў, што выкарыстоўваюцца ў справаходстве, бухгалтэрыі, у сферы рыначнай эканомікі. Руска-беларускі слоўнік дапаможа перайсці да вядзення дакументацыі на беларускай мове.

Адрасуецца справаводу і бухгалтару, прадпрымальніку і работніку гандлю, студэнту і выкладчыку, журналісту і выдаўцу.

(А. Каўрус)

III. У сціслай форме раскрываецца сутнасць адзіных і спецыфічных паняццяў, якія выкарыстоўваюцца ў практыцы гандлёвай справы. Значнае месца адведзена эканамічным тэрмінам, звязаным з пераходам да рынкавай эканомікі. Слоўнік таксама змяшчае некаторыя агульнаэканамічныя тэрміны.

Адрасуецца работнікам гандлю і лёгкай прамысловасці, навучэнцам ПТВ і тэхнікумаў, майстрам вытворчага навучання сістэмы гандлю.

(Глумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў)

153. Перакладзіце на беларускую мову тэзісы IV Міжнароднай навукова-метадычнай канферэнцыі “Эканоміка і права пераходнага перыяду” (Гродна, 2000). Назавіце агульнае і адметнае ў структуры і мове прыведзеных тэзісаў. Чым адрозніваюцца тэзісы ад навуковага артыкула?

К ВОПРОСУ О ПЕРИОДИЗАЦИИ БУМАЖНО-ДЕНЕЖНОГО ОБРАЩЕНИЯ В БЕЛАРУСИ

*А. Н. Баюра, доцент, канд. экон. наук
Брестский политехнический институт, г. Брест,
Республика Беларусь*

Денежное обращение на белорусских землях прошло различные этапы и формы своего существования. Самым продолжительным было монетно-денежное хозяйство, в течение которого товарно-денежные отношения осуществлялись с помощью монетной формы денег. История бумажно-денежного обращения на белорусских землях еще недостаточно изучена и поэтому представляет собой значительный интерес. По мнению автора, можно выделить следующие этапы бумажно-денежного обращения в Беларуси.

I. Появление бумажных денег на белорусских землях связано с событиями разделов Речи Посполитой. Первые бумажные деньги в виде рос-

сийских ассигнаций образца 1769–1785 гг. попали на восточнобелорусские земли, вошедшие в состав России по первому разделу Речи Посполитой в 1772 г., но имевшие здесь крайне незначительное хождение.

II. Вторым этапом можно считать депозитные и кредитные билеты эпохи серебряного монометаллизма в Российской империи, выпущенные в 20-80 гг. XIX в. Неоднократные попытки стабилизировать финансы страны после отмены крепостного права окончились провалом.

III. В качестве третьего этапа справедливо выделить бумажно-денежное обращение периода золотого монометаллизма. Однако начавшаяся в 1914 г. война разрушила систему золотомонетного стандарта в мировом масштабе.

IV. Четвертый период, связанный с первой мировой и гражданской войнами на белорусских землях, характеризуется в целом упадком денежного хозяйства и появлением различных денежных суррогатов, военных денег, попытками вообще отказаться от них.

V. В пятый период, хронологически обозначенный как 1921–1991 гг., можно отметить три категории бумажных денег: во-первых, это советские рубли, ходившие на территории БССР, во-вторых, польские марки и злотые, ходившие в Западной Беларуси в 1921–1939 гг., в-третьих, немецкие рейхмарки и фашистские оккупационные деньги времен второй мировой войны.

VI. И последний, шестой период – это время существования независимой Республики Беларусь, где в обращении сначала были советские, затем российские рубли и, наконец, расчетные билеты национального банка.

Возможно данная периодизация кому-то покажется спорной, автор готов выслушать любые аргументы.

ТЕХНИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ БУХГАЛТЕРСКОГО БАЛАНСА

*В. Н. Василевский, О. В. Ерушина,
А. В. Кравченко, канд. тех. наук, доцент
Новосибирский государственный технический
университет, г. Новосибирск, Россия*

В теории и практике экономического анализа в последнее время получили развитие такие методы, как фундаментальный и техниче-

ский анализ ценных бумаг. При всем различии указанных методов у них имеется общая основа, а именно, они основаны на методах обработки статистики. В то же время большой объем статистических данных, достаточно полно характеризующих развитие конкретного предприятия, имеется в бухгалтерских балансах. Однако, как правило, анализ данных бухгалтерского баланса осуществляется стандартными методами, дополненными расчетами различных финансовых коэффициентов. К сожалению, ситуация в промышленности России на сегодняшний день такова, что, используя финансовые коэффициенты, практически почти любое предприятие можно заранее объявлять банкротом.

Предлагаемая методика технического анализа бухгалтерского баланса основана на статистическом подходе и состоит в следующем.

На первом этапе по каждому разделу бухгалтерского баланса осуществляется выбор наиболее “важных”, со статистической точки зрения, показателей.

Второй этап заключается в определении состава и структуры показателей для технического анализа бухгалтерского баланса.

В ходе третьего этапа предполагается разработка моделей взаимосвязи показателей бухгалтерского баланса.

Четвертый этап заключается в расчете по моделям и анализе результатов.

В настоящее время по предлагаемой методике ведется отработка моделей взаимосвязи показателей бухгалтерского баланса.

Для оценки взаимосвязей показателей был использован метод с использованием регрессионного анализа. При применении регрессии становится более ясным воздействие отдельных факторов на результат. Кроме того, регрессии создают базу для расчетного экспериментирования с целью получения ответов на вопросы типа “Что будет, если?”. Задача оценивания параметров решается с помощью того или иного статистического метода обработки данных наблюдений.

154. Азнаёмцесь з рэзюмэ да кандыдацкай дысертацыі. Назавіце асаблівасці гэтага жанру навуковай літаратуры. Складзіце рэзюмэ да сваёй курсавой работы.

РЭЗЮМЭ

Малько Ганна Іванаўна

Руска-беларуская інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Рэспублікі Беларусь (лексічны і граматычны ўзроўні)

Ключавыя словы: моўныя кантакты, блізкароднаснае двухмоўе, субардынатыўнае двухмоўе, моўная сістэма, моўная кампетэнцыя, моўная норма, інтэрферэнцыя, пісьмовая мова, лексічная інтэрферэма, марфалагічная інтэрферэма, сінтаксічная інтэрферэма, словаўтваральная інтэрферэма.

Аб’ект даследавання – беларускамоўныя публіцыстычныя, літаратурна-крытычныя і навуковыя тэксты, апублікаваныя ў газетах і часопісах Беларусі ў 90-я гады.

Прадмет даследавання – інтэрферэнцыйныя з’явы (лексічныя і граматычныя), абумоўленыя ўплывам рускай мовы.

Мэта даследавання – вывучэнне і апісанне ўплыву рускай мовы на беларускае пісьмовае маўленне ў публіцыстычных тэкстах перыядычнага друку Беларусі 90-х гг. XX ст. і параўнанне інтэнсіўнасці руска-беларускай інтэрферэнцыі на лексічным і граматычным узроўнях у пачатку і канцы дадзенага перыяду.

Метады даследавання – параўнальна-супастаўляльны, апісальны і статыстычны.

Навуковая навізна даследавання заключаецца ў тым, што ўпершыню ў рамках адной работы сабраны, сістэматызаваны і прааналізаваны багаты фактычны моўны матэрыял з перыядычных беларускіх выданняў 90-х гг. XX ст. з пункту гледжання наяўнасці ў ім інтэрферэнцыйных памылак. Устаноўлена, што руска-беларуская інтэрферэнцыя ў пісьмовых тэкстах бытуе ў выглядзе лексічных, фразеалагічных, марфалагічных, сінтаксічных і словаўтваральных інтэрферэм. У працы выяўлены асноўныя прычыны інтэрферэнцыі і паказаны яе маштабы.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў заключаецца ў тым, што праблема руска-беларускай інтэрферэнцыі непасрэдна звязана з пытаннямі нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы, барацьбы за павышэнне культуры вуснага і пісьмовага маўлення. Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны пры правядзенні практычных і семінарскіх заняткаў па беларускай мове, спецкурсаў па культуры беларускага маўлення, пры стварэнні арталагічных слоўнікаў і даведнікаў.

155. Перакладзіце на беларускую мову агульныя рэкамендацыі па змесце і афармленні рэферата, складзеныя выкладчыкамі кафедры тэорыі і гісторыі кааперацыі Беларускага гандлева-эканамічнага ўніверсітэта спажывецкай кааперацыі для студэнтаў дзённай і завочнай формаў навучання. Падрыхтуйце рэферат на зададзеную выкладчыкам тэму.

Реферат состоит из титульного листа, оглавления, введения, основной части, заключения и списка использованных источников.

Обычно реферат помещается в папку-скоросшиватель. В папке с картонными обложками должно быть два одинаковых титульных листа, один из которых наклеивается на папку, а второй подшивается в нее. В папках с прозрачной пластиковой лицевой обложкой оформляется один титульный лист, который подшивается в папку.

Оглавление характеризует структуру реферата с указанием страниц, с которых начинается текст всех его частей.

Во введении (1,5–2 страницы) раскрывается значение избранной темы, ее актуальность, задачи данной работы. Далее дается общая характеристика источников. В конце введения перечисляются все структурные части реферата, а также указывается общий объем реферата.

Основная часть непосредственно раскрывает тему реферата. При необходимости основную часть реферата делят на 2–3 раздела, которые отражаются и в оглавлении.

В заключении реферата (2–3 страницы) формулируются конкретные выводы, вытекающие из содержания его основной части.

Список использованных источников содержит (в алфавитном порядке) перечень источников, использованных при написании реферата. Названия источников в списке оформляются в соответствии с установленными правилами. На все включенные в список источники обязательно должны быть ссылки в тексте основной части реферата. Ссылки оформляются в квадратных скобках после приведения в тексте реферата цитат или цифровых и других важных сведений из использованных источников. Например, [2, с. 35].

При написании реферата необходимо использовать и включать в список литературы не менее трех источников. При этом из всего перечня рекомендуемой по теме реферата литературы выбираются те источники, которые в наибольшей степени соответствуют данной теме, а также новые источники.

Реферат может иметь и приложения, которые помещают после списка использованных источников. В приложения могут выноситься цифровые и табличные материалы, копии разных документов, рисунки и т. д. В тексте основной части реферата должны быть ссылки на эти приложения.

Реферат пишется на стандартной белой бумаге формата А4 чернилами (стержнем) синего или черного цвета или набирается на компьютере (пишущей машинке). При этом представление не первых экземпляров (копий) текста реферата не допускается.

Текст реферата излагается грамотным, лаконичным языком, разборчивым почерком или шрифтом, без сокращений (кроме общепринятых). При этом не допускается дословное переписывание источников.

Общий объем реферата – 15–20 страниц. Размеры полей на страницах должны быть следующие: левое – 3 см, правое – 1 см, верхнее и нижнее – по 2 см. Количество строк на страницах – 30–35.

Страницы нумеруются в правом верхнем углу, начиная со второй. Изложение текста всех структурных частей реферата начинается с новой страницы и с их заглавия.

156. Напішыце кароткую рэцэнзію на новую навуковую (метадычную) працу па сваёй спецыяльнасці. У рэцэнзіі выкарыстайце некалькі цытат з гэтай работы, уключаючы іх у свой тэкст рознымі спосабамі (як цэлыя сказы і часткі сказаў, з указаннем аўтара і без такога ўказання).

АСАБЛІВАСЦІ АФІЦЫЙНА-СПРАВАВОГА СТЫЛЮ

157. Размяркуйце прыведзеныя словы і выразы па групам: 1) стылістычна нейтральныя; 2) з яркай прыметай афіцыйна-справавога стылю; 3) неўласцівыя афіцыйна-справавому стылю.

Аднаразовы, аднаразовая дапамога, ануляваць, адзінаццаць, беларускі, белабрысы, выконваць абавязкі, выпіска з загаду, гравейка, гамана, дым, дыскрэдытацыя, дом, ён, зарэгістравацца (дакументальна аформіць шлюб), інвентарызацыя, крык, кумір, контрагент, калгас, кіраўніцтва, камандзіроўка, ліквідаваць, медаль, мешаніна, мець месца, мець на ўвазе, мёд, мост, невук, натарыяльны, непрацаздольны, ніжэйпадпісаны, паведамленне, патрабаванне, працоўны дагавор,

прынцып, прыняць меры, прыняць да ведама, разява, рэчка, станцыя, старшыня, страхавы поліс, танк, трымаць камень за пазухай, трымаць у руках, уздзеянне, халтура, хлеб, хлопец, цыркуляр, чароўны, часовы.

158. Замяніце словы і выразы афіцыйна-справавога стылю між-стылёвымі.

Мець месца, праявіць цікавасць, недавыкананне плана, давесці да ведама, ажыццяўляць кіраўніцтва, мерапрыемства, працаўладкаванне, займаць жылплошчу, прыняць пад увагу, аказаць уплыў, ахапіць усімі формамі выхавання, ажыццявіць на практыцы, распачаць вытворчасць, выключыць магчымасць, мабілізаваць сілы, асвятліць пытанне, мець на мэце, рабіць захады, аказаць садзейнасць, прыцягнуць да адказнасці.

159. Замяніце прыведзеныя сказы сінтаксічнымі канструкцыямі размоўна-гутарковага характару, робячы і неабходныя лексічныя замены.

1. Дырэкцыя лічыць патрэбным падтрымаць Пракаповіч у яе імкненні павысіць прафесійную кваліфікацыю. 2. У сувязі са зменай раскладу заняткаў наведванне музея пераносіцца на аўторак. 3. Пры свечасовым забеспячэнні запаснымі часткамі завод можа павялічыць выпуск трактараў без рэарганізацыі вытворчасці. 4. Аптымальныя вынікі дасягаюцца раўнамерным размеркаваннем насення па паверхні поля з адначасовым загортваннем яго ў глебу. 5. Узровень паспяховасці за II квартал пераканаўча дэманструе дзейнасць ужывання новых тэхналагічных прыёмаў. 6. У мэтах прадухілення псавання харчовых прадуктаў мікраарганізмамі прадугледжана апрацоўка іх кансервантамі.

160. Прачытайце ўрывак з артыкула Б. Плотнікава “Кароткая гісторыя беларускай мовы і мовазнаўства” пра некаторыя лексіка-граматычныя асаблівасці тэкстаў афіцыйна-справавога стылю. Запішыце свае прыклады, аналагічныя прыведзеным у артыкуле. Якія яшчэ моўныя асаблівасці афіцыйна-справавога стылю Вы ведаеце?

Афіцыйна-справавыя паперы складаюцца па пэўных стандартызаваных узорах, часцей за ўсё запазычаных з рускай справавой мовы, але запоўненых пераважна беларускай спецыяльнай лексікай або інтэрнацыянальнай у беларускім фанетыка-графічным і граматычным афармленні (напрыклад, *службовая асоба, выдаткі, паштоўка,*

*аб'ява, рахунак, дэпанент, інвентар і г. д.). Назіраецца тэндэнцыя замяняць дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі са стараславянскімі суфіксамі -уц-, (-юц-), -ац-, (-яц-), -ем-, -им-, вельмі ўжывальнымі ў сучаснай рускай мове, на словы без гэтых фармантаў (параўн.: рускі тэрмін *обработывающая промышленность* і беларускі адпаведнік *апрацоўчая прамысловасць, регулируюцьце стат'і і рэгулявальныя артыкулы, предполагаемая прибыль і дапушчальны прыбытак, обтягивающий і абцяжны і г. д.).**

(“Роднае слова”)

161. Прачытайце тэкст афіцыйна-справавога стылю. Вызначце спецыфіку яго будовы. Знайдзіце і прааналізуйце ўстойлівыя звароты, тэматычна абумоўленую тэрміналогію і дзеяслоўныя формы, выкарыстаныя ў тэксце.

АБ УДАКЛАДНЕННІ І ЧАСТКОВЫХ ЗМЕНАХ
ІСНУЮЧАГА БЕЛАРУСКАГА ПРАВАПІСУ

ПАСТАНОВА САВЕТА МІНІСТРАЎ БССР
АД 11 МАЯ 1957 ГОДА

Існуючы беларускі правапіс у сваёй аснове правільна адлюстроўвае асаблівасці і заканамернасці беларускай мовы. Яго засвоілі шырокія колы грамадскасці, замацавалі шматлікія выданні кніг і школьных дапаможнікаў. Таму якіх-небудзь грунтоўных падстаў для карэнных рэформ беларускага правапісу няма. Аднак асобныя правілы арфаграфіі з'яўляюцца недасканалымі і таму не могуць служыць цвёрдым крытэрыем для адзінага і паслядоўнага напісання. У сувязі з гэтым узнік арфаграфічны разнабой у друку, з'явілася дваякае напісанне ў пісьмовай практыцы і школьных падручніках. Усё гэта адмоўна адбіваецца на авалоданні роднай мовы ў школе, не садзейнічае павышэнню культуры пісьма.

У мэтах паляпшэння існуючага беларускага правапісу і ў частковую змену пастановы СНК БССР ад 26 жніўня 1933 года № 1312 (3.3. БССР 1933 г. № 33, арт. 230; № 51, арт. 335) Савет Міністраў Беларускай ССР пастанаўляе:

1. Зацвердзіць “Праект удакладненняў і частковых змен беларускага правапісу”, падрыхтаваны Інстытутам мовазнаўства імя Якуба Коласа Акадэміі навук БССР (дадаецца).

2. Даручыць Акадэміі навук БССР скласці да 1 верасня 1957 года поўны звод правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі, у якім прадугледзіць больш дробныя неабходныя ўдакладненні асобных правіл правапісу.

3. Увесці ў дзеянне новы звод правіл беларускага правапісу з 1 студзеня 1958 года.

4. У школах і вышэйшых навучальных установах рэспублікі новы звод правіл беларускага правапісу ўвесці з 1 верасня 1958 года.

5. Даручыць Міністэрству асветы БССР распрацаваць адпаведную інструкцыю аб парадку ўвядзення ў школьную практыку новых правіл беларускай арфаграфіі.

Старшыня
Савета Міністраў Беларускай ССР
М. Аўхімовіч

Намеснік кіраўніка спраў
Савета Міністраў Беларускай ССР
М. Жук

г. Мінск

162. Прачытайце ўрывак з афіцыйнага дакумента. Знайдзіце ў ім граматычныя асаблівасці (аддзеяслоўныя назоўнікі, дзеяслоўныя словазлучэнні, складаныя сказы, сказы з пералічэннем і інш.) і ахарактарызуйце іх.

УСЕАГУЛЬНАЯ ДЭКЛАРАЦЫЯ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА

Прэамбула

Прымаючы пад увагу, што прызнанне годнасці, якая ўласціва ўсім членам чалавечай сям'і, і роўных і неад'емных правоў іх з'яўляецца асновай свабоды, справядлівасці і ўсеагульнага міру; і

прымаючы пад увагу, што грэбаванне і пагарда да правоў чалавека прывялі да варварскіх актаў, якія абураюць сумленне чалавецтва, і што стварэнне такога свету, у якім людзі будуць мець свабоду слова і перакананняў і будуць свабодныя ад страху і галечы, абвешчана як высокае імкненне людзей; і

прымаючы пад увагу, што неабходна, каб правы чалавека ахоўваліся ўладай закона з мэтай забеспячэння таго, каб чалавек не быў вымушаны ўжываць, у якасці апошняга сродку, паўстання супроць тыраніі і прыгнечання; і

прымаючы пад увагу, што неабходна садзейнічаць развіццю дружалюбных адносін паміж народамі; і

прымаючы пад увагу, што народы Аб'яднаных Нацый пацвердзілі ў Статуце сваю веру ў асноўныя правы чалавека, у годнасць і каштоўнасць чалавечай асобы і ў раўнапраўе мужчын і жанчын і вырашылі садзейнічаць сацыяльнаму прагрэсу і паляпшэнню ўмоў жыцця пры большай свабодзе; і

прымаючы пад увагу, што дзяржавы-члены абавязаліся садзейнічаць у супрацоўніцтве з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый, усеагульнай павазе і захаванню правоў чалавека і асноўных свабод; і

прымаючы пад увагу, што ўсеагульнае разуменне характару гэтых правоў і свабод мае велізарнае значэнне для поўнага выканання гэтага абавязацельства,

Генеральная Асамблея абвяшчае

гэту Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека ў якасці задачы, да выканання якой павінны імкнуцца ўсе народы і ўсе дзяржавы з тым, каб кожны чалавек і кожны орган грамадства, увесь час маючы на ўвазе гэту Дэкларацыю, імкнуліся шляхам асветы і адукацыі садзейнічаць павазе гэтых правоў і свабод і забеспячэнню, шляхам нацыянальных і міжнародных мерапрыемстваў, усеагульнага і эфектыўнага прызнання і ажыццяўлення іх як сярод дзяржаў-членаў Арганізацыі, так і сярод народаў тэрыторый, што знаходзяцца пад іх юрысдыкцыяй.

163. Падбярэце некалькі ўрыўкаў з афіцыйных дакументаў і знайдзіце ў іх уласцівыя афіцыйна-справавому стылю моўныя асаблівасці.

164. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Па якіх моўных паказчыках яго можна аднесці да афіцыйна-справавога стылю? Назавіце асаблівасці іншых стыляў, якія выкарыстаны ў тэксце.

Нужно ли индивидуальному предпринимателю при продаже товара в пункте продажи по безналичному расчету юридическим лицам уплачивать налог на продажу в розничной торговой сети?

Согласно Положению о порядке исчисления и уплаты налога на продажу в розничной торговой сети, утвержденному решением Гомельского областного Совета депутатов от 04.01.2002 года № 130, объектом налогообложения является выручка от реализации в розничной торговой сети товаров, за исключением социально значимых товаров по перечню, установленному Советом Министров Республики Беларусь.

Инструкцией по учету розничного товарооборота и товарных запасов в торговле, утвержденной приказом Министерства статистики и анализа Республики Беларусь от 05.08.1998 года № 188, установлено, что розничным товарооборотом является продажа продовольственных и непродовольственных товаров населению через специально организованную торговую сеть, рынки, а также непосредственно на предприятиях, в организациях, учреждениях.

В то же время в состав розничного товарооборота торговой сети не включается продажа по безналичному расчету непродовольственных товаров юридическим лицам, их обособленным подразделениям, включая организации социального назначения.

С 1 января 2003 года при определении розничного товарооборота следует руководствоваться Инструкцией по учету розничного товарооборота, товарных запасов в торговле, утвержденной постановле-

нием Министерства статистики и анализа от 02.07.2002 года № 59. Согласно ей, розничным товарооборотом является продажа продовольственных и непродовольственных товаров населению за наличный и безналичный расчет (по банковским пластиковым карточкам, чекам, электронным картам, по перечислению денежных средств со счетов вкладчиков банков, по кредитам банков и т. п.).

Таким образом, при реализации непродовольственных товаров юридическим лицам по безналичному расчету исчисление налога на продажу не производится.

(“Гомельская праўда”)

СТЫЛІСТЫКА АФІЦЫЙНА-СПРАВАВЫХ ПАПЕР

165. Перакажыце ад імя студэнта змест наступнай аб’явы ў лісце да сваіх бацькоў. Запішыце свой варыянт. Паразважайце наконт функцыянальна-стылявой прыналежнасці гэтых тэкстаў.

АБ’ЯВА

Абітурыенты, залічаныя на I курс улікова-фінансавага факультэта, павінны да 3 верасня з’явіцца ў дэканат для атрымання неабходнай дакументацыі. Асобы, якія маюць патрэбу ў атрыманні месца ў інтэрнаце, могуць напісаць на імя дэкана заяву, якая будзе разглядацца на сумесным пасяджэнні дэканата і студэнцкага савета.

165. Напішыце ўспаміны пра сваё дзяцінства і падлеткавыя гады і падрыхтуйце службовую аўтабіяграфію. (Аўтабіяграфія пішацца ад першай асобы, у ёй паведамляюцца афіцыйныя звесткі: год і месца нараджэння, сацыяльнае становішча, адзначаюцца важныя вехі жыцця. У аўтабіяграфіі не трэба раскрываць рысы характару, звычкі, схільнасці, розныя бакі ўласнага асабістага жыцця.) Параўнайце стыль напісаных Вамі сачынення і афіцыйнага дакумента, адзначаючы характэрныя лексіка-граматычныя рысы мастацкага і афіцыйна-справавога стыляў. Якія спосабы выкладання матэрыялу Вы выкарысталі пры напісанні гэтых двух тэкстаў?

167. Прачытайце ўрывак з кнігі А. Каўруса “Дакумент па-беларуску: Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка” (Мінск, 1994), прысвечаны варыянтнаму напісанню слова *заява* ў аднаіменным афіцыйным дакуменце. Які з варыянтаў Вы лічыце больш прымальным для выкарыстання? Абгрунтуйце адказ.

Як пісаць слова *заява* – з вялікай ці з малой літары? І ці трэба пасля слова *заява* ставіць кропку? Традыцыя прызнае і адзін, і другі варыянт. Ёсць меркаванні на карысць кропкі: канец сказа. Аднак пераканальная аргументацыя і на карысць другога варыянта: слова *заява* вынесена ў асобную графу, у сярэдзіну радка, яно ўяўляе сабой назву дакумента, своеасаблівую рубрыку. Рубрыкацыя ж, як вядома, абыходзіцца без знакаў прыпынку. Таму пасля слова *заява* (як і пасля назваў іншых дакументаў) можна і ставіць, і не ставіць кропку. Але перавагу варта аддаваць другому варыянту – без кропкі, а слова *заява* – з вялікай літары.

168. Прачытайце тэкст. Адзначце прычыны, пры якіх перыфраза можа ператварыцца ў штамп. Выпішыце з тэксту канцылярскія штампы і дапоўніце іх пяццю прыкладамі штампаў, што часцей за іншыя сустракаюцца ў вашай моўнай практыцы.

Відаць, штамп нарадзіўся разам з літаратурай. Асабліва часта пачалі сустракацца штампаваныя перыфразы са словам “прапісаць”. Чаго толькі не прапісваюць некаторыя аўтары: станкі на заводзе, творы ў літаратуры, тэлевізары ў хатах, дысцыпліну ў класе, экспанаты на выстаўках, дрэвы ў пейзажах, кнігі ў бібліятэках, спектаклі ў тэатрах...

Сведчаннем таго, як перыфраза, не пазбаўленая спачатку навізны і нават паэтычнасці, ад частага ўжывання ператвараецца ў штамп, можа служыць выраз “блакітны экран”, які дарэчы і недарэчы пачалі ўжываць замест слоў “тэлевізар” і “тэлебачанне”.

Што ж, кожнаму сваё. Адзін любіць яркае, дакладнае вобразнае слова, і перыфраза памагае яго шукаць. Другому падабаецца гаварыць пра самыя простыя рэчы цымяна, блытана-складана, і ён падпарадкуе перыфразу сваім мэтам. Яна спадабалася канцылярскаму стылю. І трэба сказаць, што ён выкарыстоўвае яе па-свойму вынаходліва. Адкідаючы ўсё тое добрае, што дае перыфраза мастаку, канцылярскі стыль бярэ сабе неканкрэтнасць, мнагаслоўе, прыблізнасць. І яшчэ ўяўную мнагазначнасць. Тады замест *пераплысці раку* мы чытаем *пераадолець водную перашкоду*, замест *зламаць руку* – *зрабіць цялеснае пашкоджанне*. Тады *копанка* ператвараецца ў *штучны вадаём*, *карова* – у *рагатую скаціну*, *свіння* – у *хатнюю жывёліну*, *конь* – у *цяглавую сілу*, *качка* – у *вадаплаваючую птушку*, *ліпа* – у *зялёнае насаджэнне*, *заява* – у *дзелавую паперу*, *крама* – у *гандлёвую кропку*.

(Паводле Р. Шкрабы)

169. Азнаёмцеся з узорамі афармлення розных афіцыйна-справавых дакументаў, прыведзеных у практыкаванні. Назавіце групы гэтых дзе-

лавых папер па сваім функцыянальным прызначэнні. Знайдзіце канцылярскія штампы, характэрныя для ўсіх аналізуемых дакументаў і ўласцівыя толькі асобным. Складзіце два любыя дакументы, выкарыстоўваючы ўзоры дзелавых папер з практыкавання, а таксама два адміністрацыйна-арганізацыйныя дакументы (напрыклад, план, справаздача, кантракт, дамова). Адзначце розніцу ў моўным афармленні.

I

ДАВЕДКА

Маркевіч Андрэй Пятровіч з'яўляецца студэнтам дзённага аддзялення другога курса ўлікова-фінансавага факультэта Беларускага гандлёва-эканамічнага ўніверсітэта спажывецкай кааперацыі.

Даведка выдадзена для падачы ў Савецкі райваенкамат горада Гомеля.

Дэкан факультэта _____.

(подпіс)

II

Дакумент выконваецца
на бланку прадпрыемства

Дадатак № 7
да дагавору на брокерскія паслугі

ДАРУЧЭННЕ

Гэтым даручэннем _____
(назва арганізацыі-даверніка)

у асобе _____,
(прозвішча, імя, імя па бацьку, пасада)

які (якая) дзейнічае на падставе _____, даручае
_____ ажыццяўляць ад імя _____
(назва арганізацыі-паверанага)

наступныя ўгоды і аперацыі:

1. Учыняць дагаворы куплі-продажу і пастаўкі сыравіны, прадукцыі і тавараў.

2. Атрымліваць грашовыя сродкі і матэрыяльныя каштоўнасці.

3. Атрымліваць і адпраўляць грузы.

4. Прадстаўляць інтарэсы _____

пры ўчыненні ўгод на _____
(назва біржы)

5. Ажыццяўляць усе неабходныя дзеянні з мэтай аховы даручаных матэрыяльных і грашовых сродкаў.

Даручэнне сапраўднае да _____
(пропісам)

Кіраўнік прадпрыемства _____
(прозвішча, імя, імя па бацьку)

III

Выканаўчы камітэт _____

(раённага, гарадскога, раённага
ў горадзе)
Савета народных дэпутатаў
Праўлення акцыянернага
таварыства _____
(назва)

ЗАЯВА

на рэгістрацыю акцыянернага таварыства

Просім зарэгістраваць Акцыянернае таварыства _____
(назва)

У адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь пра акцыянерныя таварыствы паведамляем наступныя звесткі для ўнясення ў рэестр дзяржаўнай рэгістрацыі:

- а) від таварыства _____
- б) фірменная назва _____
- в) склад заснавальнікаў _____
- г) мэта і прадмет дзейнасці _____
- д) тэрмін дзейнасці _____
- е) месцазнаходжанне таварыства _____
- ж) філіялы таварыства і іх месцазнаходжанне _____

з) велічыня статутнага фонду _____

Дадатак: натарыяльна засведчаная копія Статута акцыянернага таварыства.

Дата

Старшыня Праўлення
акцыянернага таварыства

(назва)

IV

<p style="text-align: center;">(прадпрыемства, арганізацыя)</p> <p style="text-align: right;">Код</p> <p style="text-align: center;">ПРЫХОДНЫ КАСАВЫ ОРДЭР № <input style="width: 50px;" type="text"/></p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; margin-top: 10px;"> <tr> <th style="width: 50%;">Дзень (лічба)</th> <th style="width: 50%;">Месяц</th> </tr> <tr> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> </tr> </table> <p style="text-align: right; margin-top: 5px;">200_ г.</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; margin-top: 10px;"> <thead> <tr> <th style="width: 20%;">Карэспандвальны рахунак, субрахунак</th> <th style="width: 20%;">Код аналітычнага ўліку</th> <th style="width: 10%;">Сума</th> <th style="width: 50%;">Код мэтвага прызначэння</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> </tr> <tr> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> <td style="height: 20px;"></td> </tr> </tbody> </table> <p>Прынята ад _____</p> <p>Падстава: _____</p> <p style="text-align: right;">_____ р.</p> <p style="text-align: center;">(пропісам)</p> <p>Дадатак: _____</p> <p>Галоўны бухгалтар Атрымаў касір</p>	Дзень (лічба)	Месяц			Карэспандвальны рахунак, субрахунак	Код аналітычнага ўліку	Сума	Код мэтвага прызначэння									<p style="text-align: center;">(прадпрыемства, арганізацыя)</p> <p style="text-align: center;">КВІТОК да прыходнага касавага ордэра № _____</p> <p>Прынята ад _____</p> <hr/> <p>Падстава: _____</p> <hr/> <p style="text-align: center;">(пропісам)</p> <p style="text-align: right;">_____ р.</p> <p>“ ___ ” _____ 200_ г.</p> <p style="text-align: center;">М.П.</p> <p>Галоўны бухгалтар Касір</p> <p style="text-align: right;">(Паводле А. Каўруса)</p>
Дзень (лічба)	Месяц																
Карэспандвальны рахунак, субрахунак	Код аналітычнага ўліку	Сума	Код мэтвага прызначэння														

V

ПАВЕДАМЛЕННЕ

Паважаны(-ая) _____
(прозвішча, ініцыялы выбаршчыка)

17 кастрычніка 2004 года адбудуцца рэспубліканскі рэферэндум і выбары дэпутатаў Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь.

Запрашаем Вас прыняць удзел у галасаванні на ўчастку для галасавання № _____, размешчаным _____,

(месца знаходжання ўчастка для галасавання)

з 8 да 20 гадзін.

Калі Вы не будзеце мець магчымасці прыйсці на ўчастак для галасавання 17 кастрычніка, паведамляем, што ў адпаведнасці з Выбарчым кодэксам Рэспублікі Беларусь Вы маеце права прагаласаваць датэрмінова з 12 кастрычніка па 16 кастрычніка бягучага года ўключна з 10 да 14 гадзін і з 16 да 19 гадзін у памяшканні ўчастковай камісіі.

Пры галасаванні Вы павінны мець пашпарт або пасведчанне асобы, якое замяняе яго.

Участковая камісія

170. Перакладзіце змест табліц на беларускую мову. Як часта выкарыстоўваюцца табліцы ў афіцыйна-справавых дакументах? Якія табліцы Вам даводзілася складаць? Назавіце яшчэ віды запісу тэкстаў службовых дакументаў. Складзіце два афіцыйна-справавыя дакументы з іншым афармленнем.

Таблица 1. Начисление амортизации линейным способом

Годы эксплуатации	Сумма амортизации, р.				Годы эксплуатации	Сумма амортизации, р.			
	за год	с начала эксплуатации	в % к итогу	за месяц		за год	с начала эксплуатации	в % к итогу	за месяц
1-й	2025	2025	12,5	168,75	5	2025	10125	62,5	168,75
2-й	2025	4050	25,0	168,75	6	2025	12150	75,0	168,75
3-й	2025	6075	37,5	168,75	7	2025	14175	87,5	168,75
4-й	2025	8100	50,0	168,75	8	2025	16200	100,0	168,75

Таблица 2. Отражение на счетах бухгалтерского учета операций, связанных с оприходованием товаров в розничной торговле

Содержание хозяйственной операции	Дебет	Кредит
Приобретение товаров:		
по покупной стоимости, при оплате наличными	41	50
подотчетными лицами по покупной стоимости	41	71
поступивших по бартеру или приобретенных у физических лиц	41	76
предварительно оплаченных товаров по покупной стоимости	41	60
акцепт счета поставщика за поставленные товары	41	60
отражен НДС, уплаченный поставщикам	19	60,76 и др.
При ведении счета 42 одновременно с оприходованием товаров отражается торговая наценка	41	42

(Бухгалтерский (финансовый) учет)

171. Перакладзіце на беларускую мову два тэксты дзелавых папер. Да якіх разнавіднасцей афіцыйна-справавога стылю адносяцца гэтыя дакументы, з якой мэтай зносіны яны выкарыстоўваюцца?

I

ПРИГЛАШЕНИЕ

Уважаемый (-ая) _____

Имеем честь пригласить Вас на IV Международную научно-методическую конференцию “Экономика и право переходного периода”, которая состоится 6–7 апреля 2000 года в Гродненском филиале негосударственного института современных знаний.

Ваш доклад(-ы) одобрен(-ы) оргкомитетом и включен(-ены) в программу конференции.

Начало конференции в 10.00 6 апреля 2000 года в здании главного корпуса Гродненского филиала НИСЗ по адресу: г. Гродно, ул. Октябрьская, 5

Регистрация участников конференции будет проходить с 8.30 до 9.50 часов.

В программе: доклады, сообщения, презентация новых книг, изданных за 1999-2000 гг. отделом оперативной полиграфии ГрФНИСЗ, дискуссии, экскурсия по г. Гродно, концерт.

Проезд: с автовокзала троллейбусами № 1, 2, 3, 11 и автобусами № 1, 12 до остановки “Советская площадь”; с ж.-д. вокзала автобусом № 3 до остановки “Советская площадь”.

С уважением,
зам. председателя
оргкомитета,
доцент, канд. биол. наук

Н. Н. Забелин

II

Вступает в силу с 22.08.2004 г.

О внесении изменений в некоторые законы Республики Беларусь и признании утратившими силу отдельных положений законов Республики Беларусь по вопросам налогообложения

Закон Республики Беларусь от 03.08.2004 г. № 309-3

Принят Палатой представителей 29.06.2004 г.

Одобен Советом Республики 30.06.2004 г.

Зарегистрирован в Национальном реестре правовых актов Республики Беларусь 5.08.2004 г., рег. № 2/1058.

Статья 1. Внести в закон Республики Беларусь от 31 декабря 1997 года “Об упрощенной системе налогообложения для субъектов малого предпринимательства” (Ведамасці Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, 1998 г., № 5, ст. 24; Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 1999 г., № 2–3, 2/3; 2001 г., № 4, 2/228) следующие изменения:

1. В части третьей пункта 6 статьи 2 слова “сокрытие (занижение) объектов обложения” заменить словами “неуплата или неполная уплата суммы налога, сбора (пошлины), совершенные путем занижения, сокрытия налоговой базы”.

2. Статью 9 изложить в следующей редакции:

Статья 9. Ответственность субъектов малого предпринимательства, применяющих упрощенную систему налогообложения.

Субъекты малого предпринимательства, применяющие упрощенную систему налогообложения, за невыполнение или ненадлежащее выполнение возложенных на них обязанностей несут ответственность в порядке, установленном законодательством.

Неуплата или неполная уплата в установленный срок сумм платежей в счет погашения годовой стоимости патента, предусмотренных настоящим Законом, влекут ответственность, предусмотренную законодательством за неуплату или неполную уплату в установленный срок суммы налога, сбора (пошлины).

(“Национальная экономическая газета”)

172. Азнаёмцеся з узорамі двух справавых лістоў: ліста-просьбы і гарантыйнага ліста. Што іх аб'ядноўвае, а што адрознівае ў моўным афармленні і па кампазіцыі? Ці патрабуюць гэтыя справавыя лісты адказу?

I

Выканкам _____
(назва)

раённага Савета народных дэпутатаў

Аб рэгістрацыі малога прадпрыемства _____
(назва)

Просім зарэгістраваць заснаванае нашай арганізацыяй дзяржаўнае (кааператыўнае, арэнднае ці іншае) малое прадпрыемства і згадзіцца з вызваленнем яго ад выплаты адлічэнняў ад прыбытку ў мясцовы бюджэт да _____ 20 г.

Падстава: (называецца адпаведны дакумент, прыняты органам дзяржаўнай улады).

Малое прадпрыемства _____
(назва)

створана для вырабу тавараў народнага спажывання, выканання платных паслуг насельніцтву і г.д.

Дадаткі:

1. Загад аб стварэнні малога прадпрыемства на _____ стар.
2. Статут малога прадпрыемства на _____ стар.
3. Копія дагавору на арэнду вытворчай плошчы для малога прадпрыемства на _____ стар.
4. Плацёжнае даручэнне аб унясенні платы за рэгістрацыю.

Кіраўнік _____

II

Дырэктару паліграфкамбіната

Аб вырабе пячатка і штампаў

ГАРАНТЫЙНЫ ЛІСТ

Просім вырабіць пячатку і штамп для новастворанага малога прадпрыемства _____.

(від)

(назва)

Аплату гарантуем.

Дадаткі:

1. Узоры пятака і штампаў.

2. Дазвол _____ РАУС г. _____ .

Кіраўнік

Бухгалтар

(Паводле А. Каўруса)

1732. Ахарактарызуйце формулы маўленчага этыкету справавых лістоў. Паспрабуйце дапоўніць некаторыя групы вядомымі Вам моўнымі канструкцыямі.

Узор: Дзякуем Вам за...; мы Вам вельмі ўдзячны за...; загадзя ўдзячны Вам за...; мы былі б Вам вельмі ўдзячны, калі б Вы даслалі нам... – **падзяка**.

Мы просім Вас...; пераканаўча просім Вас не затрымліваць адказ; просім прабачыць нас за затрымку з адказам...

Будзем спадзявацца, што...; спадзяёмся, што наша просьба будзе задаволена; ёсць упэўненасць, што мы будзем плённа супрацоўнічаць...

Паважаны пан дырэктар! Шаноўны спадар Іван Пятровіч!..

У сувязі з цяжкім становішчам...; у сувязі з правядзеннем сумесных работ...; у адпаведнасці з пратаколам...

Аплату гарантуем...; якасць вырабаў гарантуем...; тэрміны выканання гарантуем...

Ваша прапанова прымаецца; мы не супраць; больш заўваг няма...

Вельмі шкада, але...; гэта непажадана...; цяжка пагадзіцца з такім падыходам, але...

Віншваем Вас з...; дазвольце павіншаваць Вас з...; дасылаем Вам свае віншаванні з нагоды...

Гэта цалкам верагодна; можна меркаваць, што...

Мы вельмі засмучаны тым, што...; застаецца толькі пашкадаваць, што...

Усё гэта патрабуе дадатковай праверкі; напрошваецца шмат пытанняў...

Мы просім Вас наведаць наш універсітэт; запрашаем Вас прыняць удзел ва ўрачыстай сустрэчы...
(Па матэрыялах “Русско-белорусского разговорника”)

174. Суаднясіце формулы маўленчага этыкету з папярэдняга практыкавання з адпаведным справавым лістом (ліст-запытанне, ліст-просьба, ліст-зварот, ліст-прапанова, ліст-адмова, ліст-адказ, ліст-запрашэнне, суправаджальны ліст, гарантыйны ліст). Якія моўныя канструкцыі ўласцівы толькі асобным справавым лістам, а якія можна выкарыстоўваць амаль ва ўсёй справавой карэспандэнцыі? Складзіце 2–4 справавыя лісты.

**ТЭКСТЫ ДЛЯ ПЕРАКЛАДУ З РУСКАЙ МОВЫ
НА БЕЛАРУСКУЮ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ
СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ “БУХГАЛТАРСКІ ЎЛІК,
АНАЛІЗ І АЎДЫТ”**

1. Деньги представляют собой особый товар, стихийно выделившийся из товарного мира и ставший всеобщим эквивалентом. С возникновением денег они стали выполнять несколько функций:

- *меры стоимости*, где они выступают для измерения стоимости произведенной готовой продукции, приобретенных товаров, затрат живого и овеществленного труда и т. д.;

- *средства обращения*, где они представлены полноценными деньгами (золотые и серебряные монеты) и их заменителями (неполноценные монеты и бумажные деньги) для осуществления товарного обмена; функционирование денег как средства обращения представляет непрерывную цепь превращения товаров (Т) в деньги (Д) и денег в товар (Т-Д-Т);

- *средства платежа*, где они выступают как полноценные деньги и их заменители, включая “кредитные деньги” (векселя); в этой функции деньги используются при безналичных расчетах с поставщиками, подрядчиками, покупателями и т. д., а также при расчетах наличными с работниками по оплате труда, выплате пособий, пенсий, выигрышей по облигациям и т. д.;

- *средства накопления*, где они могут накапливаться на счетах юридических лиц, на вкладах физических лиц, но, к сожалению, государство пока полностью не гарантирует их сохранность, так как это

накопление производится неполноценными деньгами; если же это накопление будет производиться полноценными деньгами, то они будут выполнять функцию сокровища;

- *мировые (всемирные) деньги*, где они выступают в виде слитков золота и, в случае необходимости, их продают в обмен на иностранную валюту с последующим использованием ее в качестве средства платежа.

Все функции денег являются объектом бухгалтерского учета.

(Бухгалтерский (финансовый) учет)

2. Таблица по разделам активов и пассивов называется балансом. Слово “баланс” пришло в бухгалтерию из французского языка, где оно означало “весы” и “равновесие”. Действительно, правильно составленный баланс всегда имеет равенство колонок актива и пассива. Если баланс не сбалансирован, то бухгалтер теряет покой и ищет ошибки: или они есть в арифметических расчетах, или забыли внести какой-то доход или расход в общий список баланса. Поэтому баланс и “перекосило”.

Все мы достаточно богатые люди, потому что все то имущество, которое мы имеем в своем распоряжении – как говорят экономисты, “недвижимость” – квартира, дача, машина и другие ценности, оценивается очень дорого и принадлежит нам. Просто мы не можем или не хотим их продать, но их стоимость учитывается в финансовом состоянии семьи как скрытая ценность.

А как появилась в нашей жизни эта недвижимость?

Что-то накопили предыдущие поколения, что-то мы сами, а некоторые ценности, например, приватизированную квартиру (а она имеет сейчас очень высокую стоимость) дало возможность приобрести наше государство – вот и образовался семейный фонд!

(По С. Щадиловой)

3. Мы ловко составили баланс своей семьи, но пришел папа и объявил, что он, наконец, купил детям давно желанную игру-приставку “Денди”. А на какие деньги он смог это сделать – ведь мы все учли до рубля?

Выяснилось, что деньги появились почти случайно: приехал старый папин товарищ и отдал очень давний долг, о котором все уже забыли. Но появилась в доме покупка – меняется весь баланс, ведь ее нужно учесть...

Вот и получается, что баланс действует только на один определенный момент времени (похоже на детскую игру “замри” – как только момент кончается, баланс меняется).

Каждая финансовая операция меняет баланс, но нельзя потратить то, чего нет, поэтому на каждую покупку нужны средства, тогда и итог баланса не нарушится: актив будет равен пассиву, хотя суммы будут уже другие.

Теперь нам придется каждый раз при любой финансовой (денежно-покупочной) операции решать: в актив или пассив баланса нам ее записать? Придется искать решение, как в детективе, пользуясь дедуктивным методом Шерлока Холмса.

Дедуктивный метод предполагает ход размышления от общего к частному случаю – значит, если мы могли иметь какой-то общий закон распределения операций по активам и пассивам, то каждую свою операцию без труда и ошибки пристроили бы в актив или пассив баланса.

(По С. Щадиловой)

4. СЧЕТОВОДОВ ГОТОВИЛИ В ЧЕРИКОВЕ

Вот что пишет известный белорусский писатель, автор “Комаровской хроники” Максим Горецкий о своем брате-кооператоре:

“Парфиерий учился на кооперативных курсах в Черикове. Каждый курсант должен был привезти свои продукты: 2 п. муки, 2 п. картошки, 6 ф. сала, 10 ф. мяса, 20 ф. капусты, 10 ф. свеклы. Чай и сахар давал союз бесплатно”.

Там же Горецкий рассказывает о создании кооператива в его родной деревне Комаровка Мстиславского района:

“...В январе стараниями Парфиерия открылось в Комаровке общество потребителей под названием “Белорус”. Началась торговля. Было пока всего 100 пайщиков. Дела шли хорошо, но было мало сознательных людей, жалели средства, а без средств такие дела идти не могут. Везде нужно было давать аванс, тогда только можно было получить товары”.

Мы проследили дальнейшую судьбу брата писателя. Парфиерий Иванович Горецкий работал старшим бухгалтером Белкоопсоюза, главным бухгалтером Червенского, Богушевского райпотребсоюзов. Когда была создана в 1938 году Могилевская область, попросился на родину. В Могилевском облпотребсоюзе вначале работал заместителем, а потом, до ухода на пенсию в 1957 году, главным бухгалтером центральной бухгалтерии облпотребсоюза.

(О. Бодак)

5. Каждая страна имеет свою национальную систему бухгалтерского учета. Под системой бухгалтерского учета понимается общая методология построения учета, сочетание государственного регулирования и широты прав организаций в области учета, цели составления отчетности. Система бухгалтерского учета не является постоянной на все времена, а изменяется под воздействием перемен, происходящих в обществе.

По поводу зарубежных систем учета можно сказать, что страны с близкими социально-экономическими условиями имеют много общих принципов ведения бухгалтерского учета. По однотипности методологических подходов к построению системы бухгалтерского учета можно выделить три признанные модели зарубежного учета:

- *Англо-американская модель.* Свое название получила от применяющих ее стран – Великобритании, Австралии, Канады, Кипра, Нидерландов, Центральной Америки и др. Для этой модели характерны: ориентация учета на нужды инвесторов и кредиторов; наличие развитого рынка ценных бумаг как источника финансирования организаций; высокий образовательный уровень профессионалов; наличие большого количества транснациональных корпораций. Данная модель наиболее гибкая и менее других регламентирована, так как стандарты разрабатываются профессиональными организациями бухгалтеров.

- *Континентальная модель.* Ее используют европейские страны с развитой рыночной экономикой – Австрия, Италия, Франция, Германия, Швейцария, Швеция, Япония и др. Для нее характерны: подробная юридическая регламентация учета и отчетности; ориентация учета и отчетности на интересы налогообложения и макроэкономическое планирование, большая зависимость от банковского кредитования. Данная модель учета отличается жесткой регламентацией в области учета и отчетности на государственном уровне.

- *Латиноамериканская модель.* Ее используют Аргентина, Бразилия, Перу, Чили, Эквадор и др.; на методологии этой модели учета отражается прежде всего высокий уровень информации. Учет и отчетность ориентированы на требования государственного планирования. Государственные органы оказывают влияние на унификацию отчетности компаний. Относительная экономическая отсталость ставит налоговые требования преобладающими при предоставлении финансовой отчетности.

(Бухгалтерский (финансовый) учет)

6. Изучение опыта организации бухгалтерского учета зарубежных стран позволяет лучше оценить систему учета на наших предприятиях, установить все положительные и отрицательные стороны, принять необходимые законодательные акты, способствующие улучшению учета и отчетности, которые бы отвечали требованиям управления в современных условиях хозяйствования субъектов бизнеса.

Международные стандарты финансовой отчетности являются основой для приведения отчетности наших организаций в сопоставимый вид с другими странами, для разработки своих национальных стандартов учета и отчетности. Для того, чтобы правильно применять международные стандарты, необходимо их изучить, критически осмыслив содержание каждого из них в сопоставлении с действующими положениями в нашей стране. При этом необходимо иметь в виду, что международные стандарты значительно отличаются от учетных методик, применяемых нашими организациями.

Многие принципы и концептуальные основы бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности, содержащиеся в международных стандартах, имеют большое методологическое значение для совершенствования бухгалтерского учета в нашей стране. Отдельные положения международных принципов и стандартов финансовой отчетности уже нашли отражение во многих наших законодательных документах, в инструкциях и положениях по бухгалтерскому учету. Дальнейшее изучение и внедрение требований международных стандартов финансовой отчетности будет способствовать приведению нашего учета и отчетности в сопоставимый вид в сравнении с другими странами, а также в соответствии с требованиями нашей экономики, что окажет положительное влияние на повышение ее эффективности.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

7. Одной из основных закономерностей современной эпохи является возрастание роли внешнеэкономических связей в экономическом развитии всех стран. Хозяйственное сближение стран все ощутимее влияет на темпы и характер экономического и социального развития, на общую политическую обстановку в мире, открывает больше возможностей для экономического сотрудничества стран. В связи с созданием нового механизма внешнеэкономических связей, расширением деятельности совместных предприятий возникает необходимость изучения и использования организациями Республики Беларусь основных международных принципов организации бухгалтерского учета и международных стандартов финансовой отчетности.

Кроме того, в настоящее время в мире осуществляются процессы по интернационализации экономик различных стран. Интернационализация бизнеса привела к тому, что многие аспекты как научного, так и практического направления приобрели международную окраску.

Бухгалтерский учет, как и политика, и идеология не знает национальных границ. Учетные технологии экспортируются и импортируются, доказывая этим, что применяемые в различных странах учетные системы имеют много общего. Особенно много общего в организации учета в странах, тесно связанных между собой экономически, политически, а также имеющих общие географические границы. В условиях интернационализации экономики, появления мультинациональных корпораций, финансовая отчетность подготавливается в интересах всех потребителей информации, которые могут быть расположены даже на разных континентах. Финансовая отчетность приобретает транснациональный характер, т.е. она представляется заинтересованным лицам за пределы государств. В условиях интернационализации экономики бухгалтерский учет приобретает интернациональный характер.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

8. Международные стандарты финансовой отчетности утверждаются Комитетом международных стандартов финансовой отчетности (КМСФО), который создан еще в 1973 году. За это время он создал комплексную систему, насчитывавшую 39 стандартов. КМСФО разрабатывает международные стандарты финансовой отчетности для их последующего использования во всех странах мира. Одним из важнейших объектов деятельности Комитета является гармонизация стандартов учета, принятых в различных странах. Международные стандарты не искажают национальные стандарты и инструкции. Члены КМСФО стремятся убедить соответствующие государственные и общественные организации в преимуществах использования международных стандартов финансовой отчетности.

Страны Европейского Союза используют международные стандарты как основу для гармонизации финансовой отчетности этих стран. Национальные стандарты финансовой отчетности стран Европейского Союза и другие законодательные документы по вопросам финансовой отчетности разработаны в соответствии с Четвертой Директивой ЕЭС от 26 июля 1978 года, устанавливающей требования для стран сообщества по составлению всех форм отчетности.

Кроме того, необходимо учесть и тот факт, что международные стандарты учета и отчетности разработаны для стран с развитой ры-

ночной экономикой с использованием их национальных систем бухгалтерского учета, основанных на различных подходах и принципах: определения финансовых результатов, учета и оценки производственных запасов, начисления и учета износа, отражения в учете иностранной валюты и др.

В странах с развитой рыночной экономикой уже несколько десятилетий существует деление бухгалтерского учета на финансовый и управленческий.

Финансовый учет решает проблемы взаимоотношений предприятия с государством, банками, акционерами, поставщиками, т.е. решает вопросы внешней деятельности.

Управленческий учет направлен на решение внутренних проблем, связанных с повышением эффективности работы структурных подразделений. Взаимосвязь между финансовой и управленческой бухгалтериями осуществляется различными способами.

Финансовая отчетность составляется по данным финансовой бухгалтерии. Она является самостоятельным автономным подразделением, и информация управленческой бухгалтерии не участвует в составлении финансовой отчетности.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

9. Деловую репутацию организации (что по-английски именуется goodwill) составляет разница между покупной ценой и стоимостью по бухгалтерскому балансу всех ее активов и обязательств. Очевидно, что стоимость любого предприятия, взятого в целом как единый имущественно-хозяйственный комплекс, отлична от совокупной стоимости его активов и пассивов. Деловая репутация не существует отдельно от предприятия. Это – неотчуждаемые преимущества, которыми нельзя распорядиться отдельно от распоряжения предприятием. Эта черта отличает данный вид активов от всех иных объектов бухгалтерского учета, включая другие виды нематериальных активов.

Гудвилл впервые был признан английскими судами в 1743 г. и к настоящему моменту существует множество определений этого понятия, пришедших к нам из зарубежной практики. Наиболее часто встречающиеся из них следующие: “олицетворение роста, достигнутого благодаря неординарным усилиям руководства компании”; “это влияние, которое владелец или его организация оказывают на покупателей, посредством которого они приобретают и сохраняют благосклонное отношение к ним покупателей” (Уилдман). С точки зрения ученых, гудвилл – “капитализация сверхприбыли, превышающей нормальную норму прибыли на данный объем фактических инвестиций, дисконтированной по ставке превышения текущей процентной

ставки” или “неосязаемый актив, возникающий благодаря названию, репутации, наличию постоянной клиентуры, местоположению, продуктам и аналогичным факторам, которые нельзя выделить и/или оценить по отдельности, но которые создают экономические выгоды”.

Деловая репутация фирмы является самым значительным активом. При этом ни руководство фирмы, ни ее бухгалтеры не могут правильно оценить гудвилл, так как его реальная величина может быть измерена только в момент продажи фирмы в целом.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

10. Оценка состояния организации на предмет возможного банкротства сопряжена с определенными сложностями. Одной из них является то, что у суда, управляющего да и у самого собственника на сегодняшний день нет надежного инструментария для проведения экспертизы организации на предмет нежизнеспособности. Это характерно для условий Российской Федерации и Республики Беларусь. Продолжают функционировать организации, которые по основным критериям являются экономически несостоятельными. Главным объяснением такой ситуации является то, что эти организации являются государственными или с государственной долей собственности, а собственник не позволяет в полной мере в данном экономическом пространстве действовать законам рынка.

Множественность курсов валюты, равно как и множественность цен на отдельные виды продукции или услуг, приводит к неоправданному нарушению принципа бухгалтерского учета – принципа оценки. Все учитываемые средства и обязательства должны иметь в бухгалтерском учете оценку. Занижение цен опасно для организации, так как в такой ситуации начинает действовать особый закон экономики – закон вымывания дешевого ресурса (капитала). Он гласит, что если организация (государство) начинает отражать свои одинаковые средства по нескольким базам оценки, то разница в ценах между действующей рыночной ценой и фактической ценой, используемой в учете, вымывается (исчезает) из оборота организации (государства). Происходит приведение внутренних цен (в рамках организации, государства) на одинаковые ценности путем первоочередного использования дешевого ресурса. Этот принцип имеет преобладающее действие в условиях смешанной экономики, когда на уже действующем рынке товаров и услуг встречаются товары, произведенные предприятиями как государственной, так и не государственной собственности.

(“Бухгалтерский учет и анализ”)

11. Согласно теории, прибыль – это избыток сверх нормального дохода с вложенного капитала. Прибыль возникает в виде избытка общих (валовых) поступлений над оптимальными издержками производства товара. Так фирма, получившая нулевую прибыль, имеет нормальный конкурентоспособный доход. Положительная экономическая прибыль указывает на то, что фирма зарабатывает больше, чем свою конкурентоспособную норму.

Экономическая прибыль не тождественна бухгалтерской прибыли. Последняя есть не более, чем разница между доходом и расходами, затраченными на ее получение. Расходы не считаются оптимальными и не включают нормальный доход на вложенный капитал. Бухгалтеры различают несколько категорий прибыли, которые в разных странах подсчитываются по-разному.

В отношении политики поощрения конкуренции, проблема состоит в том, что получение экономической прибыли указывает (но не всегда) на присутствие монопольной власти. Экономическую прибыль нельзя увидеть, поэтому приходится пользоваться расчетной прибылью. Получение расчетной прибыли иногда не отражает ничего, кроме нормального конкурентоспособного дохода.

(Словарь терминов)

12. Понятие прибыльности – неперенное “действующее лицо” как в наглядной литературе по организации производства, так и при разрешении антимонопольных дел. В центре проблемы – легкость определения расчетной прибыльности, что указывает на наличие монопольной власти.

Прибыльность измеряется многими показателями. Норма прибыли на акции или иные активы, называемая бухгалтерской прибылью, делится на размер имущества или активов. Прибыль вычисляется до или после налогообложения (вычета налогов), она может включать или не включать выплату процентов. Как правило, выплата процентов включается при вычислении уровня дохода с активов, однако исключается при вычислении уровня дохода с имущества, оставшегося по вычете претензий кредиторов. Норма дохода с активов пропорциональна результатам финансовых операций. После включения процентов в эту формулу, уровень дохода не отражает решений, принятых по вопросам финансирования.

Во многих исследованиях применялась разница между ценой и затратами, определяемая как поступления минус переменные затраты, деленные на размер поступлений.

И наконец, “Кью” (Q) Тобина, рыночная цена фирмы, деленная на стоимость возмещения ее материальных активов. Цена фирмы определяется на свободном рынке, т.е. на бирже. По мере возрастания Q Тобина отражает повышение прибыльности фирмы, поскольку биржа улавливает ее перспективную прибыльность.

(Словарь терминов)

13. В связи с тем, что совместные предприятия представляют форму международного сотрудничества, документация составляется на нескольких языках: на белорусском, русском, языке иностранного участника, языках других иностранных фирм, с которыми работает совместное предприятие. Поэтому для нормальной работы предприятия важно определить какой-либо один язык в качестве основного для ведения делопроизводства и организации бухгалтерского учета. “Рабочий” язык определяется уставом совместного предприятия. Параллельно с “рабочим” языком может использоваться иностранный язык, предусмотренный учредительными документами.

Бухгалтерские отчеты, предоставляемые сторонним организациям и органам, включая их участников, т.е. официальные документы, должны составляться на языке, объявленном учредительными документами официальным. Такие языковые требования включены в учетное законодательство многих стран.

Бухгалтерский учет на совместных предприятиях рекомендуется вести по действующим в республике формам учета. При необходимости возможно внесение изменений в формы бухгалтерских регистров с учетом обеспеченности вычислительной техники и квалификации персонала.

(П. Папковская)

14. При организации бухгалтерского учета и отчетности предприятие руководствуется Положением о бухгалтерском учете и отчетности, Планом счетов и другими нормативными документами по вопросам учета, издаваемыми в республике. На основе типового Плана счетов совместное предприятие может составлять свой внутренний (рабочий) план счетов с разбивкой по субсчетам и аналитическим счетам, а при необходимости для учета специфических операций по согласованию с Министерством финансов Республики Беларусь вводить дополнительные синтетические счета. Исходя из особенностей деятельности, оно может уточнять содержание отдельных субсчетов, исключать и объединять их.

Бухгалтерская отчетность составляется на типовых формах, разрабатываемых и утверждаемых Министерством финансов Республики Беларусь, и содержит баланс, отчет о прибылях и убытках, приложение к балансу, пояснительную записку. Формы отчетности едины для всех предприятий (кроме банков и бюджетных учреждений). По соглашению участников совместного предприятия отчеты по определенным формам могут дополняться данными, необходимыми для осуществления контрольных прав.

До представления в установленные адреса бухгалтерская отчетность рассматривается и утверждается в порядке, определенном учредительными документами. Показатели бухгалтерской отчетности не могут составлять коммерческую тайну. Достоверность публикуемого отчета подтверждается независимой аудиторской организацией или индивидуальным аудитором.

(П. Папковская)

15. В себестоимость продукции (работ, услуг) совместных предприятий включаются такие расходы, как:

- плата за наем жилых помещений и коммунальные услуги, предоставляемые в соответствии с учредительными документами иностранным гражданам, работающим на совместном предприятии;
- отчисления владельцам патентов, используемых совместным предприятием, и прочие суммы, выплачиваемые за использование прав на изобретения и другую аналогичную собственность, а также за использование прав литературных и научных произведений;
- комиссионное вознаграждение в соответствии с действующими тарифами за предоставление совместному предприятию банковских услуг, а также почтово-телеграфные и прочие расходы по фактической стоимости;
- расходы по изучению состояния товарных рынков и оплата биржевых услуг;
- расходы, связанные с разработкой и защитой промышленных образцов, товарных знаков и знаков обслуживания;
- стоимость образцов товаров, переданных согласно с контрактом, соглашением и иным документом непосредственно покупателям или посредническим организациям бесплатно и не подлежащих возврату;
- расходы по проведению заседаний совета (правления) и ревизионной комиссии совместного предприятия, а также приему членов этих органов, к таким расходам относятся оплата проезда туда и обратно (включая проезд по стране с деловой целью), жилого помещения, услуг

переводчиков, за использование легковых автомобилей, расходы по проведению официального приема, на посещение культурно-зрелищных мероприятий, а также буфетное и прочее обслуживание во время заседания совета (правления) и ревизионной комиссии.

(П. Папковская)

ТЭКСТЫ ДЛЯ ПЕРАКЛАДУ З РУСКОЙ МОВЫ НА БЕЛАРУСКУЮ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ СПЕЦЫЯЛЬНАСЦІ “ФІНАНСЫ І КРЭДЫТ”

1. Неспециалисты или студенты-двоечники обычно говорят: “Финансы – это деньги; это имеющиеся у предприятия денежные средства”.

Такой безграмотный ответ сразу вызывает вопрос: “Зачем для обозначения одной вещи надо применять два разных термина?”

Деньги и финансы резко отличаются друг от друга по своему содержанию и по выполняемым ими функциям.

Финансы представляют собой отношения, связанные с оборотом денег, т. е. они имеют значение производной от денег.

Деньги – это средство оплаты товаров (услуг, работ), средство измерения стоимости и средство сохранения стоимости.

Заметим, что деньги – весьма сложная экономическая категория. По данным австрийского экономиста К. Менгера, по проблемам денег начиная с Ксенофонта (ок. 430 – ок. 354 до н.э.) вплоть до начала XX в. опубликовано в мире около 6 тыс. специальных работ. Однако по-прежнему остается загадкой известный феномен денег: почему увеличение количества денежных знаков у отдельного лица приумножает его индивидуальное богатство, а рост денежной массы у общества в целом не способствует возрастанию богатства общества? Широко известна шутка англичанина Гладстона: даже любовь не свела с ума такого большого числа людей, как мудрствование по поводу сущности денег.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

2. Деньги выполняют совсем иные функции, чем финансы.

К. Маркс выделял пять *функций денег*: мера стоимости, средство обращения, средство платежа, средство накопления и сбережения, мировые деньги. Причем в качестве первой он называл меру стоимости.

За 150 последних лет экономическая наука шагнула далеко вперед. Многие современные экономисты выделяют три *функции денег*:

- средство обращения;
- средство измерения стоимости (т. е. мера стоимости);
- средство накопления и сохранения стоимости.

Различия между финансами и деньгами рассмотрим на следующем примере.

Гражданин дает деньги в долг другому человеку. Это означает, что гражданин передал другому лицу материальную вещь в форме денежной банкноты. Другими словами, деньги – это вещь, которую, как и любую другую вещь, можно потерять, найти, разрушить (разорвать бумажные банкноты).

А вот отношения гражданина, который дал деньги в долг другому лицу, – это уже финансовые отношения. Гражданин выступает как кредитор, а лицо, взявшее деньги в долг, как заемщик. Возьмет ли кредитор расписку с заемщика, возьмет ли какую-либо вещь в залог, будет ли взимать проценты за деньги, переданные в долг, и проценты за невозврат денег вовремя и т. п., – все это представляет собой финансовые отношения.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

3. Финансы носят денежный характер. Деньги являются обязательным условием существования финансов. Нет денег, нет и финансов.

Согласно культурно-исторической периодизации, разработанной в конце XIX века американским этнографом и историком первобытного общества Л. Морганом и немецким экономистом Ф. Энгельсом, человеческое общество в своем развитии прошло три эпохи: дикость, варварство, цивилизация. Каждая из них состоит из трех ступеней: нижней, средней, высшей.

Финансы как историческая категория являются продуктом цивилизации. Они возникают на высшей ступени цивилизации с появлением торговли и развиваются как ее производная часть.

Интересна и эволюция термина “*финансы*”.

Термин “финансы” происходит от латинского слова *finis*, означающего конец, окончание, финиш.

В древнем мире и в средние века термин *finis* применялся в денежных отношениях, возникающих между государством (в лице короля, судей и т. п.) и населением. Он выражал окончательный расчет, т. е. означал завершение денежного платежа.

Лица, уплатившие взносы в пользу судьи, короля или различных государственных органов, получали на руки документ, называемый *fine*.

Впоследствии от названия этого документа произошел термин *financia*, который на латинском языке означал денежный платеж.

В XVI в. во Франции латинский термин *financia* превращается во французский термин *finance*, означающий наличность, доход. Этот термин используется для определения совокупности публичных (т. е. государственных) доходов и расходов и постепенно трансформируется в современное понятие финансов.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

4. Возникновение *финансовой науки* было вызвано живой экономической практикой. До XVI века земля не была объектом купли-продажи. Ремесленники трудились в одиночку. Предоставление денег в долг под проценты (т. е. ростовщичество) носило ограниченный характер. Однако заинтересованность в росте объема производства, производительности труда, объема денежных поступлений и прибыли способствует развитию товарно-денежных отношений, делает земельные участки объектом купли-продажи. Все это привело к возникновению финансового рынка, бумажных денег, ценных бумаг (денежных суррогатов или заменителей денег) и в конечном итоге к рыночной экономике.

Первый научный трактат о финансах появился в XVIII в. Это была изданная в 1766 г. книга Ф. Юсти “Система финансового хозяйства. Ф. Юсти вполне можно назвать отцом финансовой науки. Министр финансов Австрии И. Зонненфельс выпустил в 1768 г. книгу “Основные начала полиции, торговли и финансов”. Обе эти книги получили большой резонанс во всех государствах Европы.

В XIX в. финансовая наука признается самостоятельной наукой. При этом возникают разные взгляды на место финансов в системе экономических наук. Одни экономисты отождествляли финансовую науку с финансовой политикой, другие считали ее частью политической экономии.

Во второй половине XX в. финансовая теория уже однозначно признается частью общеэкономической теории.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

5. В рыночной экономике деньги находятся в постоянном круговороте, как кровь в организме: попадают к потребителю в виде заработной платы, расходуются на товары и обслуживание, налоги и сбережения, тем самым подкрепляют экономику и обеспечивают производство товаров и функционирование сферы обслуживания. Однако

деньги как товар являются также предметом торговли. Благодаря этому возможно существование как частного, так и государственного сектора. Каждый бизнесмен должен в этом разбираться. Фирме нужны деньги для образования капитала предприятия, и она получает их путем продажи акций. Если фирма для дальнейшего развития будет нуждаться в деньгах, она выпустит дополнительные акции. Может также приобрести капитал путем выпуска облигаций сроком на 30 лет. Для удовлетворения своих временных потребностей фирма может выступить на рынке краткосрочных кредитов в роли их покупателя. Если же в фирме есть избыток денежных средств, которые она хотела бы инвестировать и получить проценты, фирма может выступить в качестве кредитора на рынке капитала. Правительство и местные власти действуют так же, как и фирма: становятся кредиторами, когда депонируют в коммерческих банках свободные денежные средства, оплаты, связанные с налогами, и страховые взносы. Но при необходимости в средствах они не берут займа непосредственно от финансовых учреждений, а продают этим учреждениям ценные бумаги. Физические лица, в свою очередь, выступают в роли кредитора при депонировании сбережений и в роли дебиторов, когда получают кредит.

Обобщая, физические лица являются *кредиторами нетто*, т. е. экономят больше, чем дают займы. Предприятия же и правительство, а также местные власти выступают как *дебиторы нетто*, т. е. дают займы больше, чем экономят.

(“Гандлёвая газета”)

б. Предоставляющий ссуду, а также те, кто нуждается в займе и инвестиционном капитале, могут вступать в контакт и заключать сделки на финансовых рынках. В Соединенных Штатах важнейшими финансовыми рынками являются: денежный рынок и рынок капитала. На денежном рынке заключаются сделки, касающиеся краткосрочных кредитов, в то время как рынок капитала охватывает торговлю долгосрочными ценными бумагами, акциями и облигациями. Рынок, на котором эмитируются ценные бумаги (т. е. рынок, на котором эмитент получает за свои бумаги зарплату), называется *первичным рынком*. Когда ценные бумаги становятся предметом дальнейшего оборота на рынке (т. е. продаются многократно), такой рынок называется *вторичным*.

Денежный рынок нельзя представлять как какое-то конкретное место или учреждение. Это попросту финансовый союз между кредиторами и дебиторами краткосрочного капитала со сроком выплаты до одного года. На денежном рынке сделки заключаются, оперируя свободнообращающимися ценными бумагами, к которым относятся банковские векселя, депозитные сертификаты (CD), выпускаемые правительством, финансовыми учреждениями и предприятиями, а также торговые векселя. Сделки на финансовом рынке позволяют физическим лицам, фирмам, правительству, органам самоуправления и местным финансовым организациям получать доходы в виде процентов от свободных денежных средств. С другой стороны, эти сделки дают возможность перечисленным субъектам периодически, в случае надобности, находить средства на дофинансирование.

В то время как на денежном рынке совершаются краткосрочные сделки, на рынке капитала встречаются кредиторы и дебиторы долгосрочного капитала. На рынке капитала, как и на денежном рынке, совершаются сделки, но все операции происходят в специально предназначенном и соответствующим образом оборудованном помещении – на бирже.

(“Гандлёвая газета”)

7. Основанием для расчета векселем может быть договор купли-продажи, по которому физическое лицо обязуется передать в собственность юридического лица имущество (товар), а юридическое лицо обязуется передать гражданину вексель, номинированный в белорусских рублях. Таким имуществом (товаром) может выступать любое движимое и недвижимое имущество, не изъятое в силу закона или решения суда из гражданского оборота: автотранспортное средство, жилое или нежилое помещение, сельскохозяйственная продукция и прочее.

Возможна передача векселя по договору подряда – гражданин обязуется выполнить по заданию юридического лица определенную работу и сдать ее в установленный срок, а юридическое лицо обязуется принять результаты работы и оплатить стоимость выполненной работы. Другие договоры также могут предусматривать такой вид оплаты: договор аренды автотранспортного средства (при этом вексель, в зависимости от суммы его номинала, может быть передан в качестве оплаты за весь срок аренды); договор аренды здания (помещения, сооружения) и т. д.

Передача векселя осуществляется на основании акта передачи векселя, подписанного сторонами. На векселе учиняется передаточная надпись (индоссамент) в соответствии с требованиями, предъявляемыми законодательством.

(“Бухгалтерская газета”)

8. Старинная легенда гласит, что Александр Македонский перед началом своих победоносных походов обратился за советом об их исходе к дельфийскому оракулу. Жрецы Дельфийского храма хотели заставить царя ждать: “Если ты хочешь узнать, что ждет тебя впереди, жди”. Однако Македонский поступил иначе. Он разогнал жрецов и увел с собой оракула. Тот, наблюдая за его действиями, воскликнул: “Ты неотразим!” Александр Македонский посчитал это за предсказание и начал многолетние победоносные войны. Данный прогноз полностью оправдался.

Однако сегодня не все экономисты и предприниматели могут похвастаться такой точностью прогноза.

Результаты прогнозов производственной, инвестиционной и финансовой деятельности предприятия оформляются в документе, название которому “План”.

План – документ, показывающий перспективы развития хозяйствующего субъекта.

Финансы – жизненная сила бизнеса. Поэтому нельзя прогнозировать результаты бизнеса, не составив финансового плана.

Результативность предпринимательской деятельности проявляется только во времени. Оценку перспектив бизнеса дает бизнес-план.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

9. Финансовый бухгалтерский учет отражает финансовое состояние хозяйствующего субъекта за прошедший период. Документом, показывающим финансовое прошлое данного вида предпринимательства, является бухгалтерский баланс. Бухгалтер смотрит назад. Он ведет учет активов и пассивов хозяйствующего субъекта и его интересуется: “Куда были израсходованы деньги?”

Управленческий бухгалтерский учет предоставляет информацию, используемую при принятии решений в отношении будущего хозяйствующего субъекта и будущих видов инвестиционной и финансовой деятельности. Финансовая информация управленческого учета ис-

пользуется финансовым менеджером. Финансовый менеджер смотрит вперед. Его интересует вопрос: “Куда вложить капитал, чтобы получить бóльшую выгоду? Где больше капиталоотдача?”

Финансовый менеджер всегда старается получить любую информацию, даже самую плохую, или какие-то ключевые моменты такой информации, или отказ от разговора на данную тему (молчание – это тоже язык общения) и использовать их в свою пользу.

Для принятия верного решения нужна качественная информация. Качество информации должно оцениваться при ее получении, а не при передаче. Информация очень быстро стареет, поэтому ее следует использовать оперативно. Хозяиствующий субъект должен уметь не только собирать информацию, но и хранить ее. В настоящее время лучшей картотекой для хранения информации является компьютер – машина, которая обладает одновременно и хорошей памятью, и возможностью быстро найти нужную информацию через свою кодификацию.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

10. Основными источниками дохода бюджета и внебюджетных фондов являются налоги и сборы. Изъятие в пользу государства заранее определенной и законодательно установленной части доходов хозяйствующих субъектов и граждан представляет собой процесс налогообложения. Налог (сбор, пошлина) представляет собой обязательный взнос в бюджет (внебюджетные фонды), осуществляемый плательщиком налога в соответствии с законодательными актами. Главный признак плательщика налога – это наличие у него самостоятельного источника дохода. Сущность налогов проявляется в их функциях: регулирующей, стимулирующей, распределительной, фискальной.

Регулирующая функция способствует созданию государством условия для ускоренного развития тех или иных производств и отраслей. Например, когда в США возникла проблема перехода от ламповых телевизоров к полупроводниковым, президент США Д. Эйзенхауэр ввел налог на вакуум (на радиолампы). Фирмы быстро подсчитали, что им выгодно производить телевизоры на полупроводниках.

Стимулирующая функция позволяет государству стимулировать технический прогресс, увеличение числа рабочих мест и др. Распределительная функция выражается в том, что с помощью налогов в

бюджете аккумулируются деньги, которые затем направляются на решение общегосударственных проблем (содержание органов МВД, армии и др.). Фискальная функция налогов заключается в пополнении средствами государственной казны, которая затем используется на содержание государственного аппарата.

(По А. Балабанову и И. Балабанову)

11. В европейских государствах до XVI века не было финансового аппарата для определения и сбора налогов. Государство определяло лишь общую сумму налогов, которую поручало собрать городской общине или откупщику.

Например, в Древней Греции (VII–V века до нашей эры) был введен акциз (лат. *accidere* – обрезать) у ворот города.

В Древнем Риме в мирное время налогов на граждан не было. Расходы по управлению городом были минимальными, так как избранные магистры (лат. *magister* – начальник, наставник) выполняли свои должности бесплатно. Избрание магистром было очень почетно. Город получал доходы в основном от сдачи в аренду общественных земель. Граждане Рима облагались налогами только во время войны.

В XVI веке возникает сеть государственных финансовых учреждений, которые устанавливают норму налогообложения и контролируют сбор налогов.

Налоги собираются главным образом откупщиком, т. е. частным лицом, получившим от государства на обусловленный срок право собирать налоги и другие доходы.

В XIX веке государство полностью берет на себя функции установления и взимания налогов. Количество и виды налогов постоянно меняются. Появляются государственная налоговая служба, налоговые инспекции и т. п.

(А. Балабанов, И. Балабанов)

12. Расходы по оплате аудиторских услуг включаются в себестоимость продукции (работ, услуг) в том случае, если проверка финансово-хозяйственной и коммерческой деятельности совместного предприятия проводилась в целях определения правильности налогообложения.

Совместные предприятия представляют налоговым органам бухгалтерские отчеты, проверенные аудиторской организацией, имею-

щей право производить аудит для целей налогообложения. По результатам проверки дается аудиторское заключение о достоверности бухгалтерского учета и отчетности предприятия.

В случае, если на дату представления отчетности в налоговый орган аудиторская проверка не была произведена, совместное предприятие обязано в течение года, следующего за отчетным, но не позднее чем в течение 10 дней после проведения проверки направить соответствующие документы с заключением по результатам аудиторской проверки в налоговый орган, с которым оно ведет расчет по налогу на прибыль. Если проверка не была проведена в установленные сроки не по вине плательщика, он обязан представить в налоговый орган одновременно с бухгалтерским отчетом официальное письменное подтверждение аудиторской фирмы с указанием предполагаемого срока проверки. В этом случае меры ответственности к нему не применяются.

Расходы, связанные с ревизией финансово-хозяйственной и коммерческой деятельности совместного предприятия, проводимой по инициативе одного из участников этого предприятия, не включаются в себестоимость продукции (работ, услуг).

(П. Папковская)

13. Уплата экологического налога обязательна и для тех юридических лиц, у которых приход и расход топлива не отражается в бухгалтерском учете, но используются передвижные источники, а также – для индивидуальных предпринимателей, занимающихся перевозкой грузов и пассажиров.

Инструкцией разъяснено, что налог за выбросы загрязняющих веществ от котлов отопления и титанов, установленных в пассажирских и специальных вагонах на железной дороге, определяется аналогично налогу от передвижных источников, т. е. исчисляется за фактические объемы выбросов без установления лимитов с применением понижающего коэффициента 0,8. Расчет выбросов от указанных котлов производится по методике расчета выбросов загрязняющих веществ при сжигании топлива в котлах производительностью до 30 т/ч.

Расчет налога за выбросы загрязняющих веществ буровыми установками с двигателями внутреннего сгорания и неорганизованными источниками выбросов, которым не устанавливаются предельно допустимые выбросы (ПДВ), осуществляется исходя из фактических

объемов выбросов. Впервые в приложении к Инструкции приведен пример расчета объемов таких выбросов.

(“Коммерсант Белоруссии”)

14. *Вопрос:* Каковы порядок и условия многократной продажи личных вещей на рынке, а также бухгалтерский учет, отчетность и уплата налогов от их продажи?

Ответ: В соответствии с подпунктом 1.11 ст. 3 Закона Республики Беларусь “О подоходном налоге с физических лиц” не подлежат налогообложению доходы, получаемые от продажи иного имущества (за исключением ценных бумаг), принадлежащего физическим лицам на праве собственности, кроме доходов от продажи этого имущества при осуществлении предпринимательской деятельности.

Предпринимательской деятельностью согласно ст. 1 Гражданского кодекса Республики Беларусь признается самостоятельная деятельность юридических и физических лиц, осуществляемая ими в гражданском обороте от своего имени, на свой риск и под свою имущественную ответственность и направленная на систематическое получение прибыли от пользования имуществом, продажи вещей, произведенных, переработанных или приобретенных указанными лицами для продажи, а также выполнения работ или оказания услуг, если эти работы или услуги предназначаются для реализации другим лицам и не используются для собственного потребления.

Таким образом, вышеназванная льгота по подоходному налогу предоставляется в случае, если реализация личного имущества различного наименования (марки, модели, артикулы и т. п.) в течение года осуществляется однократно. Систематическое получение прибыли (дохода) от многократной продажи личных вещей расценивается как осуществление предпринимательской деятельности, а такие доходы от налогообложения не освобождаются.

(“Бухгалтерская газета”)

15. *Вопрос:* Я гражданка России, получила после смерти матери в наследство жилой дом на территории Республики Беларусь. В нотариальной конторе мне отказали в оформлении наследства без справки

налогового органа об отсутствии задолженности. Какую справку я должна получить, если налог за землю и недвижимость мною уплачен?

Ответ: Учитывая то, что Вами получен на территории Республики Беларусь доход в виде наследства, а доходы, получаемые иностранными гражданами (каковой Вы являетесь), на территории Республики Беларусь подлежат налогообложению, Вам необходимо уплатить налог с полученного дохода. Уплату его следует произвести в налоговой инспекции по месту нахождения (получения) наследства. После этого налоговая инспекция выдаст Вам справку об отсутствии задолженности по налогам, а нотариальная контора на ее основании оформит право на наследство.

Вопрос: Получил доход из-за границы от родного брата. Надо ли представлять декларацию о доходах, полученных мною из-за границы, и подлежит ли налогообложению данный доход?

Ответ: Полученный Вами доход от родного брата налогообложению не подлежит, так как он получен от близкого родственника. Для подтверждения родственных отношений Вам необходимо представить в налоговую инспекцию по месту жительства документы, подтверждающие близкое родство (копию свидетельства о рождении, а при необходимости – другие документы).

(“Гомельская праўда”)

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

Антанюк, Л. А. Беларуская навуковая тэрміналогія: Фарміраванне, структура, упарадкаванне, канструяванне, функцыяніраванне / Л. А. Антанюк. – Мінск : Навука і тэхніка, 1987. – 240 с.

Асновы культуры маўлення і стылістыкі : вучэб. дапаможнік для вну / У. В. Анічэнка [і інш.]; пад рэд. У. В. Анічэнкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1992. – 254 с.

Байкоў, М. Я. Беларуска-расійскі слоўнік / М. Я. Байкоў, С. М. Некрашэвіч. – Мінск : Дзярж. выдавецтва Беларусі, 1926; факсім. перавыд. – Мінск : Нар. асвета, 1993. – 356 с.

Балабанов, А. И. Финансы : учеб. пособие для студентов экон. вузов / А. И. Балабанов, И. Т. Балабанов. – СПб : Питер, 2002. – 192 с.

Беларуская мова : вучэб. дапаможнік для вну / Э. Д. Блінава [і інш.]; пад рэд. М. С. Яўневіча. – Мінск : Выш. шк., 1991. – 351 с.

Беларуская мова : энцыкл. / пад. рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : БелЭН, 1994. – 655 с.

Бірыла, М. В. Слоўнік націску ў беларускай мове / М. В. Бірыла. – Мінск : Нар. асвета, 1992. – 144 с.

Булыка, А. М. Слоўнік іншамоўных слоў. У 2 т. / А. М. Булыка. – Мінск : БелЭН, 1999.

Бухгалтерский (финансовый) учет : Учет активов и расчетных операций : учеб. пособие для вузов / В. А. Пипко [и др.]. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 416 с.

Воўк-Левановіч, О. В. Лекцыі па гісторыі беларускай мовы / О. В. Воўк-Левановіч. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 205 с.

Грабчыкаў, С. М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы / С. М. Грабчыкаў. – Мінск : Нар. асвета, 1994. – 478 с.

Каўрус, А. А. Дакумент па-беларуску: Справаводства. Бухгалтэрыя. Рыначная эканоміка / А. А. Каўрус. – Мінск : Беларусь, 1994. – 160 с.

Клышка, М. К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў / М. К. Клышка; пад рэд. Л. А. Антанюк. – 2-е выд., выпр. і дапоўн. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 445 с.

Краткий русско-белорусский словарь экономических и бухгалтерских терминов / О. П. Зенькович [и др.]; под ред. О. П. Зенькович. – Минск : Ураджай, 1994. – 88 с.

Кэссон, Г. Н. Научные основы бизнеса / Г. Н. Кэссон. – Минск : Гавриленко В. Г.; 1994. – 96 с.

Лазоўскі, У. М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы: канкрэтныя выпадкі ўжывання / У. М. Лазоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 1994. – 293 с.

Ластоўскі, В. Ю. Падручны расійска-крыўскі (беларускі) слоўнік / В. Ю. Ластоўскі. – Коўна : Друкарня А. Бака, 1924; факсім. перавыд. – Мінск : Нар. асвета, 1991. – 294 с.

Лепешаў, І. Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. У 2-х ч. / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Нар. асвета, 1993.

Ляшчынская, В. А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка : вучэб. дапаможнік для вчу / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ БДУ, 2001. – 256 с.

Малько, Г. І. Руска-беларуская інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Рэспублікі Беларусь (лексічны і граматычны ўзроўні) : аўтарэф. дыс. на атрым. вуч. ступ. канд. філал. навук / Г. І. Малько; БДУ. – Мінск, 2004. – 20 с.

Михневич, А. Е. Русско-белорусский разговорник / А. Е. Михневич. – Мінск : Выш. шк., 1991. – 335 с.

Папковская, П. Я. Организация учета на совместных предприятиях / П. Я. Папковская. – Мінск : ПКФ “Экаунт”, 1993. – 26 с.

Плотнікаў, Б. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум / Б. А. Плотнікаў, Л. А. Антанюк. – Мінск : Інтэрпрэссэрвіс : Кніжны Дом, 2003. – 672 с.

Практыкум па беларускай мове : вучэб. дапаможнік для вчу / М. М. Аляхновіч [і інш.]; пад агул. рэд. Г. М. Малажай. – Мінск : Выш. шк., 1993. – 329 с.

Пытанні нармалізацыі беларускай навуковай тэрміналогіі : матэрыялы рэспублік. навук. канф. – Гомель : ГДУ імя Ф. Скарыны, 1994. – 54 с.

Русско-белорусский словарь. В 3 т. / АН Беларусі, Ін-т языкознания им. Я. Коласа. – 4-е изд., испр. и доп. – Мінск : БелЭН, 1993.

Смирнова, Е. В. Путешествие в страну Экономику / Е. В. Смирнова. – Мінск : УП “Ред. науч.-метод. журн. “Пачатковая школа””, 2002. – 88 с.

Старычонак, В. Дз. Слоўнік амонімаў беларускай мовы / В. Дз. Старычонак. – Мінск : Выш. шк., 1991. – 255 с.

Сцяцко, П. У. Культура мовы / П. У. Сцяцко. – Мінск : Тэхналогія, 2002. – 444 с.

Сямешка, Л. І. Курс беларускай мовы : падручнік для розных тыпаў навучальных устаноў / Л. І. Сямешка, І. Р. Шкраба, З. І. Бадзевіч. – Мінск : Універсітэцкае, 1996. – 654 с.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5 т. / АН Беларусі, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа. – Мінск : БелЭН, 1977–1984.

Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / І. М. Бунчук [і інш.]; пад рэд. М. Р. Судніка і М. Н. Крыўко. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : БелЭН, 1999. – 784 с.

Тлумачальны слоўнік гандлёвых тэрмінаў / Р. П. Валевіч [і інш.]; пад агул. рэд. Р. П. Валевіч. – Мінск : Выш. шк., 1995. – 103 с.

Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі / Г. У. Арашонкава [і інш.]; навук. рэд. А. І. Падлужны. – Мінск : Бел. навука, 1999. – 175 с.

Чалавек і грамадства: энцыкл. даведнік / пад рэд. Г. П. Пашкова. – Мінск : БелЭН, 1998. – 287 с.

Шаўлюкоў, А. П. Бухгалтарскі ўлік на вытворчых прадпрыемствах : вучэб. дапаможнік для вчу / А. П. Шаўлюкоў. – Гомель : ГКІ, 1998. – 624 с.

Шкраба, І. Р. Самабытнае слова : слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні) / І. Р. Шкраба. – Мінск : БелЭН, 1994. – 223 с.

Эканоміка і право пераходнага перыода : материалы IV Міжнароднага навуц.-метод. канф. – Гродно : ГрФНІСЗ, 2000. – 262 с.

Эканоміка прайзводственных адношэнняў, канкурэнтнага права і палітыкі, напярэня на пашырэнне канкурэнцыі : словарь тэрмінаў / отв. ред. В. Г. Гаврыленка. – Мінск, 1994. – 112 с.

Юрэвіч, А. К. Стылістыка беларускай мовы : вучэб. дапаможнік для вчу / А. К. Юрэвіч. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Выш. шк., 1992. – 288 с.

ЗМЕСТ

Прадмова	3
Мова і соцыум	5
Фарміраванне і развіццё беларускай мовы.....	10
Беларуска-руская інтэрферэнцыя.....	16
<i>Фанетыка і правапіс</i>	16
<i>Словаўтварэнне і правапіс</i>	19
<i>Марфалогія і правапіс</i>	22
<i>Сінтаксіс і пунктуацыя</i>	28
Лексікалогія.....	31
Функцыянальныя стылі.....	37
<i>Размоўны стыль</i>	37
<i>Мастацкі стыль</i>	41
<i>Публіцыстычны стыль</i>	45
Асаблівасці навуковага стылю	50
Лексічны склад навуковага стылю.....	57
Беларуская навуковая тэрміналогія	63
Навуковы тэкст: структура і моўнае афармленне.....	73
Жанры навуковай літаратуры.....	80
Асаблівасці афіцыйна-справавога стылю.....	87
Стылістыка афіцыйна-справавых папер	92
Тэксты для перакладу з рускай мовы на беларускую для студэнтаў спецыяльнасці “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт”	102
Тэксты для перакладу з рускай мовы на беларускую для студэнтаў спецыяльнасці “Фінансы і крэдыт”	113
Спіс літаратуры.....	124

Вучэбны дапаможнік

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА
ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА**

**Практыкум
для студэнтаў спецыяльнасцей 1-25 01 08
“Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт”, 1-25 01 04
“Фінансы і крэдыт”**

Аўтар-складальнік **Федарцова** Кацярына Рыгораўна

Рэдактар А. Р. Прывалава
Камп’ютэрная вёрстка І. А. Казлова

Падпісана ў друк 17.07.07. Папера тыпаграфская № 1.
Фармат 60 × 84 1/16. Гарнітура Таймс. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 7,44. Ул.-выд. арк. 7,8. Тыраж 250 экз.
Заказ №

УА “Беларускі гандлёва-эканамічны ўніверсітэт
спажывецкай кааперацыі”
ЛВ № 02330/0056814 ад 02.03.2004 г.
246029, г. Гомель, прасп. Кастрычніка, 50.

Надрукавана ў установе адукацыі “Беларускі гандлёва-эканамічны
універсітэт спажывецкай кааперацыі”
246029, г. Гомель, прасп. Кастрычніка

**БЕЛКААПСАЮЗ
УСТАНОВА АДУКАЦЫИ
“БЕЛАРУСКИ ГАНДЛЁВА-ЭКАНАМІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ
СПАЖЫВЕЦКАЙ КААПЕРАЦЫИ”**

Кафедра беларускай і замежных моў

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА.
ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА**

**Практыкум
для студэнтаў спецыяльнасцей
1-25 01 08 “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт”,
1-25 01 04 “Фінансы і крэдыт”**

Гомель 2007

**БЕЛКААПСАЮЗ
УСТАНОВА АДУКАЦЫИ
“БЕЛАРУСКІ ГАНДЛЁВА-ЭКАНАМІЧНЫ УНІВЕРСІТЭТ
СПАЖЫВЕЦКАЙ КААПЕРАЦЫИ”**

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА.
ПРАФЕСІЙНАЯ ЛЕКСІКА**

**Практыкум
для студэнтаў спецыяльнасцей
1-25 01 08 “Бухгалтарскі ўлік, аналіз і аўдыт”,
1-25 01 04 “Фінансы і крэдыт”**

Гомель 2007

